

Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi

The Journal of Defence and Security Research

Millî Savunma
Üniversitesi

Alparslan Savunma
Bilimleri ve Millî
Güvenlik Enstitüsü

Stratejinin Yaklaşımıyla Ayrılıkçı Terörizm Stratejileri
Attila ŞİRİN

Uluslararası Ticaretin Askerî Boyutu: BRI Projesi
Serkan PASİNLİOĞLU, Ömer Faruk İŞCAN

Türk Savunma Sanayinin Tarihsel Gelişimi ve Dış
Politikadaki Gelişmelerle Bağlantıları
Feride PAŞAYİĞİT

Savunma ve Güvenlik Alanında Yenilik Yönetimi ve Yapay
Zekâ Söylemleri: Türkiye Savunma Sektörü Üzerine Nitel Bir
Araştırma
Ahmet SARNIÇ, Begüm ÇARDAK, Şeyda ÖCAL ARSLAN

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Hava Harekâtının Dönüşümü: İnsansız
Sistemler ve Ağ Merkezli Harp Çerçevesinde Modern Hava Gücünün
Evrimi
Erdal KORKMAZ, Deniz KURT

Cilt (Sayı) / 3 (1)
Mart / March 2026

ISSN: 3023-5278
e-ISSN: 3023-7254

Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi

The Journal of Defence and Security
Research

Millî Savunma Üniversitesi
Alparslan Savunma Bilimleri ve
Millî Güvenlik Enstitüsü

Cilt (Sayı) / Volume (Issue): 3 (1)
Mart / March 2026

BASKI

Kara Harp Okulu Basımevi

YAZIşMA VE HABERLEşME ADRESİ

Millî Savunma Üniversitesi
Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü
Kara Harp Okulu Yerleşkesi 06654 Bakanlıklar/ANKARA/TÜRKİYE
Telefon / Phone: +90 312 417 51 90 / 4904
E-posta / E-mail: saga@msu.edu.tr

Web: https://kho.msu.edu.tr/akademik/enstitu/hakkimizda_guvenlik_dergi.html

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ALPARSLAN SAVUNMA BİLİMLERİ
VE MİLLÎ GÜVENLİK ENSTİTÜSÜ
SAVUNMA VE GÜVENLİK
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

TURKISH NATIONAL DEFENCE
UNIVERSITY ALPARSLAN
DEFENCE SCIENCES AND
NATIONAL SECURITY INSTITUTE
THE JOURNAL OF DEFENCE AND
SECURITY RESEARCH

ISSN: 3023-5278

e-ISSN: 3023-7254

Dergi Sahibi- Baş Editör / Licensee – Editor in Chief

Prof. Dr. Hüsnü ÖZLÜ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hayati TABAN

Doç. Dr. Osman ŞEN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Dr.Öğr. Üyesi İzzet KONCAGÜL

Teknik Editör/Technical Editor

Dr.Arş.Gör. Merve ASİLOĞULLARI AYAN

Arş. Gör. Yasin HELVACI

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Osman KÖSE

Prof. Dr. Sertaç H. BAŞEREN

Prof. Dr. Memduh BEGENİRBAŞ

Prof. Dr. Esra ÇALIK VAR

Doç. Dr. Osman ŞEN

Dr. Öğr. Üyesi M. Hayati TABAN

Türkçe Dil Editörleri /Turkish Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Metehan ŞAHİN

Dr.Öğr.Üyesi Utku IŞIK

Alanı / The Field

Askerî Tarih / Military History

Güvenlik Araştırmaları / Security Studies

Savunma Yönetimi /Defence Management

Askerî Eğitim Yönetimi/Military Education

Güvenlik Araştırmaları / Security Studies

İstihbarat Çalışmaları / Intelligence Studies

İngilizce Dil Editörleri/English Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül FİDAN

Öğr. Gör. Sinem BAŞARA

Yayın Türü / Journal Type

Yaygın Süreli Yayın / Vernacular Publication

Yayın Aralığı / Publication Schedule

Altı Ayda Bir (Mart – Eylül) / Semi Annually (March – September)

Yayın ve Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Erhan AFYONCU (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Talat CANBOLAT (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hüsni ÖZLÜ (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ahmet ÖZCAN (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selçuk DUMAN (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yahya YEŞİLYURT (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Aykut GÖKSEL (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bilal KARABULUT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fatih YEŞİL (Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yunus KOÇ (Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Oktay TANRISEVER (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Efdal AS (Millî Savunma Üniversitesi)
- Prof. Dr. Serhat ÇAKIR (Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Memduh BEGENİRBAŞ (Millî Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR (Millî Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Serkan YENAL (Millî Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yücel ÖZTÜRK (Millî Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (Millî Savunma Üniversitesi)
- Doç. Dr. Naci AKDEMİR (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)
- Doç. Dr. Mehmet KURUM (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih BAŞ (Millî Savunma Üniversitesi)
- Dr. Elnur ALASGARLI (Millî Müdafə Üniversitesi /Azerbaycan)

Hakkında

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü tarafından hazırlanan Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi, Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisinin amacı, Savunma Yönetimi, Güvenlik Araştırmaları, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm, Deniz Hukuku ve Güvenliği, İstihbarat Çalışmaları, Askerî Eğitim Yönetimi, Askerî Tarih bilimleri alanlarındaki bilimsel gelişmeleri takip etmek ve bu alanlardaki bilimsel araştırma ve uygulamalara yer vererek alana katkı sağlamaktır. Ayrıca araştırmacılar ve uygulamacılar arasındaki etkileşimi kurup destekleyerek savunma ve güvenlik bilimlerinin gelişmesine hizmet etmektedir. Dergi; Savunma Yönetimi, Güvenlik Araştırmaları, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm, Deniz Hukuku ve Güvenliği, İstihbarat Çalışmaları, Askerî Eğitim Yönetimi, Askerî Tarih bilimleri alanlarındaki nitelikli araştırmaları Türkçe ve İngilizce olarak yayımlamaktadır. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler makale sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ile Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

About

The Journal of Defence and Security Research is a refereed journal that has been prepared and published by Alparslan Defence Sciences and National Security Institute. The Journal is published semiannually in March and September. The purpose of the Journal is to contribute to the literature by following scientific developments in defence and security sciences and creating a communication environment for scientific research and applications. It also facilitates interaction between researchers and practitioners in order to achieve progress in the field. The journal publishes refereed articles in both Turkish and English languages in the fields of defence management, international security and terrorism, maritime law and security, intelligence studies, military history, military education management. Submissions should be prepared in accordance with the instructions given under the section “Author Guideline” on the last page of the journal and website at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>.

Manuscripts submitted to the Journal should not have been published or submitted for publication review elsewhere. They could be a research report, a systematic literature review or an original opinion article discussing a new idea or model. The languages of the Journal are Turkish and English. All manuscripts should be prepared in accordance with the specifications of the APA 6 publication manual. Manuscripts submitted to the Journal are reviewed by two anonymous reviewers as well as the editor.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Stratejinin Yaklaşımıyla Ayrılıkçı Terörizm Stratejileri (Araştırma Makalesi) Separatist Terrorism Strategies with Strategy's Approach (Research Article)	
Attila ŞİRİN	1
Uluslararası Ticaretin Askerî Boyutu: BRI Projesi (Araştırma Makalesi) The Military Dimension of International Trade: The BRI Project (Research Article)	
Serkan PASINLIOĞLU, Ömer Faruk İŞCAN	19
Türk Savunma Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Dış Politikadaki Gelişmelerle Bağlantıları (Araştırma Makalesi) The Historical Development of the Turkish Defense Industry and Its Connections with Foreign Policy (Research Article)	
Feride PAŞAYİĞİT	37
Savunma ve Güvenlik Alanında Yenilik Yönetimi ve Yapay Zekâ Söylemleri: Türkiye Savunma Sektörü Üzerine Nitel Bir Araştırma (Araştırma Makalesi) Innovation Management and Artificial Intelligence Discourses in Defense and Security: A Qualitative Study on the Turkish Defense Sector (Research Article)	
Ahmet SARNIÇ, Begüm ÇARDAK, Şeyda ÖCAL ARSLAN	67
Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Hava Harekâtının Dönüşümü: İnsansız Sistemler ve Ağ Merkezli Harp Çerçevesinde Modern Hava Gücünün Evrimi (Araştırma Makalesi) The Transformation of Air Operations in the Russia-Ukraine War: The Evolution of Modern Air Power through Unmanned Systems and Network-Centric Warfare (Research Article)	
Erdal KORKMAZ, Deniz KURT	91

Stratejinin Yaklaşımıyla Ayrılıkçı Terörizm Stratejileri

Separatist Terrorism Strategies with Strategy's Approach

Attila ŞİRİN^{1*}

¹Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Doktora Öğrencisi, 06100, Çankaya/ANKARA

Makale Bilgisi

Araştırma makalesi
Başvuru: 20.05.2025
Düzeltilme: 24.10.2025
Kabul: 09.12.2025

Keywords

Terrorism strategies,
Strategic approach to
terrorism,
Prolonged people's
war,
Military focused
approach,
City focused approach,
Operative strategies of
terrorism.

Anahtar Kelimeler

Terörizm stratejileri,
Terörizme stratejik
yaklaşım,
Uzun süreli halk
savaşı,
Askerî odaklı yaklaşım,
Şehir odaklı yaklaşım,
Terörizmin operatif
stratejileri.

Özet

Ayrılıkçı terörizm stratejileri ve stratejik yaklaşımla terörizmin incelenmesine yönelik literatüre katkıda bulunmak amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Literatürde, mevcut çalışmaların "terörizm stratejilerini" ortaya koyarken farklı yaklaşımlar içinde oldukları görülmektedir. Terörizm stratejilerinin alt safhaları, aşamaları veya çeşitleri olabilecek yaklaşımların strateji olarak ifade edildiği, hatta zaman zaman stratejik yaklaşımın en alt basamağında yer alması gereken bazı taktik terörist eylem çeşitlerinin bile terörizm stratejisi olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Terörizm stratejilerini stratejinin metodolojisi ile anlayabilmek için, nihai siyasi hedef ile birlikte, stratejik, operatif ve taktik seviyeler dikkate alınarak incelenmiştir. Ayrılıkçı terör örgütleri şiddeti bir araç olarak kullanmanın ötesinde şiddetin kendisiyle "kimlik oluşturma"yı veya "düşmanın kimliğine zarar verme"yi amaçlar. Bir ayrılıkçı terör örgütü için siyasi hedef veya istenen son durum; bir coğrafi bölgeyi merkezi otoriteden koparmak ve orada yeni bir yönetim kurmak, rejimi değiştirmek, devletin kimliğini kendi kimlik önceliklerine göre değiştirmek, bir bölgedeki merkezi kontrolü zayıflatmak, federatif, konfederatif, özerk veya otonom bir yönetim tesis etmek, önemli siyasi, ekonomik veya sosyal değişimler gerçekleştirmektir. Stratejik seviye terörizm stratejisi olarak; kır odaklı uzun süreli halk savaşı, şehir odaklı ve askerî odaklı stratejiler, operatif seviye olarak; yıpratma, tehdit/gözdağı, provoke etme, bozucu eylemler, çözülme ve şiddet üstünlüğü rekabeti/vaat etme stratejileri üzerinde durulmuştur. Bu sistematik yaklaşımın ayrılıkçı terör örgütleri stratejilerinin incelenmesine bir hal tarzı olabileceği değerlendirilmektedir.

Abstract

A study was conducted to contribute to the literature on separatist terrorism strategies and the examination of terrorism through a strategic approach. The literature reveals that existing studies take different approaches when defining "terrorism strategies." Approaches that may be sub-phases, stages, or variations of terrorism strategies are referred to as strategies, and even some tactical terrorist actions, which should be at the bottom of the strategic approach, are sometimes classified as terrorism strategies. To understand terrorist strategies through the methodology of strategy, the strategic, operational, and tactical levels, along with the ultimate political objective, are examined. Separatist terrorist organizations, beyond using violence as a tool, aim to "establish an identity" or "damage the enemy's identity" through violence itself. The political goal or desired end state for a separatist terrorist organization is to detach a geographic region from the central authority and establish a new administration there, change the regime, alter the state's identity according to its own identity priorities, weaken central control in a region, establish a federative, confederative, autonomous, or autonomous administration, and implement significant political, economic, or social changes. At the strategic level, terrorism strategies focus on protracted public warfare, urban-focused, and military-focused strategies. At the operational level, strategies of attrition, threat/intimidation, provocation, disruptive actions, disintegration, and violent superiority competition/promise are emphasized. This systematic approach is considered a viable approach to examining the strategies of separatist terrorist organizations.

1. GİRİŞ

Terörizm alanında yapılan çalışmalar daha çok terörizmin tanımlanması, amaçları, toplumsal nedenleri, çeşitleri, kullandığı taktikler ve eylem çeşitleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrılıkçı terörizm ve ayrılıkçı terörizm stratejileri konusunda mevcut çalışmalara, strateji bakış açısı ile katkı sunmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Terörizmi derinlemesine tahlil edebilmek ve aynı zamanda terörizmle mücadelede daha etkili karşı stratejiler geliştirilebilmek için terör örgütlerinin uyguladıkları stratejilerinin sistematik analiz edilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Bir siyasi hedefe ulaşabilmek için savaş dışı politik şiddet stratejisi, terör hareketlerinden ayaklanmaya kadar uzanan bir yelpazede bulunabilir. Bu yelpazedeki farklı şiddet eylem ve süreçlerinin, sosyolojik şartlar dikkate alınarak, bölgesel ve global gelişmelerin de senkronize bir şekilde yönetimi strateji disiplini esaslarını yansıtmaktadır. Literatürde mevcut “terörizm stratejileri” veya “terör örgütleri stratejileri” alanında yapılan incelemelerin; çalışmanın 3.2 maddesinde ifade edildiği gibi, “terörizm stratejilerini” ortaya koyarken farklı yaklaşımlar içinde oldukları görülmektedir. Terörizm stratejisi hiyerarşisinin alt safhaları, aşamaları veya çeşitleri olabilecek yaklaşımların strateji olarak ifade edildiği, hatta zaman zaman stratejik yaklaşımın en alt basamağında yer alması gereken bazı taktik terörist eylem çeşitlerinin bile terörizm stratejisi olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Terörizm stratejileri alanındaki bu yaklaşım farklılıklarını düzenleyebilmek için konuya, stratejide ve her nevi silahlı hareketlerde temel kavramlar olan, harekâtın siyasi hedefi-istenen son durum ile harekâtın stratejik, operatif ve taktik seviyeleri üzerinden yaklaşılmasının daha kapsayıcı olabileceği değerlendirilmiştir. Bu şekilde yapılacak bir sınıflandırmanın daha anlaşılabilir olacağı ve strateji yaklaşımının esaslarına daha uygun olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın kapsamı; “ulusal kurtuluş” adına hareket ettiklerini iddia eden, etnisite açısından farklı olduklarını düşünen ve siyasi amaçlarını bu perspektifte belirleyen, IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu - Irish Republican Army), ETA (Bask Yurdu ve Özgürlük - Euskadi Ta Askatasuna), LTTE (Tamil Eelam Kurtuluş Kaplanları – Tamilila Vitutalaip Pulikal) ve PKK (Kürdistan İşçi Partisi – Partiya Karkaren Kurdistan) gibi terör örgütlerinin “ayrılıkçı terör örgütleri stratejileri” ile sınırlandırılmıştır.

Ayrılıkçı terör örgütlerinin mücadele süreçleri incelendiğinde; hepsinin bir siyasi hedefinin olduğu, bu siyasi hedefe ulaşabilmek için silahlı bir mücadele verildiği, silahlı mücadelenin başarıya ulaşması için bir planlama ve stratejiye sahip oldukları, kabul ettikleri strateji çerçevesinde operatif genel mücadele yaklaşımları ve bu mücadele yaklaşımlarını besleyen ve aynı zamanda strateji ve siyasi hedefe ulaşmaya destek sağlayan taktik eylem çeşitlilikleri geliştirdikleri görülmektedir. Bu genel çerçeve ile, ayrılıkçı terör örgütleri stratejilerinin, stratejinin genel yaklaşımları ile incelenebileceği değerlendirilmiştir.

Bu akademik çalışmanın amacı; ayrılıkçı terör örgütlerinin stratejilerini, stratejinin temel yaklaşımıyla analiz etmek ve bu alanda mevcut farklı yaklaşımlara yönelik akademik bir hal tarzı sunmaktır. Çalışmada, ayrılıkçı terör örgütleri stratejileri konusunda yapılan çalışmaların nasıl ifade edildiği, mevcut çalışmalarda konu ile ilgili yaklaşım farklılıklarının neler olduğu, ayrılıkçı terör örgütü

stratejilerindeki farklı yaklaşımların stratejinin temel yaklaşımıyla analizinin mümkün olup olmadığı, askerî strateji terminolojisinin temel esaslarının ayrılıkçı terör örgütü stratejilerine nasıl uyarlanabileceği ve bu analizler kapsamında stratejinin yaklaşımıyla ayrılıkçı terör örgütü stratejilerinin neler olduğu, araştırma soruları tartışılacaktır.

2. STRATEJİ

Strateji, rakiplerin mücadelesi sırasında, aktörlerin bir çatışmanın sonucunu belirleyecek değişkenleri manipüle etmesini sağlayacak bilim ve sanat olarak ifade edilmektedir (Han&Tuğtan,2020, s.335). Strateji farklı alanlarda kullanılsa da, buradaki strateji kavramı, silahlı çatışma, savaş alanında kullanılan strateji olarak ele alınmıştır. Antik Yunan ve Bizans kaynaklarında rastlanan ifadesi ile *strategike episteme* (komutanın bilgisi), ya da *strategon sophia* (komutanın bilgeliği) veya *strategos* (generallik sanatı) öncelikle devlet ve organize şiddet ile birlikte gelişen bir kavram olarak bakılabilir (Han&Tuğtan, 2020, s.338). Bu kapsamda; aydınlanma, ulus devlet yapısının ortaya konulması ve sanayi devrimi ile birlikte 19. yy başlarından itibaren bilinen anlamıyla strateji kavramı gelişmiştir (Freedman, 2015, s.96). Bu üç unsurun gelişimi, orduları daha büyük amaçları gerçekleştirebilecek, büyüklük, teşkilat yapısı ateş gücü ve manevra yeteneği ile donatmıştır.

Bu anlamda strateji; bir ulusun veya uluslar topluluğunun politik hedeflerine ulaşmak için tüm kaynaklarını koordine etmesi ve yönlendirmesini içermektedir (Hart, 2002, s.249). Millî güç unsurları ile politik amacı birbirine bağlar ve bu hedefe ulaşmak için tasarlanan eylem planıdır (Han&Tuğtan, 2020, s.340). Strateji, askerî gücün yanı sıra, politik, ekonomik, coğrafi, sosyal, bilgi harbi, psikolojik harp dahil millî gücün bütün unsurlarının eşgüdüm ve koordineli bir şekilde bir plan dahilinde kullanılmasını veya kullanılma tehdidini kapsar. Temel amaç; rakibin mücadele azim ve kararlılığını kırarak politik hedefimizi kabul etmek zorunda bırakmaktır. En başarılı strateji; sert gücün kullanımına ihtiyaç kalmadan, millî güç unsurlarının kullanılma tehdidinin yarattığı caydırıcılıkla sonuç almaktır. Dolaylı tutum da denilebilecek bu yaklaşımla çok daha az bir maliyetle askerî ve siyasi hedefe ulaşılmaya çalışılır (Hart, 2002, s.3).

Zamanla, siyasi hedefi gerçekleştirmeye yönelik gücün planlanma ve kullanılması, katmanlara ve hiyerarşik bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Öncelikle strateji ile taktik kavramları arasında modern ayrımlar yapılmıştır. Genel olarak “taktik” düşmanla temasın sağlandığı andan itibaren birliklerin sevk ve idaresine, “strateji” ise genel bir askerî harekât veya seferin gidişatını planlama olarak ortaya konmuştur. Clausewitz’e göre; strateji nerede, ne zaman ve nasıl muharebeye girileceğini tayin etmekte, taktik ise zafer ya da yenilgi olarak muharebeyi sonuçlandırmaktadır (Clausewitz 2018, s.188). Jomini’ye göre ise strateji, orduları uygun hedeflere yoğunlaştırmak, taktik ise, arazi durumuna, muharebenin yapıldığı ortama, harita üzerinde yapılan planlara göre birliklerin muharebe alanında sevk ve idaresidir (Jomini, 2002, s.73).

Günümüz harp sahasının dinamikleri göz önüne alındığında, birlik büyüklüğü ve askerî faaliyetlerin karakteristiği dikkate alınarak, harbin sevk ve idaresinin katmanlarını ortaya koymak için strateji ve taktik kavramlarının yeterli olmadığı, bu iki katmanı birbirine bağlayan ara bir katman olarak “operatif” seviyenin de ilave edilmesine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda ilk tasnifi, savaş idaresinin seviyelerini tespit edip ayırt etmeye çalışan Kont Jacques Guibert yapmış; Doğu Romalılar gibi, orduların muharebe meydanında faaliyetlerini taktik olarak isimlendirmiş, ama bir üst seviye için strateji yerine “grand taktik” terimini kullanmayı tercih etmiştir (Guibert, 2022, s.169).

2.1 Harbin Siyasi Hedefi-İstenen Son Durum

Harbin siyasi hedefi/istenen son durum; harekâtın sonunda ulaşılmak istenen politik ve askerî koşulların genel olarak ifadesidir. Harbin siyasi maksadını da içeren politik direktif ile bildirilir. Stratejik komutanlık tarafından hazırlanan stratejik planlama direktifi ile istenen son durum somutlaştırılır. Stratejinin bütün bileşenleri harekâtın nihai hedefini gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Her seviye siyasi ve askerî liderler bütün planlama ve değerlendirmelerinde istenen son durumu dikkate almak ve yapılacak her seviye hamlelerin harekâtın siyasi hedefine hizmet ettiğinden emin olmalıdırlar. Harekâtın nihai hedefi politik hedefi gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Politik hedef ise; bütün komuta seviyelerinde açık ve anlaşılır olmalıdır. Askerî kuvvetin bu hedefe en iyi nasıl hizmet edebileceği hususunda berrak bir anlayış olmalı ve uygulanabilir bir politik hedef belirlenmelidir. Harbin bütün seviyelerinin uyumlu bir şekilde icra edilebilmesi ve herhangi bir uyumsuzluk yaşanmaması için askerî güç ile politik hedef arasındaki yolun doğru çizilmesi ve tayin edilmesi büyük önem arz etmektedir.

2.2 Harbin Strateji Seviyesi

Harbin seviyeleri taktik, operatif ve stratejik olarak siyasi bir hedefe doğru yönelmektedir (FM 3-0 Operations, 2022, Md:1-55). Bu durum Clausewitz’in “savaş sadece politikanın başka araçlarla devamıdır” (Clausewitz, 2018, s.45) cümlesinde anlam kazanmaktadır. Liddell Hart’a göre de harbin strateji seviyesi “politik hedefleri elde etmek için, askerî gücü konuşlandırma ve kullanma sanatı”dır (Hart, 2015, s.447) ve harbin istenen etkisinin oluşturulabilmesi için harbin üç seviyesinin de birlikte düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Strateji alanında kapsamlı analizler yapmış olan Gray, stratejiyi üç kategori ve 17 boyut halinde tanımlamaktadır. Gray’e göre harbin strateji seviyesini etkileyen üç önemli faktör bulunmaktadır, bunlar; muharebe alanının coğrafyası, çarpışan tarafların stratejik kültürü ve teknolojidir (Gray, 1999, s.25). Clausewitz ise stratejinin unsurlarını moral, fiziki, matematiksel, coğrafi ve istatistikî unsurlar olarak belirtmektedir (Clausewitz, 2003, s.157). Clausewitz’e göre strateji, muharebelerin savaşın amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmasını ifade etmektedir (Clausewitz, 2018, s.163). Strateji savaş planını yapmakta, hedefe ulaşılmasını sağlayarak eylemleri saptamakta, seferlerin planlarını hazırlamakta ve her birinde verilecek muharebeleri örgütlemektedir. Fakat stratejinin tamamlayıcısı manevi unsurlardır. Çünkü manevi unsurları teori dışında bırakmak her şeyi denge ve üstünlük, zaman mekân gibi matematiksel ilişkiye indirgemeye sebep olmaktadır. Stratejinin bilimsel formül ve

problemlerle ilgisi bulunmamaktadır (Clausewitz, 2018, s.164). Stratejide her şey çok basittir fakat buradaki basitlik, bunun kolay olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Clausewitz'e göre "deha" savaşın amaç ve araçlarına uygun örgütlenmesini sağlamaktadır (Clausewitz, 2018, s.164).

Jomini'ye göre strateji harita üzerinde savaşma sanatıdır ve bütün harekât alanını içine almaktadır (Jomini, 2002, 73). Jomini stratejiyi belirlerken temel prensipler üzerinde durmuştur. Bu prensipler ordunun süratle manevra yapması, muharebe sahasında yığınaklanma, manevralar ve zaman yönetimi gibi tamamen maddi unsurlar içermektedir (Jomini, 2002, s.74). Bu kapsamda harbin strateji seviyesi; politik hedeflere ulaşmak için millî gücün bütün unsurlarının kullanıldığı bir harekât seviyesidir. Millî hedeflere ulaşmak için diplomatik, ekonomik, bilgi ve askerî gücü kapsar. Millî stratejik seviyedeki harekât, bölgesel hedefleri gerçekleştirmeye odaklanır. Stratejik seviye, ulusal gücün tüm unsurları için görevler ortaya koyar ve uzun dönemde meydana gelebilecek ve olması muhtemel durumlar ya da hızla değişen şartlarla ilgili yol haritası sağlar sürekli bir değişim ve gelişim içindedir (FM 3-0, Operations, 2022, Md.1-56, 1-57). Stratejik seviye istenen son durumun gerçekleşmesine odaklanır (Şengöz, 2020, ss.205-224). İstenen son duruma ulaşılmasını mümkün kılacak vazife ve önceliklerin tayini, harekât hatlarının belirlenmesi, kırılğanlıkların, hassasiyetlerin, başarı kriterlerinin, karar noktalarının, ilgi ve etki alanlarının belirlenmesi ile birlikte harbin meşruluğu ve hukuki dayanağı, ulusal ve uluslararası kamuoyunun bilgilendirilmesi ve ikna edilmesine odaklanır.

2.3 Harbin Operatif Seviyesi

Muharebe ve harekâtların planlandığı, icra edildiği ve stratejik hedeflere yönelik kazanımı destekleyecek operatif hedefleri gerçekleştirmeye çalışan bir harekât seviyesidir. Operatif seviye, taktik seviyedeki birliklerin stratejik hedeflere ulaşması için kullanılmasını içerir. Operatif seviyede harekât ortamında icra edilen faaliyetler genellikle taktik faaliyetlerden daha geniş zaman ve alanı ihtiva eder. Operatif seviyedeki liderler, alt seviyedeki birliklerin gelecekteki muharebelere hazırlanmaları için en uygun şartları sağlamaya çalışırlar (FM 3-0, Operations, 2022, Md.1-58, 1-59, 1-60, 1-61). Operatif seviye, stratejik seviye tahayyülünün realize edildiği, sevk ve idarenin mimarisinin kurgulandığı bir yönetim seviyesidir (Kane, 2012, ss.255-273). Operatif seviyede liderin bilgi birikimi, öngörüsü, zekâsı ve sezgileri devreye girmektedir. İstenen son duruma ulaşabilmek için elde bulundurulan araçlar, yöntemler ve riskler göz önünde bulundurulur. Çünkü operatif seviye daha çok taktik harekât ile stratejik hedefler arasında bağ kurma ile ilgilenir.

Harbin operatif seviyesi, bilimsel metodolojinin yanında sezgisel öğeleri de bünyesinde barındırmalıdır. Sezgi rasyonelliğin karşıtı ya da rastgele bir tahmin işlemi değildir. Sezgi, bir alanda yıllar boyu edindiği tecrübe sayesinde yeteneğini geliştiren uzmanların, gelişmiş nedenselleme yöntemidir (Michael&Herbert, 1989, s.4). Sun Tzu ideal karakterdeki bir komutanın asıl rolü ile ilgili inceleme yapmış, böyle bir liderin, önemli fırsatları yakalamak için hızlı kararlar vermenin gerekliliği üzerinde durarak, yaratıcı ve özgün kararlar için deneyimlerine ve sezgilerine güvenmesi gerektiğini savunmuştur (Handel, 2004, s.312). Sun Tzu "kendi yeteneklerinin bilincine varmayan ya da düşmana saldırmak için

bir fırsatla karşılaştığında esneklik ve amaca uygunluk sanatını kavrayamayan bir general, büyük bir şaşkınlıkla bir sağa ve bir sola çarparak tereddüt içinde ilerleyecek ve hiçbir plan yapamayacaktır” demektedir (Sun Tzu, 1971, ss.87-88). Operatif seviye birlik komutanı harekâtın başından sonuna kadar sürecin tamamını tahayyül ederek bir resim oluşturmaktadır. Bu resmi yaptığı harekât tasarımı ile ete kemiğe büründürmektedir. Operatif seviye harbin sanat yönünü teşkil etmekte ve taktik seviyeden farklılaşmaktadır (Kara Harp Akademisi, Operatif Seviye Harekât Planlama İcra Esasları, s.31).

2.4 Harbin Taktik Seviyesi

Kuvvetlerin askerî hedeflere ulaşması için muharebelerin planlandığı ve icra edildiği seviyedir. Bu seviyedeki faaliyetler uygulamaya odaklanır. Taktik seviyedeki komutanlar, muharebe, çatışma ve küçük birlik harekâtını içeren faaliyetleri planlar ve icra eder. Muharebe, karşılıklı çatışmaları ve bir dizi farklı hareketi içerir. Temas, genellikle düşmanın daha küçük seviyedeki manevra birlikleri arasında gerçekleşen taktik bir çatışmadır. Harekâtın stratejik ve operatif seviyeleri taktik harekât için yol haritası sağlar. Bu yol haritası olmadan, taktik harekâtlar birbirinden bağımsız ve hedefsiz faaliyetlere dönüşür. Taktik harekâtlar stratejik ve operatif hedeflerin tutarlılığı hakkında cari duruma göre girdi sağlar. Stratejik ve operatif başarı, kazanılan bir ya da daha çok muharebede ulaşılan hedeflerin büyük bir harekât ya da seferi kazanmaya nasıl etki ettiğinin bir ölçüsüdür.

Taktik seviye standart uygulama usullerinin verilen vazifenin yerine getirilmesini mümkün kılması amacıyla, düşman, arazi ve hava hakkındaki bilgilerin uyumlu bir şekilde formüle edilerek birleştirilmesine odaklanır. Bunun için taktik seviyede muharebe sahasına yönelik olarak harekâtın istihbarat, lojistik ve harekât açısından hazırlığı yapılır. Yani taktik seviye birinci derecede icra seviyesidir. Prosedür haline getirilmiş kurallar ile planlanır. Taktik seviye sadece kendisine verilen görevlerin tahakkuk ettirilmesi için çalışır, vazifenin üst seviye stratejik anlam ve gerekliliği ile ilgilenmez. Operatif seviyede farklı bir harekât türü (taarruz, savunma vb.) icra edilmesine rağmen, bazı taktik birlikler, operatif planlama gereği, daha farklı bir manevra yapmaları gerekebilir. Ancak taktik seviyedeki başarısızlıklar bazen operatif ve stratejik seviye sonuçlar doğurabilir ve harekâtın başarısını tamamiyle tehlikeye sokabilir. Stratejik ve operatif seviye planlamacıların bütün gayreti taktik sahada başarı elde etmek içindir. Bu üç seviyenin herbirinde başarılı olmak zorunluluktur. Yani tek başına stratejik, operatif ya da taktik seviyedeki başarılar yeterli olmaz. Her üç seviyenin birbiriyle uyum içinde sevk ve idaresi gerekir. Bunun tahakkuku birinci olarak stratejik seviye makamların sorumluluğudur.

3. STRATEJİ YAKLAŞIMIYLA TERÖRİZM

Terör eylemlerini yönlendiren stratejik mantık anlaşılmadan etkili karşı stratejiler tasarlanması mümkün görülmemektedir. Terörizm sadece hedef kitlelere korku saldığı için değil, aynı zamanda hükümetlerin ve bireylerin teröristlerin davasına yardımcı olacak şekilde tepki vermesine neden olduğu için işe yarar (Andrew&Barbara, 2006). Bu kapsamda terörizm stratejisinin temel özelliği; amacına eylemleriyle değil, eylemlerine verilen tepkiyle ulaşmakta olmasıdır. Bu stratejide şiddet (taktik hareketler)

başlangıçtır ancak bir terörist eylemin operatif ve stratejik seviye terörizm stratejilerinin bir parçası olduğu ve senkronize bir faaliyet olduğu taktirde bütünlük sağlar ve daha ileri hedeflere (operatif ve stratejik) destek sağlar (Fromkin, 1975, s.692). Terör eylemleri tek başına hedef aldıkları otoritenin siyasi kararlarını nadiren etkiler ve çoğu zaman muhasım askerî gücü yok etmeyi başaramazlar. Ancak terör eylemleri tasarlanan stratejinin taktik alanda bir parçasıdır. Teröristler iki temel kitleye hitap etmek isterler, siyasi tercihlerini etkilemek istedikleri karar makamları ve teröristlerin içinde buldukları ve destek gördükleri toplum. Terörizm, halkı korkutup hayatın normal akışını bozduğu ve hükümetlerin alacağı siyasi kararlara etkide bulunduğu ve istenen son durum/siyasi hedefe ulaşılmasına yardımcı olduğu ölçüde stratejinin hedeflerine hizmet eder (Demir, 2020, s.287). Terörizm “siyasal amaçlar için örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen strateji anlayışı” olarak kabul edilebilir (Başeren, 2003, s.51).

3.1 Ayrılıkçı Terörizmin Nihai Siyasi Hedefi

Toplum düzeninin bozulması amacıyla kullanılan şiddet; terörist oluşumların kitleleri korkutarak ikna etme stratejisinde başlıca rol oynayan bir araçtır. Hedef alınan kitleler ile izleyiciler üzerinde dehşet içeren bir etki bırakmak, terörist oluşumların onları kendi propagandalarına ikna etme stratejisini gerçekleştirme amacını taşımaktadır. Politik terörizm aynı zamanda bir “psikolojik savaş” aracıdır. Ayrılıkçı terörizmin en temel siyasi hedefi şiddeti bir araç olarak kullanmanın ötesinde şiddetin kendisiyle “kimlik oluşturma”yı veya “düşmanın kimliğine zarar verme”yi amaçlar (Çapar, 2023, ss.18-19). Ayrılıkçı terörizmin temel hedefi şiddet eylemlerine başvurarak korku oluşturmak yoluyla ulaşmak istediği siyasi hedefi gerçekleştirebilecek sonuçlar elde etmektir. Şiddet yoluyla toplumsal düzeni ve onun koruyucusu devleti hedef alarak siyasi, ideolojik veya toplumsal değişimler gerçekleştirmektir. Ayrılıkçı terörizmin stratejik nihai hedefi, örgütün genel siyasi hedefi veya arzu edilen son durumdur. Bir ayrılıkçı terör örgütü için siyasi nihai hedef veya istenen son durum şunlar olabilir:

- Bir coğrafi bölgeyi merkezi otoriteden koparmak ve orada yeni bir yönetim kurmak,
- Merkezi yönetim düzenini değiştirmek,
- Devletin kimliğini kendi etnik kimliğini de içerecek şekilde değiştirmek,
- Bir bölgedeki merkezi kontrolü zayıflatmak, federatif, konfederatif, özerk veya otonom bir yönetim tesis etmek,
- Önemli siyasi değişimler gerçekleştirmek.

3.2 Ayrılıkçı Terörizm Stratejileri

Literatürde terörizm stratejileri olarak farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu kapsamda; Andrew H. Kydd, Barbara F. Walter “The Strategies of Terrorism” adlı makalelerinde terörizm stratejisi olarak; yıpratma, tehdit/korkutma, provokasyon, bozma, rakip örgütleri ortadan kaldırma, şeklinde tasnif etmektedir (Andrew&Barbara, 2006 ss.66-77). David Fromkin The Strategy of Terrorism adlı makalesinde ise; kategorik bir ayırım yapmamakla birlikte, bireysel terörizm stratejisi, provokasyon, kitle örgütlenme stratejisi ve devletin gücünü kullanma stratejisini analiz etmektedir (Fromkin, 1975,

ss.690-697). ABD FM 3-24 Ayaklanma talimnamesi; kentsel terörizm, uzun süreli halk savaşı, askerî odaklı ve yıkıcı yaklaşım stratejileri üzerinde durmaktadır (FM3-24 Ayaklanma Md:4-40, s.4-7). Cenker Korhan Demir; “Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma” adlı kitabında (Demir, 2020, ss.46-67) ve “Stratejinin Bakış Açısıyla Terörizm” adlı makalesinde (Demir, 2020, ss.300-304); uzun süreli halk savaşı, askerî odaklı ve şehir gerillası stratejileri üzerinde durmaktadır. Gökhan Çapar (2023, s.19), Politik Terörizm Amaç ve Stratejileri adlı makalesinde terörizm stratejisi olarak; şiddet, propaganda, korkutma, yıldırma, baskılama, müzakere ve pazarlık etme, siyasallaşma, meşrulaşma, güvenli alan elde etme stratejilerini ifade etmektedir. Yukarıda sunulan çalışmalarda ifade edildiği gibi “ayrılıkçı terör örgütü stratejileri” olarak farklı yaklaşımlar bulunmakta, bazı çalışmalar siyasi hedefe ulaşacak genel mücadele metodolojisini (kır odaklı uzun süreli halk savaşı, askerî odaklı ve şehir gerillası stratejileri gibi) ifade ederken diğer bazı çalışmalar bu genel metodolojinin alt basamakları olabilecek yaklaşımları (yıpratma, tehdit/korkutma, provokasyon, bozma, rakip örgütleri ortadan kaldırma gibi) ayrılıkçı terör stratejisi olarak sunmaktadır. Hatta bazı çalışmalarda bir kısım terör eylemleri (propaganda, şiddet kullanma, bireysel terörizm gibi) terör stratejisi olarak sayılmaktadır. İfade edilen faaliyetler ayrılıkçı terör örgütleri tarafından farklı seviyelerde kullanılmaktadır. Bu alanda, stratejinin genel yaklaşımı ve askerî terminoloji değişkenleri kullanılarak bir hal tarzına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Siyasal amaçlar için örgütlü bir şiddet hareketi olan “ayrılıkçı terör örgütlerinin karar verme süreçleri” dikkate alındığında; bu terör örgütlerinin, stratejik yaklaşımla nihai siyasi hedefe yöneldikleri, bu hedefe ulaşabilmek için muhakeme yaptıkları, çeşitli hareket tarzları (stratejiler) ile ilgili fayda ve mahzur analizi yaptıkları ve bir hareket tarzı (strateji) belirledikleri kabul edilir (McCormick, 2003, s.473). Ayrılıkçı terör örgütleri terörizmi siyasi stratejinin bir parçası olarak rasyonel bir tercih olarak görürler (Crenshaw, 2004, ss.7-8). Stratejik yaklaşım ayrılıkçı terörist örgütlerinin rasyonel karar verme süreçlerini uyguladıklarını kabul eder. Bu rasyonel karar verme süreçleri, nihai siyasi hedef, stratejik, operatif ve taktik hareketler ile bunların senkronizasyonunu gerektirir. Ayrılıkçı terör örgütlerinin stratejik, operatif ve taktik hedefleri olabilir. Taktik hedefler doğrudan eylemlere dönüşür. Örneğin, bir lojistik konvoyunun imha edilmesine yönelik taktik bir eylem, hedef ülke lojistik desteğini engelleyerek yıpratma operatif hedefine ulaşmak için gerçekleştirilir. Terör örgütü buna benzer çeşitli operatif hedeflere ulaşarak stratejik hedefe ve nihai siyasi hedefe ulaşmayı amaçlarlar (FM 3-24, 2014, Md.4-56). Ayrılıkçı terör örgütü stratejileri konusunda bir hal tarzı olarak; yukarıda değinilen askerî terminoloji değişkenleri olan strateji, operatif ve taktik seviyeler esas alınarak, ayrılıkçı terörizm stratejilerinin aşağıda sunulduğu şekliyle analiz edilebileceği değerlendirilmiştir.

Ayrılıkçı terörizm stratejileri:

Stratejik seviye

- Kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisi
- Şehir odaklı strateji

- Askerî odaklı strateji

Operatif seviye

- Yıpratma
- Tehdit / gözdağı
- Provoke etme
- Bozucu eylemler
- Çözülme
- Şiddet üstünlüğü rekabeti / vaat etme

Taktik Seviye

- Propaganda
- Adam Kaçırma
- Baskın
- Sabotaj
- Suikast
- Askerî Birliklere Saldırı
- Ekonomik Tesislere Saldırı
- Orman Yangınları
- İşbirli./Muhb. Cezal.
- Dron Kullanma
- Ateşle Saldırı
- Siber Saldırı vb.

3.3 Ayrılkçı Terörizm Stratejilerinde Stratejik Seviye

Ayrılkçı terör örgütlerinin stratejik seviye terörizm stratejileri olarak; kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisi, şehir odaklı strateji ve askerî odaklı strateji ifade edilebilir. Ayrılkçı terör örgütlerinin uygulayacakları stratejiye etki eden hususların ayrı bir inceleme konusu olabileceği değerlendirilmekte birlikte, bu tür örgütlerin stratejilerini, siyasi hedef, ideoloji, hedef ülke yetenekleri, uluslararası ve bölgesel ortam, coğrafi şartlar, dış ve iç destek, terör örgütünün kapasitesi ve yeteneklerini dikkate alarak belirlediği düşünülebilir.

3.3.1 Kır Odaklı Uzun Süreli Halk Savaşı Stratejisi

Kır odaklı uzun süreli halk savaşını dünyaya tanıtan, isim babası ve teorinin sahibi Mao'dur. Ancak, bu stratejinin temel esaslarını Mao'dan önce farklı isimler tarafından da ifade edildiği görülmektedir. Bu isimlerden biri Napolyon'un Rusya seferine, Leipzig, Paris ve Waterloo savaşlarına katılan Polonyalı General Wojciech Chrzanowski'dir (1793-1861). General Wojciech Chrzanowski'nin partizan savaşı hakkındaki gözlemleri 20nci yüzyıl gerilla savaşının temel fikirlerinin çoğunu içermektedir. Mao'nun doktrini ile birçok alanda örtüşme vardır. Silahlı üslerin önemi, uzun süreli savaş fikri ve hatta düzenli savaşa kademeli geçişten bahsetmiştir. Etkili olabilmek için partizan savaşının uzatılması gerektiğini, ne kadar uzun süre devam ederse, zafer şansı o kadar yüksek olacağını, çünkü gerillalar güçlenirken, düşman birimlerinin zayıflayacağını ve daha moralsiz hale geleceğini söylemiştir. Chrzanowski'ye göre partizan savaşı, önce tek tek düşman askerlere, daha sonra küçük birliklere ve nihayetinde daha büyük birliklere karşı yürütülmelidir. Ancak düşmana yalnızca belirgin bir üstünlük konumunda saldırmanın önemini vurgulamaktadır (Laqueur, 2017, s.144).

Mao'nun uzun süreli savaş teorisinin temel esaslarını İtalyan Garibaldi ve Mazzini'de de bulmak mümkündür. Giuseppe Mazzini 1832'de, ilk gerilla kılavuzlarından biri olan "Gerilla Gruplarını Yönetme Kuralları" kitabında Mao gibi çok aşamalı bir mücadele şekli önermiştir (Kalyanaraman, 2003). Buna göre mücadele vur-kaç saldırılarıyla başlayıp "ulusal bir ordunun kurulmasıyla" noktalanmaktadır. Mazzini merkezden idare edilen uzun süreli bir savaştan bahsetmiştir. Ayrıca halkın mücadeledeki önemine de vurgu yapan Mazzini halkla ilişkilerde son derece dikkatli olunmasını öğütlemiştir (Handel, 2005, s.94). Mao'nun uygulamaya koyduğu "kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisi" ile halkın işgalden kurtulması ve özgürlüğünü kazanması amaçlanmıştır. Bu anlayışa göre savaş ne kadar uzarsa "düşmanın" güçlü yönleri o kadar azalacak zayıf yönleri o kadar zayıflayacaktır (Giap, 1992, s.259). Mao'nun teorisindeki silahlı mücadelenin yapılacağı bölgenin özelliği, şehirleşmenin nispeten daha az olduğu, nüfusun çoğunun köylerde yaşadığı, devletin egemenliğinin bütün coğrafyaya nüfuz edemediği bir sosyal yapıdadır. Bu stratejiye göre devlet ancak büyük yerleşim yerlerinde etkilidir. Silahlı mücadele devletin nispeten zayıf olduğu böyle bir bölgede başlatılacaktır (Özcan, 1999, s.74).

Kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisinde, başarı ihtimali yüksek olduğunda veya propaganda için silahlı eylem yapılır. Teşkilatlanma ve güçlerini artırma aşamasında düzenli birliklere karşı saldırı yapılmaz. Silahlı saldırılara başlandıktan sonra hükümetin tepkisine göre halkın örgüt yanına çekilmesi amaçlanır. Hükümetin düzeni sağlayamadığı durumda terör örgütü gelişir ve kendine yeni gelişme alanları ve üsler kurmayı amaçlar. Üslerini genişletir ve devlet yapısına paralel organları teşkil eder. Kırsal alandaki işgalini bu şekilde geliştirerek devlet güçlerini şehirlere hapsedmeyi, halkla irtibatını keserek bilgi akışının önüne geçmeyi amaçlar. Kontrol altına alınan yeni kırsal alanlara dayanarak silahlı gücün büyütülmesi düşünülür. Tüm kırsal alanlar kontrol altına alındıktan ve şehirler kuşatıldıktan sonra eylemlerin niteliği de değişecek şehirlerde de halk ayaklanmaları başlatılarak büyük isyanlara dönüşmesinin sağlanması beklenir. Mao'nun kır odaklı uzun süreli halk savaşı teorisine önemli bir

katkısı da, halkın başarı için seferber edilmesi sorununa getirdiği çözümdür. O, halkı bir deniz, örgütü balık olarak görmektedir. Nasıl su olmadan balıklar yaşayamazsa, halk olmadan da örgütün yaşaması imkansızdır. Halkın topyekün seferber edilmesi sonuçta uçsuz bucaksız bir deniz yaratacak ve beraberinde bütün olumsuzluklara rağmen “düşmanı” boğabilecektir. Mao, “stratejik olarak uzatılmış bir savaş ve çabuk sonuçlu muharebeler, aynı stratejinin eşit önemde iki yüzüdür” demektedir. Buna göre; hükümet güçleri çok kuvvetli olduğu için örgüt güçleri ancak yavaş yavaş gelişir, bu olgu stratejinin uzatılmış doğasını tayin etmektedir, sabırsızlık zararlıdır, çabuk sonuç alma savunuculuğu yanlıştır” (Zedong, 2003, s. 80).

Mao’ya göre, “kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisi” üç aşamadan geçerek sonuca ulaşacaktır. Bunlar “stratejik savunma”, “stratejik denge” ve “stratejik saldırı” aşamalarıdır. Terör örgütünün “stratejik savunma” safhasında öncelikli görevi askerî değil siyasidir. Tüm dikkatler örgütü destekleyecek halkı örgütlemeye yani “cephesini” oluşturmaya verilecektir. Örgütlenen halk kendi silahlı gücünü teşkil etmesi amaçlanır. Bu safhada gizlilik ve gücü korumaya önem verilir, riskli eylemlerden kaçınılması hareketli olmak amaçlanır (Özcan, 1999, ss.76-77). Yapılacak mahdut sayıda eylemlerde asıl amaç halka terör örgütünün hareketini tanıtmak ve terör örgütünün gücünü göstermek olmakla birlikte, devlet güçlerini yıpratmak, kendine güvenini sarsmak, silah, teçhizat ve ikmal maddeleri ele geçirmek de önemlidir (Uyar, 1995 s. 70). Stratejik savunma safhasında terör örgütü için en önemli konu bölgede tutunabilmek ve üs bölgeleri oluşturabilmek için bölge halkını ikna etmektir. Bu bilgilendirme ve propaganda ile yapılabilir. Kır odaklı uzun süreli halk savaşında bunun adı “silahlı propaganda”dır. Bu çabalar örgüt için korunabileceği, güç büyütebileceği, eğitim yapabileceği, hasta ve yaralıları tedavi ettireceği, yiyecek silah ve cephane temin edebileceği üsler sağlayacaktır (Özcan, 1999, s.75).

Stratejik denge safhasında siyasi faaliyetlerin yanı sıra terör örgütü hareketleri daha etkin rol alır. Devlet kontrolünün daha az olduğu bölgelerde daha fazla eylemlilik içerisinde olunmaya çalışılır. Üsler genişletilir, sayıları artırılır ve daimi olarak tutulmaya başlanır. Devletin hareket alanı daha da daraltılmaya çalışılır. Terör örgütünün gücü arttıkça devletin bölgeyi kontrol edebilmek için daha fazla hedefe yönelmesi düşünülür. Bu durum devletin güvenlik kuvvetlerinin zaman zaman zaafiyet içerisinde olmasına ve örgütün paralel devlet kurumlarının etkinliğinin artmasına neden olur. Terör örgütü için uygun fırsat hedeflerine etkin eylemler yapılarak bölgede devlet otoritesinin daha da zayıflamasına gayret gösterilir. Halkın devletten izole edilerek daha fazla örgütün kontrolüne girmesi amaçlanır. Artık terör örgütü bazı bölgelerde “kurtarılmış alanlar” yaratmaya çalışır. Bu kurtarılmış alanları kalıcı olarak savunmaya çalışır. Daha ağır silahlar temin edilir ve eğitimleri yapılır. Dış destek geliştirilmeye çalışılır, buna yönelik siyasi çalışmalar geliştirilir. Artık devlet gücü büyük kentlere ve bu kentler arasındaki ulaştırma hatlarına hapsedilmeye çalışılır.

Stratejik saldırı aşaması ya da topyekün halk ayaklanması aşamasında ise, şehirler kuşatılmaya başlanacak burada da farklı nitelikte eylemler yapılarak, büyük çaplı isyanların başlatılması amaçlanır. Zaman içerisinde yapılan bu silahlı mücadelelerle beraber terör örgütünün güçlenmesinde, halkın

örgütlenmesi en önemli unsurlardan biridir. Bu noktada artık silahlı güçler “konvansiyonel bir ordu”ya dönüştürülerek, güvenlik güçleri bozguna uğratmayı ve savunma durumuna itmeyi; nihai olarak da siyasi amacına ulaşmayı hedeflemektedir. Bu aşamada temel askerî hedef devletin güvenlik birimlerinin yok edilmesidir. Bu stratejinin, belirtilen siyasi hedeflerden hepsinde kullanılabilir olmakla birlikte, özellikle “bir coğrafi bölgeyi merkezi otoriteden koparmak ve orada yeni bir yönetim kurmak” siyasi hedefini benimseyen terör örgütleri tarafından tercih edilebileceği ve başarı ile uygulandığı takdirde bu siyasi hedefi gerçekleştirebileceği düşünülmektedir.

3.3.2 Şehir Odaklı Strateji

Sanayileşmenin de etkisiyle ülke içi ve ülkelerarası göçler gecekondulaşmaya ve çarpık kentleşmeye sebep olmuştur. Devlet denetimi dışında, yaşam standartları ortalamanın altında yaşayan bir nüfusun hızla büyümesi terör örgütleri için de istismar edilecek bir alan olarak görülmektedir. Suç işleme eğiliminde olan bir grup için en önemli gerekliliklerden biri yaşadığı ortamın gizlenmesine müsaade etmesidir. Şehirler bu anlamda oldukça geniş fırsatlar sunduğu gibi güvenlik birimlerinin yeteneklerinin de kısıtlanmasına neden olmaktadır. Yerleşim yerleri askerî kuvvetlerin küçük birlikler halinde parçalanmasına sebep olur, onları fiziksel olarak birbirinden ayırır, ayrıca bir bölgede ortaya çıkan çatışmaya dışarıdan müdahale edilme yeteneğini de kırsala göre oldukça kısıtlar.

Kentleşen terörizmin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür; üs bölgesi ihtiyacı yoktur, merkezi kontrol gerektirmez, lojistik ve iletişim sorunu yoktur, “beton ormanında” fark edilmek daha zordur, hedef sıkıntısı yoktur, maliyeti düşüktür, halk kolay kitlesel hedef olmasının yanı sıra canlı kalkan olarak da kullanılabilir. Ayrıca, arızalı arazilerin kısıtlı, şehirleşmenin ise yoğun olduğu ülkelerde, coğrafi şartların elverişli olmaması nedeniyle, kırsal mücadelenin başarıya ulaşma şansı yok denecek kadar az olduğu görülmektedir (Urbano, 1991, ss.8-9). Bu tür ülkelerde, kentlerin ihtiyaç duyulan gizliliği sağlaması, ekonomik ve sosyal kaynaklara sahip olması ve aynı zamanda kentlerin devletlerin ağırlık merkezlerini teşkil etmesi sebebiyle şehir odaklı strateji ön plana çıkmaktadır. Carlos Marighella’ya göre; “şehir gerillasının hedefi kır gerillasına destek olmak, silahlı halk kuvvetleriyle birlikte yepyeni devrimci, sosyal ve politik yapı kurmaktır” (Marighella, 1969, s.75). Şehirde bulunan örgütler güvenlik güçlerine göre zayıftır, ancak saldırgan bir taktikle avantajlarını kullanarak bu zaafiyetler giderilebilir.

Şehir odaklı hareketin amaçları; devletin sistemini sarsmak, devletin güvenlik güçlerinin zaafiyet içerisinde olduğu intibasını yaratmak, halkın devlete olan güvenini zedelemek, devletin güvenlik güçlerini paralize etmek, saldırının nereden ve ne zaman geleceğini bilemez hale getirmektir. Ayrıca; eylemleri bütün şehirlere yayarak güvenlik güçlerinin bir bölgede sıklet merkezi tesis etmesini önlemek, rejimden memnun olmayanları kendilerine katılmaları için cesaretlendirmek, devleti temsil eden ve devletin gücünü aldığı bütün kurum ve tesisleri devlet tarafından korunma zorunda bırakmaktır. Ayrıca şehir odaklı strateji ile şehirlerde sürekli eylemlerle karışıklıkları sistemli bir şekilde artırmak, kuvvetinin çoğunu şehirlerin korunmasına ve halkın normal yaşamını sağlamasına çalışan devletin

kırsalda bulunan terör güçleri için daha az kuvvet ayırmasına sebep olacak, devlet organlarının yaşam standardını ve konforunu bozacak ve kırsalda bulunan güçlere hareket ve eylem serbestliği sağlayacaktır (Marighella, 1969, ss.94-95). Bu stratejinin, daha çok “bir bölgedeki merkezi kontrolü zayıflatmak, federatif, konfederatif, özerk veya otonom bir yönetim tesis etmek,” ve “önemli siyasi değişimler gerçekleştirmek” siyasi hedefini benimseyen terör örgütleri tarafından tercih edilebileceği düşünülmektedir.

3.3.3 Askerî Odaklı Strateji

Askerî odaklı strateji, terör örgütünün askerî mücadele özelliğini önelemekte, teröristlerin silahlı eylem başarılarının ihtiyaç olan halk desteğini sağlayacağını ve böylece başarıya ulaşılacağını öngörmektedir. Askerî odaklı stratejinin en önemli temsilcisi Che Guevara, Küba devrimci hareketin şu üç temel konuda farklılaştığını belirtmektedir (Guevara,1995, s.354). Bunlar; silahlı güç mücadele edilen orduya karşı bir savaşı kazanabilir, devrim yapmak için bütün koşulların hazır olmasını beklemek zorunlu değildir silahlı mücadele bu koşulları yaratabilir ve kırsal bölgeler silahlı mücadele için temel alanlardır. Bu stratejinin kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisinden ayıran bir başka fark ise siyasi liderlik ile askerî liderliğin hiyerarşi farklılığıdır. Uzun süreli halk savaşında siyasi liderlik önceliklidir ve başarı halk kitlelerinin kazanılması ve katılımıyla yapılacak askerî “stratejik saldırı” ile sağlanır. Askerî öncelikli stratejide ise, partinin çekirdeği ya da başlatıcısı olarak görülen askerî oluşum foco (focus/odak/guerrilleros) partinin içinden çıkmakla birlikte partiye bağlı değildir, ayaklanmanın öncüsü ve başlatıcısıdır, ayaklanma bu askerî güç öncülüğünde başlatılır ve başarı kazanıldıkça halk mücadelenin bir parçası olur (Demir, 2020, s.60). Bu stratejinin, özellikle “bir coğrafi bölgeyi merkezi otoriteden koparmak ve orada yeni bir yönetim kurmak” siyasi hedefini benimseyen terör örgütleri tarafından tercih edilebileceği düşünülmektedir.

3.4 Ayrılıkçı Terörizm Stratejilerinde Operatif Seviye

Ayrılıkçı terör örgütleri, nihai siyasi hedeflerine doğrudan silahlı eylemler ile ulaşmaktan çok, stratejik seviye terörizm stratejileri ile uyumlu olacak şekilde, hedef aktörler üzerinde psikolojik etkiler yaratmayı arzu ederler. Bu kapsamda hedef aktörler üzerinde psikolojik etki yaratacak ve stratejik seviye terörizm stratejilerine veya bu stratejilerin safhalarına uyumlu olanlarının tercih edilebileceği operatif seviye ayrılıkçı terörizm stratejileri; yıpratma, tehdit/gözdağı, provokasyon, bozucu eylemler, çözülme, şiddet üstünlüğü elde etme/vaat etme stratejileridir. Ayrılıkçı terör örgütleri belirledikleri stratejik seviye terörizm stratejisine hizmet edecek birden fazla operatif seviye terörizm stratejisini aynı anda uygulayabilir veya hedef katmanlarına ve mücadelenin safhalarına göre farklı operatif seviye stratejiler uygulayabilirler.

3.4.1 Yıpratma

Ayrılıkçı terör örgütleri uyguladıkları stratejik seviye terör stratejilerinin gerektirdiği şekilde devletin güvenlik güçlerine azami zayıt verdirerek onu yıpratarak hedeflerine ulaşmaya çalışırlar. İstenen

mesajın verilebilmesi için terör örgütü, yaptığı etkili eylemlerle, devletin güvenlik güçlerine ve diğer organlarına ciddi bedeller ödeyebilecek kararlılıkta, güçte ve kapasitede olduğunu göstermek ister (Andrew&Barbara, 2006, s.66). Bu kapasite ve yapılan etkili eylemler sayesinde devletin karar verme organları şaşkınlık ve tereddüt içine düşebilirler. Kamu otoritelerinin kanun ve düzeni uygulama konusunda güçsüz olduğunu ortaya koyan terör eylemleri, hükümetin çökmesine neden olabilir. Böylesi durumlarda devlet yetkilileri üzerindeki şiddetli yılgınlık; terör örgütünün üstün yeteneklere sahip olduğu, devletin bununla mücadelede sonuç alamayacaklarını düşünmeye yol açabilir. Kıra dayalı uzun süreli halk savaşı stratejisinin “stratejik denge” ve “stratejik saldırı” aşamaları ile askerî odaklı stratejide tercih edilebilir.

3.4.2 Tehdit / Gözdağı

Ayrılcı terör örgütleri, tehdit/gözdağı stratejisine devlet veya halk üzerinde kontrol sağlamak ve bazı istemedikleri davranışları engellemek amacıyla başvururlar. Terör örgütleri, kendilerine itaat etmeyenleri cezalandırma gücüne sahip olduğunu, hükümetin ise onları durdurma gücünün olmadığı görüntüsü vererek amacına ulaşmaya çalışırlar (Andrew&Barbara, 2006, ss.66-68). Terör örgütleri, devlet tarafında olan kişileri, devleti desteklemeye devam etmenin maliyetinin yüksek olacağına ikna etmek için onları tehdit ederler. Bunu yapmanın bir yolu, terör örgütünün devleti ayakta tutmaya devam eden kişilere yönelik, bu görevlerde bulunmanın maliyetinin yüksek olacağını gösterecek şekilde, suikast ve öldürme eylemlerinde bulunmaktır. Amaç sosyal kontrol olduğunda zayıf devletler yine kolayca sınırlar, adalet sistemi, bu tür suçlara yönelik etkili bir kovuşturma yapmak için çok zayıf olduğunda, insanlar ya korku içinde yaşayacak ya da yerel milisler veya çeteler gibi devlet dışı aktörlerden korunma arayışına gireceği düşünülür. Bir terör örgütünün sempatanlarının adalet sistemine sızması da gözdağı stratejisini kolaylaştırır çünkü polis ve mahkemeler suçları kovuşturma konusunda isteksiz olacak ve hatta bu suçlara ortak olabilecektir. Kıra dayalı uzun süreli halk savaşı stratejisinin “stratejik savunma” ve “stratejik denge” aşamaları, askerî odaklı strateji ve şehir odaklı stratejide tercih edilebilir.

3.4.3 Provokasyon

Terör örgütlerinin hedeflerine ulaşmada kullandıkları en önemli operatif seviye stratejilerden biri provokasyondur. Terör örgütleri başlangıçta yeterli halk desteğine sahip olmayabilir. Halkın devlete karşı ılımlı olanlarının da radikalleştirilerek terör örgütü taraftarı yapılabilmesi için kullanılan stratejilerden biridir. Terör örgütleri, genel bir kural olarak, rakiplerini görme yeteneği yüksek ancak gördüklerine saldırma yeteneği sınırlıdır. Devlet ise tam tersine, gördüğü şeye saldırma konusunda çok daha büyük bir yeteneği vardır, ancak saldırmak istediğini görme yeteneği sınırlıdır. Provokasyon stratejisi, devletin teröristler tarafından kışkırtılarak, göremediği hedeflere, terörist-sivil ayrımı gözetmeksizin saldırması suretiyle, devletin güç avantajını devlete karşı kullanma stratejisidir (Gordon, 2003, s.484). Provokasyon stratejisi, vatandaşların desteğinin mevcut rejimden uzaklaştırılabilmesi için devleti, sivillere zarar verecek bir askerî müdahaleye kışkırtmaya çalışır. Amaç onları, devletin

teröristleri haklı çıkaracak kadar kötü olduğuna ikna etmektir. Her üç stratejik seviye stratejide de tercih edilebilir.

3.4.4 Bozucu Eylemler

Uzlaşma girişimlerini baltalamak için gerçekleştirilen bozucu saldırılardır (Çapar, 2023, s.28). Bozucu stratejinin amacı, teröristlerin ılımlı liderleri ile devlet arasındaki barış girişimlerinin başarısız olmasını sağlamaktır (Andrew&Barbara, 2006, s.72). Bu iki grup arasındaki güvensizlikten yararlanmaya çalışır ve taraflar anlaşmadan çekildiğinde bozma stratejisi başarılı olur. İki taraf arasındaki iyi ilişkiler ve barış anlaşması teröristlerin daha geniş kapsamlı hedeflerini tehdit ettiğinde, teröristler bozma stratejisine başvurur. Amaç barış görüşmeleri sürecini akamete uğratarak çatışma sürecinin devamını sağlamaktır. Gerekliğinde her üç stratejik seviye stratejide de tercih edilebilir.

3.4.5 Çözülme

Terör eylemleriyle, halkın devlet tarafından güvenliğinin sağlanamadığı ve korunamadığı algısı yaratılarak, devletin halkını terörden koruyabilecek kadar güçlü olmadığına inandırılarak, devlet kadrolarında çözülme sağlanmaya çalışılır. Devlete olan güven azaldıkça terör örgütlerinin etkinliği artar. Bireyler kendini yalnız hisseder, kendilerini güvende hissedecekleri yapı ararlar. Bu durum terör örgütüne halkın desteğini artırır, örgütü güçlendirir. Toplumda yaratılan korku ve dehşet neticesinde, halkın devletle olan bağı azalır. Kaybolan veya etkisizleşen devlet kurumlarının yerine terör örgütü yeni kurumlar inşa eder. Halk sorunlarını çözmek için devletin organlarına değil daha çok örgütün kurduğu paralel devlet yapılarına müracaat etmeye başlar (Demir, 2020, ss.296-297). Daha çok kıra dayalı uzun süreli halk savaşı stratejisinin “stratejik denge” ve “stratejik saldırı” aşamaları ile askerî odaklı stratejide tercih edilebilir.

3.4.6 Şiddet Üstünlüğü Rekabeti / Vaat Etme

Vaat etme, iki veya daha fazla silahlı grubun, kendi taraflarının liderliği için rekabet etmeleri ve kendilerinin halkın çıkarlarını daha iyi temsil ettiği iddiasıyla toplumu etkileme mücadelesidir. Halk rakip silahlı gruplar arasında kendi çıkarlarına en uygun grubu desteklemek ister. Ancak gerçekte, liderlik için mücadele eden grubun kendi tercihlerini temsil edip etmediğinden emin olamaz. Terör örgütlerinin temel gayesi; arzu edilen siyasi hedefe kendi örgütleri ile ulaşabileceğini, daha güçlü ve sonucu etkileme yeteneği en yüksek örgütün kendilerinin olduğunu, tabanlarına ispatlamaktır (Andrew&Barbara, 2006, s.76). Güç için rekabet eden gruplar, daha fanatik olduklarının algısını yaratmaya çalışırlar. Bu strateji ile teröristler rakip gruplardan daha fazla kararlılıkla düşmana karşı savaşma iradesine sahip olduklarını destekleyen halka ispatlamak için şiddet kullanır ve dolayısıyla onların desteğini hak ettiklerini göstermek ister. Süreç içerisinde daha fazla hak elde edebilmek için, terör örgütü yanlıları daha sertlik yanlısı ve daha güçlü bir örgütün kendisini temsil etmesini isteyebilir. Devletin müzakereye açık ve uzlaşmacı olduğu düşünüldüğünde bu istek daha güçlü olur (Çapar, 2023, s.28). Her üç stratejik seviye stratejinin başlangıç aşamasında tercih edilebilir.

3.5 Ayrılkçı Terörizm Stratejilerinde Taktik Seviye

Ayrılkçı terörizm stratejilerinde taktik seviye hareketleri çalışma konusuna dahil edilmemiştir. Ayrılkçı terörizm stratejilerinin stratejik ve operatif seviye olarak yukarıda sunulan her yaklaşımın kendi amacına uygun eylem ve faaliyetleri ayrılkçı terörizm taktik seviye faaliyetleri olarak belirtilebilir. Bu kapsamda; taktik seviye eylem ve faaliyetler olarak; propaganda, ateşle taciz, el yapımı patlayıcı kullanma, roket ve füze saldırıları, intihar saldırıları, baskın, insan kaçırma, sabotaj, saldırı, yol kesme, suikast, banka soyma, pusu, insansız hava araçları kullanma, ekonomik tesislere saldırı, istihbarat faaliyetleri, orman yangınları, siber saldırı vb. olarak belirtilebilir. Bununla birlikte, terör örgütleri silah sistemleri ve teknolojiye paralel olarak bu taktik seviye eylem ve faaliyetleri çeşitlendirmektedirler. Özellikle kendisini taşeron olarak kullanan devletlerin desteği ile kitle imha silahlarına erişim yeteneği geliştiren örgütler KBRN (Kimyasal Biyolojik, Radyolojik, Nükleer) silahları ile de saldırılar yapabilirler. Taktik seviye terör eylemleri ile halk üzerinde korku ve çaresizlik ile yönetimde yıpratma ve yılgınlık yaratılarak kendi isteklerinin gerçekleşebilmesi için baskı oluşturulabilir. Terör örgütleri örgüt içi disiplini sağlamak ve bütünlüğünü korumak amacıyla bazı eylemleri kendi elemanlarına karşı da yapabilirler. Terör eylemlerinde hedef kişi ya da kişiler olabileceği gibi devlet kurumları veya devlet otoritesini sarsacak herhangi bir hedef de olabilir. Yapılan taktik terör eylemlerin etkisi, medya, sivil toplum örgütleri ve müzahir kurumlar vasıtasıyla artırılmaya çalışılır. Böylece hedef aktör (örgüt, toplum, devlet, uluslararası ortam) üzerinde istenen etki sağlanmaya çalışılır.

Seçilecek stratejik, operatif ve taktik seviye stratejiler terör örgütünün siyasi hedefi ve diğer seviye stratejiler ile uyumlu olmalı ve bunları destekleyecek şekilde seçilmelidir. Örnek olarak “bir coğrafi bölgeyi merkezi otoriteden koparmak ve orada yeni bir yönetim kurmak” siyasi hedefini belirleyen bir ayrılkçı terör örgütü bu hedefi gerçekleştirmek için “kır odaklı uzun süreli halk savaşı stratejisi”ni benimseyebilir. Uygulanan bu stratejiyi destekleyecek şekilde bu stratejinin “stratejik savunma” aşamasında halkı kendi yanına çekmek ve örgütün görünürlüğünü artırmak için “şiddet üstünlüğü rekabeti/vaat etme”, “tehdit/gözdağı” ve “yıpratma”, stratejik denge aşamasında halk desteğini artırmak için “provokasyon” ve “yıpratma”, stratejik saldırı aşamasında devlette çözülme sağlamak amacıyla, “yıpratma” ve “çözülme” operatif seviye stratejilerini uygulayabilir. Yine bu terör örgütü taktik seviye terör eylemlerini belirlerken; uyguladığı stratejik ve operatif seviye stratejilerle uyumlu olacak şekilde, örneğin; kıra dayalı uzun süreli halk savaşı stratejisinin “stratejik savunma” aşamasında, “şiddet üstünlüğü rekabeti/vaat etme” operatif seviye stratejisini destekleyecek şekilde, rakip diğer terör örgütlerini ortadan kaldırmak amacıyla, bu örgütlere yönelik “adam kaçırma”, “sabotaj”, “suikast” eylemlerinde bulunabilir. Stratejik denge aşamasında; “provokasyon” operatif seviye stratejisini destekleyecek şekilde, suçu devlete yıkmak ve böylece halk desteğini konsolide edebilmek amacıyla kendi taban kitlesine yönelik “adam kaçırma”, “sabotaj”, “suikast”, “ateşle saldırı” terör eylemleri yapabilir. Stratejik saldırı aşamasında ise; “yıpratma” ve “çözülme” operatif seviye stratejilerini

destekleyecek şekilde, devletin güvenlik güçlerinin terörle mücadelede çaresiz kaldığı mesajını vermek maksadıyla, daha üstün terör grupları ile güvenlik güçlerine “saldırı” eylemleri gerçekleştirebilir.

4. SONUÇ

Bu çalışma ile; terörizm ve terörizm stratejileri konusunda mevcut literatür çalışmalarına strateji bakış açısıyla katkı sağlamak amaçlanmıştır. Strateji bakış açısıyla ayrılıkçı terörizmin stratejilerinin neler olduğu konusunda literatürde mevcut farklı yaklaşımlara, harbin siyasi hedefi-istenen son durum, harbin strateji, operatif ve taktik seviyeleri dikkate alınarak incelenmiştir. Bir terör örgütü için siyasi hedef veya istenen son durum; bir coğrafi bölgeyi merkezi otoriteden koparmak ve orada yeni bir yönetim kurmak, rejimi değiştirmek, devletin kimliğini kendi kimlik önceliklerine göre değiştirmek, bir bölgedeki merkezi kontrolü zayıflatmak, federatif, konfederatif, özerk veya otonom bir yönetim tesis etmek, önemli siyasi, ekonomik veya dini değişimler gerçekleştirmektir. “Kır odaklı uzun süreli halk savaşı”, “şehir odaklı strateji” ve “askerî odaklı strateji”ler “stratejik seviye terörizm stratejisi” olarak tasnif edilmiştir. “Yıpratma”, “tehdit/gözdağı”, “provokasyon”, “bozucu eylemler”, “çözülme” ve “şiddet üstünlüğü rekabeti/vaat etme” ise operatif seviye terörizm stratejisi olarak tasnif edilmiş, diğer bütün terör eylemleri ise taktik seviye terörizm stratejisi adı altında toplanmıştır. Çalışma “terörle mücadele stratejileri”ni kapsamamaktadır ancak ayrılıkçı terör örgütleri stratejilerini daha sistematik bir şekilde ortaya konulmasının terörle mücadele stratejilerinin daha tutarlı ve dengeli bir şekilde düzenlenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrılıkçı terör örgütlerinin uyguladıkları stratejilere yönelik mevcut literatürde bulunan farklı yaklaşımların ortak bir bakış açısıyla analiz edilebilmesi maksadıyla yapılan ve yukarıda sunulan çalışmanın diğer terörizm çeşitleri için de yapılmasının literatüre katkı sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen, C. D., & Coates, B. E. (2009). *Strategic Decision Making Paradigms: A Primer for Senior Leaders*. US Army War College.
- Başeren, S. H. (2003). Terörizm ve Uluslararası İlişkiler. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1, 51-58.
- Başeren, S. H., & Yenal, S. (Ed.). (2023). *Terörizm Üzerine* (1. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Clausewitz, C. von. (2003). *Savaş Üzerine* (Ş. Yalçın, Çev.). Eriş Yayınları.
- Clausewitz, C. von. (2018). *Savaş Üzerine* (H. F. Çeliker, Çev.). Alfa Kitap.
- Crenshaw, M. (1998), *The Logic of Terrorism: Terrorist Behavior as a Product of Strategic Choice*. Woodrow Wilson Center Press, New York.
- Çapar, G. (2023). Politik Terörizmin Amaç ve Stratejileri. İçinde S. Yenal & S. H. Başeren (Ed.), *Terörizm Üzerine*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demir, C. K. (2020a). *Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Demir, C. K. (2020b). Stratejinin Bakış Açısıyla Terörizm. İçinde E. Aydınli & A. L. Karaosmanoğlu (Ed.), *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama* (ss. 283-312). İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- FM 3-0 Operations*. (2022). Headquarters, Department of the Army. Erişim Adresi: <https://irp.fas.org/doddir/army/fm3-0.pdf>
- FM 3-24 Insurgencies and Countering Insurgencies*. (2014). Headquarters, Department of the Army.
- Freedman, L. (2015). *Strateji* (H. Aksakal, Ed.; B. Ç. Dişbudak & T. Belge, Çev.; Birinci basım). Alfa.
- Fromkin, D. (1975). The Strategy of Terrorism. *Foreign Affairs*. Ronald Reagan Presidential Library Digital Library Collections. Erişim Adresi: <https://www.reaganlibrary.gov/public/digitallibrary/snof/nsc-politicalandmilitaryaffairs/fortierd/R20/thestrategyofterrorism.pdf>
- Giap, V. N. (1992). Fransız Emperyalizmine Karşı Direnme Savaşı (A. Sarıali, Çev.). İçinde W. Poweroy (Ed.), *Marksizm ve Gerilla Savaşı*. Belge Yayınları.
- Gray, C. S. (1999). *Modern Strategy* (First published). Oxford University Press.
- Guevera, E. C. (1992). Küba Devriminden Alınacak Dersler (A. Sarıali, Çev.). İçinde W. Poweroy (Ed.), *Marksizm ve Gerilla Savaşı*. Belge Yayınları.
- Guibert, J.-A.-H. (2022). *Guibert's general essay on tactics* (J. Abel, Çev.). Brill.
- Han, A. K., & Tuğtan, M. A. (2020). Stratejik Düşüncenin Tarihsel Gelişimi. İçinde E. Aydınli & A. L. Karaosmanoğlu (Ed.), *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama* (ss. 283-312). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Handel, M. I. (2004). *Savaşın Ustaları: Klasik Stratejiler*. Doruk Yayıncılık.
- Hart, H. B. L. (2015). *Strateji Dolaylı Tutum* (S. Koçak, Çev.). Doruk Yayıncılık.
- Jomini, A. H. (2002). *Savaş Sanatı'nın Ana Hatları* (S. Koçak, Çev.). Doruk Yayıncılık.
- Kalyanarman, S. (2003). Conceptualisation of Guerrilla Warfare. *Strategic Analysis*, 27(2). Erişim Adresi: https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_apr03/sa_apr03kas01.html
- Kane, T. (2012). Development and US Troop Deployments. *Foreign Policy Analysis*, 8(3), 255-273.
- Kara Harp Enstitüsü, (2022), Operatif Seviye Harekât Planlama İcra Esasları, MSÜ.
- Kydd, A. H., & Walter, B. F. (2006). The Strategies of Terrorism. *International Security*, 31(1), 49-80.
- Laqueur, W. (2004). *Guerrilla warfare: A historical and critical study*. Transaction Publ.
- Liddell Hart, B. H. (2002). *Strateji Dolaylı Tutum* (C. Enginsoy, Çev.; 4. baskı). ASAM.
- Marighella, C. (1969). *Şehir Gerillası El Kitabı*. Işık Yayınları.
- McCormick, G. H. (2003). Terrorist Decision Making. *Annual Review of Political Science*, 6(1), 473-507. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.6.121901.085601>
- Özcan N.A. (1999), *PKK Tarihi İdeolojisi ve Yöntemi*, ASAM Yayınları
- Prietula M.J., Herbert A. S. (1989), *The experts in your midst*, Harvard Business Review Erişim Adresi: <https://hbr.org/1989/01/the-experts-in-your-midst>
- Şengöz, M. (2020). Askeri Sevk ve İdarenin Bilim ve Sanatla Olan İlişkisi Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *İmgelem*, 4(6), 205-224.
- Urbano (1991). *Fighting in The Streets, A Manual of Urban Gerilla Warfare*, Miami: J.Flores Publications.
- Uyar, M. (1995). *Gerilla Savaşı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Zedong, M. (2003). *Askerî Yazılar*. Eriş Yayınları.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>

Uluslararası Ticaretin Askerî Boyutu: BRI Projesi

The Military Dimension of International Trade: The BRI Project

Serkan PASİNLİOĞLU^{1,*} Ömer Faruk İŐCAN²

¹Millî Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü, Savunma Yönetimi Doktora Öğrencisi, 06100, Çankaya/ANKARA

² Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Savunma Yönetimi Bölümü, 06100, Çankaya/ANKARA

Özet

Küresel güç olma hedefinde Amerika Birleşik Devletleri'nin en yakın takipçisi olarak konumlanan Çin, kadim İpek Yolu'nu yeniden canlandırmak amacıyla 2013 yılında "Belt and Road Initiative (BRI)" girişimini hayata geçirmiştir. Çin, BRI projesini ekonomik ve siyasi bir entegrasyon çerçevesi olarak tanımlamakta; bu doğrultuda küresel ticaret akışlarının batı merkezli yapıdan Asya merkezli bir düzleme kaymasını amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, ekonomik ve siyasi yönleriyle ön plana çıkan BRI girişiminin katılımcı ülkelerin savunma harcamaları üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığını nicel yöntemlerle analiz etmektir. Bu kapsamda, BRI güzergâhında yer alan dokuz ülke için 2010–2024 dönemini kapsayan bir panel veri seti oluşturulmuş; modelde savunma harcamaları bağımlı değişken, ihracat hacmi ise temel bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Böylece BRI'un yarattığı ekonomik bağlantıların, katılımcı ülkelerin savunma harcamalarını dolaylı biçimde etkileyip etkilemediği regresyon analizi aracılığıyla test edilmekte ve girişimin güvenlik politikaları ile stratejik dengeler üzerindeki muhtemel yansımaları ortaya konulmaktadır.

Makale Bilgisi

Araştırma makalesi
Başvuru: 09.08.2025
Düzeltilme: 26.02.2026
Kabul: 09.03.2026

Keywords

Dış Ticaret
BRI Projesi
Askerî Harcama
İhracat
Savunma Harcaması

Anahtar Kelimeler

Foreign Trade
BRI Project
Military Expenditure
Export
Defense Expenditure

Abstract

China, positioned as the closest follower of the United States in its pursuit of global power status, launched the "Belt and Road Initiative (BRI) in 2013 with the aim of revitalizing the ancient Silk Road. China presents the BRI as an economic and political integration project that strengthens trade flows between Asia and Europe. The primary purpose of this study is to examine whether the BRI initiative, which is prominently characterized by its economic and political dimensions, exerts a significant impact on the defense expenditures of participating countries through quantitative analysis. In this context, a panel dataset covering the 2010–2024 period was constructed for nine countries located along the BRI route, with defense expenditures modeled as the dependent variable and export volume as the main independent variable. Accordingly, the study tests—through regression analysis—whether the economic linkages generated by BRI indirectly influence participating countries' defense spending and aims to reveal the potential implications of the initiative for security policies and regional strategic balances.

1. GİRİŞ

Ülkeler varlıklarını sürdürebilmek için güvenlik ihtiyacı kapsamında savunma konusuna tarihin her döneminde önem göstermişlerdir. Savunma tıpkı bireyin olduğu gibi ülkelerinde en temel ihtiyaçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla toplumların hayatlarını devam ettirmeleri için savunma yönetimini etkin ve etkili bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Geçmişten günümüze her ülke, dünyanın içinde bulunduğu konjonktüre göre savunma planlamaları geliştirmiştir. Savunma planlamaları iç ve dış çevresel faktörlere göre şekillenebilir. Bunun nedeni çevresel faktörlerin ülkelerin güvenlik ihtiyaçlarına doğrudan veya dolaylı etki etmesinden kaynaklanmaktadır (Korkmazzyrek, 2018, s.24). Çevresel unsurlar içerisinde ülkenin kültürel özellikleri, jeopolitik konumu, komşu ülkelerle olan ilişkisi, küresel politik gücü, ticaret durumu gibi birçok değişken söz konusu olabilir. Çevresel unsurlar sadece politik veya siyasi değil dünya üzerindeki hemen hemen her konuyu içinde barındırabilmektedir. Dönemsel olarak ülkelerin benzer savunma planlama anlayışları bulunsa da günümüzde her ülkenin savunma ve güvenlik algısı tehditlerin çeşitliliğinden dolayı farklılaşmıştır. Savunma planlamalarının millî güç unsurlarıyla da yakından ilişkisi olduğu söylenebilir. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda savunma planlaması “en büyük tehdit en yakın olandır” düşüncesiyle bir yandan günün ihtiyaçlarını en az riskle karşılamak, diğer yandan da orta ve uzun vadede silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyacağı yetenekleri tedarik etme konusunda gerçekleşen süreci ifade etmektedir.

Ülkelerin savunma planlamalarını değerlendirirken savunma ve güvenlik kavramları arasında bulunan kapsam farklılığını doğru ele almak gerekmektedir. Ülkemizde “Millî Güvenlik Kurulu (MGK)” tarafından yapılan açıklamalarda güvenliğin içerisinde savunmayla birlikte ekonomi, iç güvenlik, afetler, politika, sağlık, adalet gibi diğer kavramlarda bulunmaktadır. Dolayısıyla güvenlik içerisine savunmayı da alan çok daha kapsamlı bir kavramdır. Çalışmada temel alınan başlıklardan biri olan savunma harcamaları, ekonomi ve askerî güç kapsamında, ülke güvenliği ekseninde değerlendirilmektedir (MGK, 2023, s. 25).

Literatür taramalarında geçmişten günümüze savunma harcamaları ile ülkelerin ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Savunma harcamalarının dış ticaret ile olan ilişkisi de ekonomik büyümeyle dolaylı olarak ilişkilendirilmektedir. Bir ülkenin savunma alanında yaptığı tüm faaliyetler ekonomik büyümeyi gerçekleştirme adına ülkenin ihracatını, ithalatını ve üretimini dolayısıyla dış ticaret hacmini de etkileyebilmektedir. Kısaca ülkeler siyasi, ekonomik vb. nedenlerden dolayı savunma harcamaları yapabilmektedir (Bayram, 2020, s.163).

Savunma harcamaları ve ekonomi arasındaki ilişki Keynesyen ve Neo-Klasik görüş temelinde ele alınabilir. Devletin savunma harcamalarına yatırım yaparak ekonomi üzerinde pozitif bir etki bırakacağı düşüncesi Keynesyen görüşü yansıtmaktadır. Keynesyen görüşe göre savunma harcamalarına kaynak ayıran ülkeler zamanla diğer birçok alanda büyümeyi sağlayacak ve bu durum dolaylı olarak ekonomiyi pozitif etkileyecektir. Neo-Klasik görüş ise savunma harcamalarına yapılan yatırımlar ülkenin ekonomisini diğer alanlara yapılacak yatırımları engellediği için olumsuz yönde etkileyecektir. Bu

görüşe göre savunma harcamalarına yapılan yatırımlar azaltılarak kaynaklar daha verimli kullanılmalıdır. İki görüşte akademik çevrelerce hem destek bulmuş hem de eleştirilmiştir. En doğru ekonomik yaklaşımı ortaya koymak zor olacaktır. Bunun nedeni sektörler arasındaki bağlantının karmaşık ve büyük tedarik zincirleri ile oluşmasından kaynaklanmaktadır. Ekonomiye etki eden her sektör, başka hiçbir sektör tarafından gerçekteştirilemeyen kendi özel işlevini yerine getirmektedir. Ancak bir sektörün üretim sürecinde diğer sektörlerin tedarik ettiği hammadde veya ara girdileri kullanmakta ve üretiminin bir kısmını yine başka sektörlerle satmaktadır (Zülfüoğlu, 2021, s.136.).

Çalışmanın odak noktası, Çin'in 2013 yılında ilan ettiği Belt and Road Initiative (BRI) girişiminin, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda askerî ve jeopolitik etkiler barındırıp barındırmadığını analiz etmektir. Çin, bu proje aracılığıyla geleneksel İpek Yolu'nu yeniden canlandırmayı ve küresel ekonomik rekabette daha etkin bir aktör hâline gelmeyi hedeflemiştir. Ancak BRI'un salt ekonomik bir kalkınma projesi olarak sunulmasına karşın, projenin içerdiği altyapı yatırımları, enerji hatları, ulaşım koridorları ve ticaret ağları, ülkelerin ulusal güvenlik politikaları üzerinde doğrudan veya dolaylı etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda BRI, ekonomik iş birliği maskesi altında, askerî strateji ve güvenlik dengeleri açasından da önemli sonuçlar doğurabilecek bir oluşum olarak değerlendirilmelidir.

Tarihsel olarak ekonomik güç ile askerî kapasite arasında sıkı bir ilişki olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede BRI projesine dahil edilen ülkelerin seçiminde yalnızca ekonomik potansiyeller değil, aynı zamanda jeopolitik konumları ve stratejik değerleri de dikkate alınmıştır. ABD-Çin arasında giderek derinleşen ekonomik ve siyasi rekabet, projenin sadece ticari bir ağ değil, aynı zamanda güç projeksiyonu sağlayan bir araç olarak tasarlandığını ortaya koymaktadır. BRI'un ekonomik etkileri kadar güvenlik politikaları üzerindeki etkileri de katılımcı ülkelerin savunma harcamaları, askerî ittifak tercihleri ve bölgesel stratejik yaklaşımlarında kendini göstermektedir (şanlı & Ateş, 2020, s.74). Her ne kadar BRI projesi hâlihazırda tamamlanmış bir entegrasyon yapısına ulaşmamış olsa da, birçok ülkede bu projeye hizmet edecek altyapı yatırımları ve ulaştırma projeleri hızla sürdürölmektedir. Örneğin, Türkiye'de kıtalar arası karayolu ulaşımını kolaylaştıran İstanbul ve Çanakkale köprüleri gibi projeler, BRI'un lojistik ve stratejik altyapı hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir. Söz konusu yatırımlar yalnızca ticareti değil, aynı zamanda askerî mobiliteyi, lojistik hareketliliği ve bölgesel güvenlik stratejilerini de doğrudan etkilemektedir. Bu yönüyle BRI, ekonomik bağlantıların ötesinde, bölgesel güç projeksiyonunun alt yapısını oluşturan çok katmanlı bir stratejik girişimdir (Ece, 2023, s.40).

Bu çalışmada, BRI'un ticareti genişletme hedefinin, katılımcı ülkelerin savunma harcamaları üzerindeki olası etkileri panel veri analizi doğrultusunda incelenmiştir. BRI kapsamındaki ticari ilişkiler yalnızca ekonomik mal ve hizmet akışından ibaret değildir. Örnekleme dahil edilen ülkelerde savunma sanayii ürünlerinin ticareti, askerî teknoloji transferi, güvenlik iş birlikleri, ortak tatbikatlar ve stratejik altyapı tesislerinin ticareti gibi unsurları da içermektedir. Bu nedenle çalışmada, ticaret hacmini temsil eden ihracat verileri, BRI'un ülkeler arasındaki ekonomik ve aynı zamanda askerî nitelikli etkileşim yoğunluğunu yansıtan bir gösterge olarak kullanılmıştır. 2010–2024 dönemine ait veriler SIPRI ve ITC

kaynaklarından elde edilerek BRI'a dahil ülkeler üzerinde ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, BRI sonrasında ticaret hacmindeki artışla birlikte lkelerin savunma harcamalarında da belirgin bir yükseliş görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, BRI'un ekonomik entegrasyon süreciyle birlikte askerî iş birliği alanlarını da genişlettiğini ve bu genişlemenin savunma bütçelerinde artış şeklinde dolaylı bir etki yaratabileceğini göstermektedir. Böylece BRI'un yalnızca bir ekonomik proje olmanın ötesinde, savunma politikalarını etkileyen çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

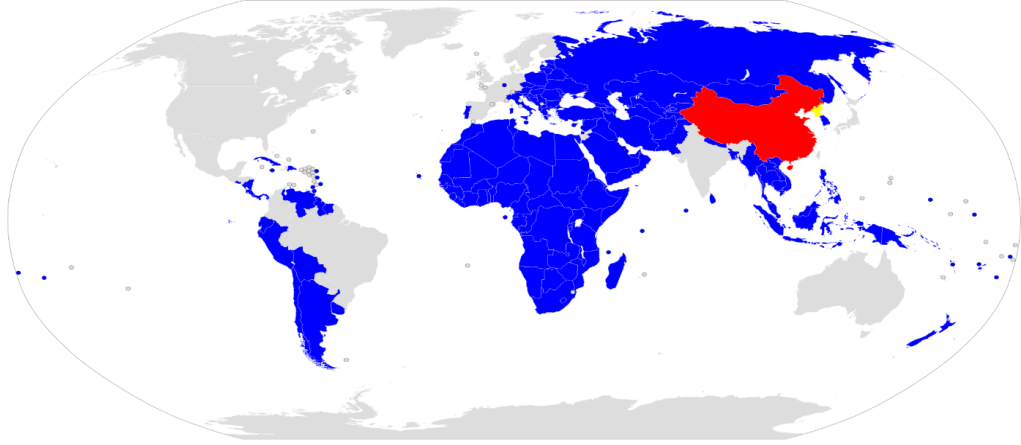
2.1. Belt and Road Initiative (BRI) Projesi

Çin tarafından 2013 yılında ilan edilen "One Belt One Road (OBOR)" girişimi, günümüzde akademik literatürde ve resmi belgelerde daha yaygın olarak Belt and Road Initiative (BRI) olarak adlandırılmaktadır. İlk ortaya çıktığı dönemde OBOR kavramı kullanılmış olsa da, Çin hükümeti ve uluslararası kuruluşlar tarafından girişimin kapsamının genişlemesiyle birlikte "BRI" terminolojisi tercih edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmada da literatürdeki güncel kullanım doğrultusunda OBOR yerine Belt and Road Initiative (BRI) ifadesi kullanılmaktadır. BRI, Asya, Avrupa ve Afrika'ya kapsayan geniş ölçekli altyapı yatırımları, ulaştırma koridorları, enerji hatları ve ticaret ağları üzerinden küresel ekonomik entegrasyonu artırmayı amaçlayan çok boyutlu bir girişim olarak değerlendirilmektedir. BRI projesi yüzyıllar önce Avrupa ile Uzak Doğu arasında bulunan Tarihi İpek Yolu kavramının güncel yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Tarihi İpek Yolu kavramı ilk olarak Alman bilim adamı Ferdinand Von Richthofen tarafından yazılan "Chine" adlı eserde dile getirilmiştir (Chin, 1987, s. 145). Tarihi İpek Yolu, yüzyıllar önce Çin'den ticari amaçla Avrupa ve Afrika'ya gelen tüccarların ipek ve baharatları bu bölgelerde pazarlamasıyla başlamıştır (Işık, 2017, s.146). Bu süreç ülkeler arasında ticaret ve kültürün gelişimini sağlayarak dünya medeniyetinin ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Kadim İpek Yolu'nu yeniden canlandırmak amaçıyla, özellikle Uzak Doğu lkeleri öncülüğünde son 30 yılda çeşitli projeler gündeme gelmiştir. Tarihsel olarak Asya ile Avrupa arasındaki en önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu, uzun süre Anadolu üzerinden ilerleyen stratejik bir gzergh olmuştur. Bu yol, yalnızca mal alışverişiyle değil; kültürel, bilimsel ve ideolojik etkileşimle de medeniyetlerin gelişimine katkı sağlamıştır. Ancak zamanla denizyolu taşımacılığının gelişmesi ve Amerika kıtasının keşfi, İpek Yolu'nun önemini azaltmış ve ticaretin yönünü batıya kaydırmıştır (Kar, 2017, s.4).

Çin, 2013 yılında "Belt and Road Initiative (BRI)" projesiyle bu tarih gzerghı yeniden canlandırmayı hedeflemiştir. BRI, kara ve deniz yollarını kapsayan geniş ölçekli bir ekonomik entegrasyon projesi olarak tanıtılmıştır. Çin bu girişimle, Asya, Avrupa ve Afrika arasında ticaret ve altyapı ağlarını geliştirerek küresel ekonomideki etkinliğini artırmayı amaçlamaktadır. Ancak projenin kapsamı yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda stratejik ve politik boyutlar da içermektedir.

Çin'in 1990'lardan itibaren izlediği istikrarlı ekonomik büyüme politikaları, ülkeyi ABD'nin ardından ikinci büyük ekonomi haline getirmiştir. Yüksek nüfus ve üretim kapasitesiyle Çin, küresel ölçekte ekonomik gücünü siyasi etkiyle birleştirerek bölgesel dengeleri değiştirme potansiyeline ulaşmıştır. BRI da bu stratejinin önemli bir parçası olarak değerlendirilmekte, yalnızca ticareti değil; ulaştırma, depolama ve lojistik altyapı üzerinden savunma ve güvenlik yapılarını da dolaylı olarak etkilemektedir. BRI, ilk kez Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2013'te Kazakistan'da duyurulmuştur. "Tek Kuşak, Tek Yol" sloganıyla ilan edilen proje, Çin'in çok yönlü dış politikasının bir aracı haline gelmiştir. Yaklaşık 1 trilyon dolarlık ticaret hacmi hedefiyle BRI, Çin'in küresel gç projeksiyonunu ekonomik iş birlikleri üzerinden genişletme çabasını yansıtmaktadır. Bu yönüyle proje, sadece bir ticaret ağı değil; aynı zamanda küresel stratejik dengeleri etkileyen bir araç olarak öne çıkmaktadır. Şekil 1'de 2025 yılı itibariyle BRI'a dahil olan ülkeler harita üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 1: BRI ye lkeler Haritası

BRI Projesi, dünya GSYH'sinin yaklaşık %40'ını, karasal alanın %40'ını ve küresel enerji kaynaklarının %75'ini kapsayan geniş bir alana yayılmış çok boyutlu bir kalkınma ve entegrasyon girişimidir. "Tek Kuşak–Tek Yol" olarak adlandırılan bu yapı; kara üzerinden ilerleyen "İpek Yolu Ekonomi Kuşağı" ve deniz hattını temsil eden "Deniz İpek Yolu" olmak üzere iki ana başlık altında Şekillenmektedir. Bu yapılar; ulaşım koridorları, enerji ve iletişim altyapısı, lojistik merkezler, limanlar ve boru hatları gibi çeşitli stratejik projeleri bünyesinde barındırmaktadır. Projeye dâhil olan lkelerle geliştirilen bu altyapılar, BRI'un yalnızca ekonomik değil aynı zamanda jeopolitik ve güvenlik temelli bir stratejik araç olarak da değerlendirilebileceğini göstermektedir (Li & Farrell, 2020, s.745).

BRI'un hızla yayılması, dünya ticaretinin Atlantik'ten Pasifik'e yönelmesine neden olmuş; bu da Çin ile ABD arasındaki ekonomik ve stratejik rekabeti daha görünür kılmıştır. İki lke arasında ciddi bir küresel gç mücadelesi sürmekte olsa da, ekonomik bağımlılık ilişkisi dikkate değerdir. ABD, Çin'in düşük maliyetli ürünleri için en büyük pazarlardan biri olurken; Çin de ABD hazine tahvillerinin en büyük yatırımcılarından biridir. Ayrıca Çin Merkez Bankası, küresel çapta en yüksek ABD doları rezervine sahip kuruluşlardan biridir. Bu karşılıklı bağımlılık, iki ülkenin birbirine ekonomik olarak

entegre olduğunu ve BRI'un bu dengeyi yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Proje, Çin'in yalnızca ekonomik bir güç olmanın ötesinde, küresel siyasette daha etkin bir aktör olma amacını da yansıtmaktadır. BRI'a dâhil olan ülkeler dış ticaretlerini Çin merkezli pazarlara kaydırmakta; bu da Asya–Avrupa ekseninde yeni ekonomik ve stratejik blokların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle Rusya'nın projeye verdiği destek, BRI'un siyasi boyutunu güçlendirmekte; projenin sadece altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmayan çok katmanlı bir etki alanı oluşturduğunu göstermektedir. 2013 yılında sekiz ülkeyle başlayan girişimin günümüzde yaklaşık 150 ülkeyi kapsayan küresel bir yapıya dönüşmesi, BRI'un esnek, dinamik ve yayılcı karakterini açıkça ortaya koymaktadır. Tablo 1'de 2013 yılında ve günümüzde BRI projesine dâhil olan ülkeler gösterilmiştir.

Tablo 1: BRI Ülkeleri

2013 Yılı	2025 İtibarıyle
Çin	Afganistan, Arnavutluk, Cezayir, Angola, Antigua ve Barbuda, Arjantin, Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Bahreyn,
Kamboçya	Bangladeş, Barbados, Belarus, Benin, Bolıvyı, Bosna-Hersek, Botsvana, Brunei, Bulgaristan, Cabo Verde (Yeşil Burun
Belarus	Adaları), Kamboçya, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, şili, Çin, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti,
Kırgızistan	Kongo Cumhuriyeti, Cook Adaları, Kosta Rika, Fildişi Sahili, Hırvatistan, Küba, Kıbrıs, Dominik Cumhuriyeti, Çekya,
Moldova	Cibuti, Dominika, Ekvador, Mısır, El Salvador, Eritre, Estonya, Etiyopya, Fiji, Gabon, Gambiya, Gürcistan, Gana,
Moğolistan	Yunanistan, Grenada, Gine, Gine-Bissau, Guyana, Honduras, Macaristan, Endonezya, İran, Irak, Jamaika, Ürdün,
Kuzey	Kazakistan, Kenya, Kiribati, Güney Kore, Kuveyt, Kırgızistan, Laos, Letonya, Lübnan, Lesotho, Liberya, Libya,
Makedonya	Litvanya, Lüksemburg, Madagaskar, Malavi, Malezya, Maldivler, Mali, Malta, Moritanya, Mikronezya, Moldova,
Pakistan	Moğolistan, Karadağ, Fas, Mozambik, Myanmar, Namıbya, Nepal, Yeni Zelanda, Nikaragua, Nijer, Nijerya, Niue, Kuzey
	Makedonya, Umman, Pakistan, Panama, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Polonya, Portekiz, Katar, Romanya, Rusya,
	Ruanda, Samoa, Suudi Arabistan, Senegal, Sırbistan, Seyşeller, Sierra Leone, Singapur, Slovakya, Slovenya, Solomon
	Adaları, Somali, Güney Afrika, Güney Sudan, Sri Lanka, Sudan, Surinam, Suriye, Tacikistan, Tanzanya, Tayland, Doğu
	Timor, Togo, Tonga, Trinidad ve Tobago, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Ukrayna, Birleşik Arap Emirlikleri,
	Uruguay, Özbekistan, Vanuatu, Venezuela, Vietnam, Yemen, Zambiya, Zimbabve.

(Greenfdc, 2025).

Tablo 1'de gösterilen ülkeler, millî güç unsurlarına bağlı olarak BRI projesine dâhil olabilir veya çıkarılabilir. Projenin yönetici olarak kararlarını veren bir konsorsiyum bulunmaktadır. Çin tarafından proje planlamaları ve yürütülmesi gerçekleştirilmektedir. Ülkelerin projeye katılımı veya çıkartılması yerel, bölgesel veya küresel olarak yaşanabilecek siyasi, ekonomik, askerî veya kültürel birçok farklı unsur ile gerçekleşebilir. Altyapıda yaşanacak sorunlarda bu unsurlara örnek olarak gösterilebilir. Örneğin lojistik altyapısı yetersiz olan ülkelerin, savaş ve kriz durumunda olan ülkelerin proje kapsamındaki konumu zaman için değişmiştir.

2.2 Savunma Harcamaları

Savunma, bireyler gibi devletler için de temel bir ihtiyaç olarak kabul edilmekte; ulusal çıkarları, bekayı ve güvenliği koruma amacıyla planlı ve sistematik bir yönetim süreci olarak tanımlanmaktadır (Begenirbaş, 2022, s. 25). Tarihsel süreçte, özellikle I. ve II. Dünya Savaşlarında belirgin tehditler karşısında "Kuvvet Temelli Savunma" anlayışı benimsenmişken, günümüzde tehditlerin belirsiz ve öngörülemez hale gelmesi nedeniyle savunma planlamaları da daha esnek, çok boyutlu ve dinamik bir yapıya evrilmiştir (Topçu & Korkmaz, 2021, s.119).

Savunma planlaması yapılırken birçok çevresel unsur dikkate alınmaktadır. Bu çevresel unsurlardan biride ekonomi kavramıdır. Ekonomi çok değişkenli ve dinamik bir başlıktır. Millî güç unsurları kapsamında da değerlendirilen ekonomi en temelde sınırlı insan kaynaklarının, en optimum seviyede karşılanabilmesini başarmayı hedeflemektedir. Bu tanım savunma yönetiminin tanımında da kendine yer bulmaktadır. “Eldeki kaynakların en etkin ve verimli bir şekilde kullanılması” ifadesinde bahsi geçen kaynaklardan biride ekonomik kaynaklardır (şennur, 2020).

Geçmişten günümüze askerî güç ile ekonomik güç arasındaki ilişki birçok çalışmaya konu olmuş, özellikle Benoit (1973) gibi araştırmacılar bu iki değerışken arasında nedensellik olup olmadığını incelemiştir. (Grobar & Porter, 1989, s.319). Savunma ekonomisi alanındaki çalışmalar genellikle Keynesyen ve Neoklasik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Ülkelerin kamu harcamalarında önemli bir yer tutan savunma harcamaları; personel, mühimmat, Ar-Ge, lojistik ve altyapı gibi doğrudan ve dolaylı askerî giderleri kapsamaktadır. Bu harcamalar, devletin iç ve dış güvenliğini sağlama ve ulusal tehditleri bertaraf etme amacını taşır. Ancak, birçok ülke bu alandaki harcamalarını güvenlik gerekçesiyle şeffaf şekilde açıklamamaktadır (Gökhunar, 2004 s.45). Günümüzde savunma harcamaları konusunda en detaylı çalışmaları yapan araştırma merkezlerinden birisi Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) olarak kabul edilir. SIPRI, savunma harcamalarındaki kalemlerde standart olarak NATO’nun çalışmasını kabul etmektedir. Tablo 2’de NATO’nun savunma harcamaları kalemleri gösterilmiştir.

Tablo 2: NATO Savunma Harcamaları

1. Stratejik malların stoklanması	2. Harcama Kalemi
3. Silahların üretimi ve depolanması	4. Askerî Personelin Maaşları
5. Dış Ülkelere Askerî Yardım	6. Sivil Personel Maaşları
7. Sivil Savunma Harcamaları	8. Personel Ailesinin Masrafları
9. Gazilere vb. yapılan ödemeler	10. Emeklilik ödemeleri
11. Savaş borçlarına yapılan ödemeler	12. Askerî kurumların masrafları
13. Jandarma masrafları (müşterek)	14. Silahlara yapılan tedarik harcamaları
15. Sahil Koruma masrafları (müşterek)	16. Altyapı inşaati, konut vb. harcamalar
17. Polis masrafları (müşterek)	18. Diğer malların temini
19. Afet kapsamında yapılan masraflar	20. Askerî Ar-Ge süreçleri
21. NATO/BM Barış Gücü harcamaları	

(Brzoska, 1995, s. 45).

Ülkelerin savunma harcamaları; jeopolitik konum, ekonomik kapasite, güvenlik ihtiyaçları ve siyasi hedefler gibi birçok faktöre bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bazı ülkeler GSMH’nın önemli bir kısmını bu alana ayırırken, bazıları daha sınırlı bütçelerle yetinmektedir. BRI projesi ise bu harcama kalıplarını etkileyebilecek stratejik bir yapıdadır. Özellikle altyapı ve lojistik yatırımların yoğunlaştığı ülkelerde artan güvenlik ihtiyaçı, savunma bütçelerinin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. BRI’u yalnızca ekonomik değil, askerî planlamaları da etkileyen çok boyutlu bir girişim hâline getirmektedir.

2.3 Uluslararası Ticaret ve İhracat

Ticaret, bireyler, şletmeler ve devletler için temel bir ekonomik faaliyettir. lkeler, retim kaynaklarını verimli kullanmak, ihtiyaçlarını daha uygun maliyetle karşılamak ve küresel pazarda rekabet gücü elde etmek amacıyla dış ticaret yapmaktadır. Bu durum, ekonomik kalkınma ve refah için dış ticaretin vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz & Albayrak, 2023, s.89). Tarihsel süreçte ticaret, toplumlar arası ilişkilerin gelişmesini sağlamış ve küresel ölçekte önem kazanmıştır (Yılmaz & Albayrak, 2023, s.89).

Dış ticaret, sadece ekonomik fayda sağlamaz; aynı zamanda lkelerin siyasi, askerî ve stratejik g dengelerinde de etkili olur. Küresel tedarik zincirine entegre olan ülkeler, sadece ekonomik değil jeopolitik açıdan da avantaj elde etmektedir. lkeler, yeterince üretemedikleri veya hiç üretemedikleri ürünleri dış ticaret yoluyla temin ederek i taleplerini karşılamaktadır (Palacioğlu, 2024, s.190).

Ekonomi, sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılamayı hedefleyen bir yapıdır. Rekabetçi piyasalarda üretilen kaliteli ve düşük maliyetli ürünler uluslararası ticaretin temelini oluşturur. Dış ticaretin temel ilkeleri arasında, düşük maliyetli lkelerden ithalat yapmak ve yüksek fiyatlı ülkelere ihracat gerçekleştirmek yer alır. Bu sayede döviz girdisi sağlanır ve ekonomik büyüme desteklenir (Saçık, 2009, s.162). Dış ticaret, mikro ve makroekonomik yapılarla yakından ilişkili olup, ihracat ve ithalat kompozisyonları, lkelerin gelişmişlik düzeylerini ve üretim yapılarını yansıtır. İhracat, lkelerin kendi kaynaklarıyla ürettiği mal ve hizmetlerin yurtdışına satılması yoluyla döviz elde etmesini sağlar. Yasal düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilen ihracat, lkelerin dünya piyasalarındaki rekabet gücünü artırmakta ve ekonomik büyümeye doğrudan katkı sunmaktadır. Bu süreçte firmaların ihracat standartlarını ve uygulama esaslarını iyi bilmeleri büyük önem taşımaktadır (Koçak, 2020, s.246).

Sonuç olarak, ekonomik büyüme; sermaye, iş gücü, beşeri sermaye ve teknoloji gibi faktörlerin artışıyla gerçekleşmektedir (ztrk, 2025, s.306). Dış ticaret, bu büyümenin hem nedeni hem de sonucudur. Özellikle ihracat, lkelerin küresel pazarda konumunu belirleyen stratejik bir unsur olarak ekonomik kalkınmanın ana bileşenlerinden biri haline gelmiştir (Saçık, 2009, s.162).

2.4 Savunma Harcamaları ve İhracat İlişkisi

Bir ülkenin ekonomik gücü ile askerî gücü arasında anlamlı bir ilişki olduğu literatürde yaygın biçimde kabul edilmektedir. Dış ticaret oranları da bu ilişkiyi destekler niteliktedir; zira küresel ticarete n sıralarda yer alan ülkeler, aynı zamanda askerî açıdan da etkin aktörlerdir. Bu bağlamda, Çin'in BRI projesi, ekonomik g mücadelesi kapsamında stratejik bir girişim olarak değerlendirilmelidir. BRI lkelerinde artan dış ticaret hacmi ve buna paralel olarak savunma yatırımları, askerî harcamaların da yönünü belirleyebilmektedir. Günümüzde lkeler, ulusal güvenliklerini sağlamanın yanı sıra ekonomik rekabet gücünü koruyabilmek adına savunma sanayilerini güçlendirme yoluna gitmektedir. Savunma sanayinin gelişimi, yalnızca askerî kapasiteyi artırmakla kalmayıp aynı zamanda bilim, teknoloji, istihdam ve ihracat yoluyla ülke ekonomisine çok boyutlu katkılar sunmaktadır. Özellikle yüksek

teknoloji ürünlerinin savunma sanayi aracılığıyla geliştirilmesi, bu sektörün stratejik önemini daha da artırmaktadır (Ateş, 2023, s.433). Nitekim savunma sanayi üretimlerinin ihracata konu olması, ekonomik ve politik gücü pekiştirmekte, dışa bağımlılığı azaltmakta ve yerel ekonomiye istihdam yoluyla katkı sağlamaktadır. Tablo 3’de çalışmada kabul edilen ölkelerin isimleri ve seçim nedenleri açıklamalarıyla gösterilmiştir.

Tablo 3: Çalışmada Kabul Edilen BRI Ölkeleri ve Nedenleri

Ölke	BRI İçin Önem
Çin	Çin, BRI projesinin kurucusu ve ana finansörü konumunda olup küresel ticaret ağını şekillendirmede merkezi bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda savunma harcamaları ve dış politika stratejileri açısından diğer ölkelerle karşılaştırılmalı analiz imkânı sunmaktadır.
Türkiye	Türkiye, Asya ile Avrupa arasındaki stratejik konumu ve BRI kapsamındaki ulaştırma projeleriyle dikkat çeken bir aktördür. Bölgesel güvenlik dengeleri ve askerî harcamalar bağlamında çalışmaya anlamlı bir katkı sağlamaktadır.
Pakistan	Pakistan, Çin ile olan güçlü ekonomik ve stratejik işbirliği çerçevesinde BRI’un kara koridorlarının kilit ölkelerinden biridir. Bu ölkeden BRI’un askerî ve jeopolitik etkileri analiz edilebilmektedir.
Rusya	Rusya, hem BRI’un kuzey hattında önemli bir geçiş ölkesi hem de küresel düzeyde yüksek savunma harcamalarına sahip bir aktördür. Bu durum, BRI’a karşı izlenen politikaların savunma harcamaları üzerindeki etkisini değerlendirmek açısından önemlidir.
Kenya	Kenya, Çin’in Afrika’daki başlıca yatırım ortaklarından biri olup BRI kapsamındaki altyapı projeleriyle öne çıkılmaktadır. Aynı zamanda bölgesel güvenlik ortamındaki dönüşümler bağlamında önemli bir örnek teşkil etmektedir.
Kazakistan	Kazakistan, BRI’un kara ipek yolu hattında yer almakta ve Çin ile gelişmiş ekonomik ilişkiler yürütmektedir. Orta Asya’daki güvenlik dengelerinin anlaşılması açısından örnek niteliğindedir.
Endonezya	Endonezya, deniz ipek yolu üzerindeki konumuyla BRI’un Güneydoğu Asya ayağında merkezi bir rol üstlenmektedir. Ölkeden ekonomik kalkınma stratejileri ile savunma harcamaları arasındaki ilişki bu bağlamda değerlendirilmektedir.
Mısır	Mısır, Süveyş Kanalı ile deniz taşımacılığı açısından kritik bir konumda bulunmakta ve Çin yatırımları açısından öncelikli ölkelerden biridir. Stratejik lokasyonu nedeniyle savunma ve ticaret ilişkilerinin keşişiminde yer almaktadır.
Bangladeş	Bangladeş, BRI kapsamında geçekleştirilen altyapı yatırımları ile Çin ile olan ekonomik bağlarını güçlendirmektedir. Bu durum, ekonomik işbirliğinin savunma politikalarına yansımalarını incelemek açısından önemlidir.

(Zhexin, 2018, s. 327-343)

Çalışmada kurulan panel veri regresyon modelinde, ölkelerin yıllık savunma harcamaları bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Modelin amacı, BRI projesinin askerî harcamalar üzerindeki etkisini nedensel bir çerçevede analiz etmektir. Bu doğrultuda, bağımsız değişkenler olarak ölkelerin ihracat değerleri (dış ticaret hacmi), BRI’a resmi katılım durumu, Çin ile ekonomik ilişki düzeyi ve yıllar itibarıyla meydana gelen yapısal değişimleri yansıtmak amacıyla zaman trendi değişkeni modele dâhil edilmiştir. Seçilen bağımsız değişkenler aracılığıyla, BRI projesinin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda askerî ve jeopolitik yansımaları olup olmadığı ampirik olarak test edilmiştir. Bu çerçevede çalışma kapsamında geliştirilen hipotez aşağıda sunulmuştur:

- H_1 : *BRI projesine katılan ölkelerde ihracat hacmi ile savunma harcamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.*

3. YÖNTEM

Bu alışmada, BRI kapsamında seçilmiş ölkelerin savunma harcamaları üzerindeki etkisini nicel olarak analiz etmek amacıyla panel veri analizine dayalı bir yöntem benimsenmiştir. Araştırma, 2010–2024 yılları arasındaki dönemi kapsamakta olup BRI güzergâhında yer alan dokuz ölkeden (Bangladeş, Çin, Mısır, Endonezya, Kazakistan, Kenya, Pakistan, Rusya ve Türkiye) örneklem grubunu oluşturmaktadır. Ölkelerin analize dahil edilme gerekçesi, BRI’un ekonomik, jeopolitik ve güvenlik boyutları açısından farklılaşan konumlarının savunma harcamalarının dinamiklerini anlamaya elverişli olmasıdır. Araştırmada kullanılan yıllık savunma harcamaları verileri Stockholm International Peace Research

Institute (SIPRI) veri tabanından; ihracat verileri ise International Trade Centre (ITC) veri tabanından elde edilmiştir. Veri seti toplamda 135 gözlemden (9 ÷lke × 15 yıl) oluşmaktadır. Panel veri analizinde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin tanımlar ile ölçüm biçimleri Tablo 4'te sunulmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek üzere doğrudan regresyon modeline geçilmiş; ön analiz aşamasında herhangi bir korelasyon testi uygulanmamıştır.

Tablo 4: Değişkenler Tablosu

Değişken	Açıklama
Savunma Harcamaları (SH)	÷lkelerin yıllık askerî harcamalarını ifade eden ve çalışmada bağımlı değişken olarak kullanılan temel göstergedir. Bu değişken, BRI kapsamındaki ekonomik ve stratejik dönüşümlerin ÷lkelerin savunma politikalarına etkisini ölçmek amacıyla modele dahil edilmiştir.
İhracat (İH)	÷lkelerin dış ticaret hacmini temsil eden ve BRI kapsamındaki ekonomik entegrasyonun bir göstergesi olarak kullanılan temel bağımsız değişkendir.
BRI Dönemi Dummy Değişkeni (DD)	BRI'un ilan edildiği 2013 yılı esas alınarak oluşturulmuş olup, 2010–2012 dönemi için 0, 2013–2024 dönemi için 1 olarak kodlanmıştır. Bu değişken, BRI sonrasında ÷lkelerin savunma harcamalarında yapısal bir seviye değişimi olup olmadığını test etmek amacıyla modele dahil edilmiştir.
Zaman Değişkeni	Savunma harcamalarında genel teknolojik gelişme veya küresel jeopolitik eğilimlerden kaynaklanan doğrusal zaman etkisini kontrol etmek amacıyla kullanılan yardımcı değişkendir.

Araştırmada kullanılan yıllık savunma harcamaları verileri, BRI güzergâhında yer alan dokuz ÷lkenin 2010–2024 dönemindeki askerî harcama eğilimlerini göstermektedir. Tablo 6'da sunulan bu veriler, ÷lkeler arasında hem düzey hem de yıllar itibarıyla belirgin farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle Çin, Rusya ve Türkiye gibi bölgesel aktörlerde savunma bütçelerinin daha yüksek seyrettiği gör÷lmektedir. Bu farklılaşma, panel veri analizinde kesit ve zaman boyutlarının birlikte değerlendirilmesinin gerekliliğini desteklemekte ve BRI'un ekonomik ve jeopolitik etkilerinin savunma harcamalarına nasıl yansdığını incelemek için sağlam bir veri zemini oluşurmaktadır.

Tablo 6: BRI ÷lkelerinin Yıllara Göre Savunma Harcamaları (Milyon \$)

Yıllar	Bangladeş	Çin	Mısır	Endonezya	Kazakistan	Kenya	Pakistan	Rusya	Türkiye
2010	1.625	105.523	4.407	4.663	1.502	622	5.975	58.720	17.650
2011	1.802	125.286	4.464	5.838	1.804	647	6.955	70.238	17.006
2012	1.823	145.128	4.558	6.531	2.178	840	7.479	81.469	17.694
2013	2.048	164.070	4.360	8.384	2.551	861	7.656	88.353	18.428
2014	2.356	182.109	5.085	6.929	2.306	819	8.677	84.697	17.577
2015	2.815	196.539	5.475	7.595	2.046	844	9.506	66.422	15.669
2016	3.240	198.538	4.513	7.397	1.281	933	10.005	69.245	17.828
2017	3.266	210.443	2.766	8.798	1.391	1.015	11.378	66.913	17.823
2018	3.650	232.531	3.120	7.494	1.498	1.114	11.537	61.609	19.649
2019	4.349	240.333	3.744	8.154	1.853	1.117	10.223	65.201	20.437
2020	4.651	257.973	4.505	9.387	1.548	1.115	10.241	61.713	15.783
2021	4.850	285.931	5.165	8.803	1.618	1.191	11.649	65.908	15.255
2022	4.214	291.958	4.646	10.134	1.163	1.155	10.358	102.367	15.037
2023	3.783	296.821	3.167	11.259	1.164	1.054	8.626	109.204	19.578
2024	4.035	313.658	2.396	11.043	1.209	1.231	10.166	148.967	24.979

(SIPRI, 2023)

Bu çalışmada incelenen BRI güzergâhındaki dokuz ÷lkenin (Bangladeş, Çin, Mısır, Endonezya, Kazakistan, Kenya, Pakistan, Rusya ve Türkiye) 2010–2024 dönemine ait savunma harcamaları Tablo 4'te sunulmuştur. Panel veri niteliğindeki bu veri seti hem ÷lkeler arasındaki yapısal farklılıkların hem de yıllar içinde meydana gelen değişimlerin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Araştırmada savunma harcamaları bağımlı değişken olarak belirlenmiş; ihracat hacmi, BRI'un uygulanmaya başladığı dönemi gösteren kukla değişken (DD) ve yıllar itibarıyla ortaya çıkabilecek genel eğilimleri yansıtan zaman trendi ise bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Bu kapsamda kurulan panel regresyon modeli, BRI'un ÷lkelerin savunma harcamaları

üzerinde ekonomik entegrasyon, dönemsel etki ve ticaret hacmindeki artış üzerinden anlamlı bir değişim yaratıp yaratmadığını test etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca ülkelerin yıllık ihracat değerleri de bağımsız değişken olarak kullanılmış olup ilgili veriler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: BRI Ülkelerinin 2010-2024 Yılları Arasında İhracatları (Milyon \$)

Yıllar	Bangladeş	Çin	Mısır	Endonezya	Kazakistan	Kenya	Pakistan	Rusya	Türkiye
2010	18.472	1.654.823	46.751	183.481	48.243	9.138	24.859	445.513	164.671
2011	25.621	2.006.309	48.537	235.095	65.502	10.100	31.089	573.991	192.868
2012	26.878	2.175.069	45.767	225.744	89.503	11.203	29.698	594.193	214.511
2013	29.307	2.354.265	49.085	218.308	91.747	10.973	31.498	592.497	227.889
2014	32.831	2.462.826	43.529	210.820	91.381	11.249	30.382	558.283	236.664
2015	33.832	2.362.097	43.423	182.158	87.109	10.608	29.920	391.366	212.027
2016	36.922	2.199.975	34.393	177.886	52.582	9.913	27.401	330.107	200.753
2017	37.656	2.424.216	37.289	204.924	43.715	10.449	27.888	410.722	223.676
2018	40.732	2.655.609	47.226	218.906	54.041	11.564	30.562	510.346	243.294
2019	45.993	2.628.941	53.041	208.058	67.477	11.471	30.136	481.411	251.697
2020	39.054	2.729.885	47.873	183.547	66.198	9.705	27.935	381.066	209.768
2021	44.386	3.554.108	44.850	254.110	52.230	11.815	31.546	548.800	293.050
2022	59.275	3.717.888	71.927	323.218	66.318	13.954	39.516	635.242	350.004
2023	57.551	3.490.090	75.646	298.282	93.737	12.626	35.413	465.938	356.900
2024	47.088	3.753.056	63.713	309.746	90.360	13.865	38.810	476.431	371.108

(ITC, 2023)

Çalışmada bağımsız değişkenlerden biri olan ihracat verileri, ilgili ülkelerin uluslararası ekonomik entegrasyon düzeylerini ve küresel ticaret sistemine olan açıklıklarını yansıtmaktadır. 2010–2024 dönemini kapsayan bu veriler incelendiğinde, Çin’in ihracat hacminin tüm dönem boyunca istikrarlı biçimde en yüksek seviyede seyrettiği, onu sırasıyla Rusya ve Türkiye’nin takip ettiği görülmektedir. BRI güzergâhında yer alan ülkelerin çoğunda ihracat değerlerinde özellikle 2010 sonrası dönemde artış eğilimi dikkat çekmektedir. Örneğin, Bangladeş ve Pakistan gibi gelişmekte olan ülkelerin ihracat performanslarında önemli artışlar yaşanmış, bu durum BRI’un ekonomik entegrasyon üzerindeki potansiyel etkisini göstermektedir. Bununla birlikte, bazı ülkelerde (örneğin Mısır ve Kazakistan) ihracat değerlerinin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. İhracat düzeylerinin bu farklılaşması, ülkelerin ekonomik yapıları, dış ticaret politikaları ve BRI’a katılım sonrası Çin ile geliştirdikleri ticari ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle ihracat, savunma harcamaları üzerindeki olası ekonomik belirleyici rolü açısından modelde bağımsız değişken olarak dikkate alınmıştır.

Çalışmada kullanılan savunma harcamaları ve ihracat verilerinin temel özelliklerini ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve ilgili bulgular Tablo 8’de sunulmuştur. Tablo, BRI güzergâhında yer alan ülkelerin ekonomik ve askerî kapasiteleri arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Hem savunma bütçeleri hem de ihracat hacimleri ülkeler arasında geniş bir dağılım sergilemekte olup, bu durum panel veri analizinin tercih edilmesini metodolojik açıdan desteklemektedir. Ayrıca yıllar içinde değişen eğilimler, BRI öncesi ve sonrası dönemlerin karşılaştırılmasına olanak tanımakta ve çalışmanın ampirik modeline temel oluşturmaktadır. Bu çerçevede tanımlayıcı istatistikler, veri setinin genel yapısını ortaya koyarak regresyon analizine geçmeden önce ülkelerin ekonomik ve askerî dinamiklerine ilişkin bütüncül bir tablo sunmaktadır.

Tablo 8: Tanımlayıcı İstatistikler (Milyon \$)

Ülkeler	Değişkenler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Bangladeş	Savunma Harcamaları	1625	4850	3233,8	1099,466
	İhracat Değerleri	18472	59275	38373,2	11363,583
Çin	Savunma Harcamaları	105523	313658	216456	65120,744
	İhracat Değerleri	1654823	3753056	2677944	652718,529
Mısır	Savunma Harcamaları	2396	5475	4158,07	915,038
	İhracat Değerleri	34393	75646	50203,3	11636,325
Endonezya	Savunma Harcamaları	4663	11259	8160,6	1838,537
	İhracat Değerleri	177886	323218	228952	47347,41
Kazakistan	Savunma Harcamaları	1163	2551	1674,13	436,009
	İhracat Değerleri	43715	93737	70676,2	18258,085
Kenya	Savunma Harcamaları	622	1231	970,53	192,334
	İhracat Değerleri	9138	13954	11242,2	1404,058
Pakistan	Savunma Harcamaları	5975	11649	9362,07	1739,136
	İhracat Değerleri	24859	39516	31110,2	4029,269
Rusya	Savunma Harcamaları	58720	148967	80068,4	24368,012
	İhracat Değerleri	330107	635242	493060	90303,867
Türkiye	Savunma Harcamaları	15037	24979	18026,2	2509,05
	İhracat Değerleri	164671	371108	249925	63609,707

Çalışmada kullanılan savunma harcamaları ve ihracat verilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 8’de sunulmuştur. Bu bulgular genel olarak, BRI güzergâhında yer alan ülkelerin ekonomik ve askerî kapasiteleri arasında belirgin ve yapısal farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Çin ve Rusya gibi büyük ölçekli ekonomiler yüksek savunma harcamaları ve geniş ihracat hacimleriyle veri setinin üst sınırlarını oluştururken, Kenya, Bangladeş ve Kazakistan gibi ülkelerin hem askerî hem de ticari kapasite bakımından daha sınırlı bir düzeyde seyrettiği görölmektedir. Standart sapma değerleri, ülkelerin zaman içinde önemli dalgalanmalar yaşadığını ve BRI’un etkilerinin ülkelere göre farklı hız ve yoğunlukta ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, panel veri analizine konu olan değerşkenlerin dinamik doğasını ortaya koymakta ve BRI’un ekonomik ve güvenlik boyutlarının ampirik olarak incelenmesi açısından önemli bir başlangıç sunmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın bulgular bölümü, sırasıyla değerşkenler arasındaki doğrusal ilişkilerin test edilmesine yönelik korelasyon analizi ve BRI dönemine özgü yapısal etkinin değerlendirilmesini amaçlayan regresyon analizinden elde edilen sonuçları kapsamaktadır. Bununla birlikte savunma harcamalarını etkileyebilecek ekonomik büyüklük (GSYH), nüfus, bölgesel güvenlik tehditleri, komşu ülkelerin askerî harcamaları veya siyasi rejim türü gibi birçok farklı değerşken literatürde önemli belirleyiciler olarak kabul edilmektedir. Veri erişimi ve modelin kapsamını sınırlı tutma amacıyla bu değerşkenler mevcut modele dahil edilmemiştir. Bu durum ekonometrik literatürde “dışlanmış değerşken yanlılığı (omitted variable bias)” olarak adlandırılan bir sınırlılık yaratabilmektedir. Modelde yer almayan bu faktörlerin etkisi kısmen sabit terim tarafından temsil edilmekte ve bu durum özellikle ihracat değerşkeninin katsayısının yukarı veya aşağı yönde sapsmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla elde edilen yüksek açıklama gücü ($R^2 = 0.941$) modelin tüm belirleyicileri kapsadığı anlamına gelmemekte olup bulgular bu sınırlılık çerçevesinde yorumlanmalıdır.

4. BULGULAR

Bu alışmada BRI projesinin lkelerin savunma harcamaları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla nedensel bir analiz erevesi benimsenmiş ve ekonometrik değerlendirme doğrudan panel veri regresyon modeli üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel hipotezi, BRI'a katılan ülkelerde ihracat hacmindeki artışın savunma harcamalarında pozitif ve anlamlı bir değişime yol açtığı yönündedir. Bu nedenle çalışma, ilişkileri tanımlayıcı düzeyde ele alan korelasyon analizleri yerine, değişkenler arasındaki nedensel etkiyi test edebilen panel regresyon yaklaşımını merkeze almıştır. Analiz kapsamında bağımlı değişken olarak yıllık savunma harcamaları kullanılmış; bağımsız değişkenler olarak ise ihracat hacmi, BRI'un ilan edildiği 2013 sonrası dönemi temsil eden kukla değişken (DD) ve zaman içerisindeki genel eğilimi kontrol etmek amacıyla yıl değişkeni modele dahil edilmiştir. Böylece model, hem ticaret hacmindeki değişimlerin savunma harcamaları üzerindeki etkisini hem de BRI sonrasına özgü yapısal farkları eşzamanlı olarak test etme imkânı sağlamaktadır.

Regresyon analizi, bağımlı bir değişken ile bir veya birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini istatistiksel olarak ölçmeyi amaçlayan temel bir ekonometrik yöntemdir. Bu yöntem, değişkenler arasındaki nedensel etkileri test etmeye imkân tanıdığı için sosyal bilimlerde yaygın biçimde kullanılmaktadır. (Jeffrey, Russell , & Davidson, 2021). Regresyon analizi, yalnızca değişkenlerin birlikte hareket edip etmediğini değil, aynı zamanda bağımsız değişkenlerde meydana gelen bir birimlik değişimin bağımlı değişkende nasıl bir değişime yol açtığını da ortaya koyar. Panel veri yapısında gerçekleştirilen regresyon modelleri ise hem zaman boyutunu hem de kesit (lke) boyutunu aynı anda dikkate alarak, ülkeler arasındaki sabit veya zamana bağlı farklılıkların kontrol edilmesine olanak tanır. Bu yönüyle panel regresyon, özellikle makroekonomik ve uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalarda nedensel çıkarımlar yapabilmek için güçlü bir analitik ereve sunmaktadır. Bu çalışmada da BRI'a katılan ülkelerde ticaret hacmindeki artışın savunma harcamaları üzerindeki etkisini test etmek amacıyla panel veri regresyon modeli tercih edilmiştir. Çalışmanın ekonometrik modeli aşağıdaki panel regresyon denklemi üzerinden tanımlanmıştır:

$$SH_{it} = \beta_0 + \beta_1xIH_{it} + \beta_2xDD_{it} + \beta_3xYIL_{it} + e_{it}$$

- SH_{it} : "i" lkesinin t yılındaki savunma harcaması
- IH_{it} : "i" lkesinin t yılındaki ihracat değeri
- DD_{it} : BRI dönemi kukla değişkeni (2013 ve sonrası = 1, ncesi = 0)
- YIL_{it} : Trend etkisini temsil eden yıl değişkeni
- β_0 : Sabit terim
- $\beta_0, \beta_1, \beta_2$: Bağımsız değişkenlerin katsayıları
- e_{it} : Hata terimi

Panel veri regresyon modelinin oluşturulmasının ardından, BRI'a katılan ülkelerde ihracat hacmindeki değişimlerin savunma harcamaları üzerindeki etkisini test etmek amacıyla ekonometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, SPSS yazılımını kullanarak tahmin edilen model sonuçları üç temel

tablo üzerinden sunulmaktadır. Model zeti tablosu modelin genel aırlayıcılık düzeyini göstermektedir. Varyans Analiz Tablosu (ANOVA) regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmektedir. Katsayılar Tablosu (Coefficients) ise bağımsız değişkenlerin savunma harcamaları üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Aşağıda sırasıyla bu regresyon bulguları sunulmuş ve ilgili katsayılar BRI döneminin savunma harcamaları üzerindeki potansiyel etkisini değerlendirmek amacıyla ayrıntılı biçimde yorumlanmıştır. Bu kapsamda Tablo 9’da Model Tablosu gösterilmektedir.

Tablo 9: Model Tablosu

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Standart Hata (Tahmin)
1	0,970 ^a	0.941	0.940	17485,672
Not	a: Bağımsız Değişkenler R: Çoklu korelasyon katsayısıdır. R ² : Belirleyicilik katsayısıdır, bağımlı değişkendeki toplam varyansın ne kadarının model tarafından aırlandığını gösterir. Düzeltilmiş R ² : R ² ’nin aırlayıcı değişken sayısına göre düzeltilmiş hâlidir. Standart Hata: Modelin tahminlerindeki ortalama hata miktarını gösterir.			

Regresyon analizinin ilk aşamasında elde edilen Model zeti tablosu, kurulan modelin savunma harcamalarındaki değişimi açıklama gücünün oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenler (ihracat hacmi, BRI döneminin temsil eden kukla değişken ve yıl trendi) birlikte değerlendirildiğinde, R = 0.970 değeri bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında güçlü bir doğrusal ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır. Modelin açıklama katsayısı olan R² = 0.941, savunma harcamalarındaki toplam varyansın yaklaşık %94,1’inin model tarafından aırlandığını göstermektedir. Düzeltilmiş R² değerinin 0.940 olması ise modelin genel olarak istikrarlı ve tutarlı bir yapıya sahip olduğunu, modele yeni değişkenler eklendiğinde açıklama gücünün önemli ölçüde değişmediğini göstermektedir. Tahminin standart hatası olan 17.485,67, modelin öngörü hatalarının kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermekte ve bağımsız değişkenlerin savunma harcamalarını güçlü biçimde aırladığına işaret etmektedir. Regresyon modeline ait varyans analizi (ANOVA) Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Regresyon Modeline Ait Varyans Analizi (ANOVA) Tablosu

Kaynak	Kareler Toplamı (KT)	Serbestlik Derecesi (SD)	Kareler Ortalaması (KO)	F Değeri	Anlamlılık (P)
Regresyon	639397282144,244	3	213132427381,415	697,084	< .001
Hata (Artık)	40053085285,949	131	305748742,641		
Toplam	679450367430,193	134			
Not	KT: Kareler toplamı, modelin ve artıkların toplam varyansını gösterir. SD: Serbestlik derecesi. KO: Kareler ortalaması (KT / SD). F: F testi değeri, modelin genel anlamlılığını test eder. P: Anlamlılık düzeyi. < .001, modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir (p < .01 düzeyinde anlamlıdır).				

Regresyon analizine ilişkin ANOVA sonuçları, kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Tabloya göre modelin regresyon kareler toplamı 639,397,282,144.244, artık kareler toplamı ise 40,053,085,285.949 olarak hesaplanmıştır. Serbestlik derecelerine göre elde edilen F = 697.084 değeri, modelin bütün olarak güçlü bir açıklama gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu F değeri için hesaplanan anlamlılık düzeyi p = 0.000 olup, istatistiksel anlamlılık eşiği olan 0.01’in oldukça altındadır. Bu bulgu, ihracat hacmi, BRI dönemi kukla değişkeni (DD) ve yıl trendinin birlikte

savunma harcamalarını anlamlı biçimde açıkladığını göstermektedir. Dolayısıyla ANOVA testi, regresyon modelinin genel olarak geçerli olduğunu ve bağımlı değişken üzerindeki değişimleri açıklamada istatistiksel olarak güçlü bir yapıya sahip olduğunu doğrulamaktadır. Regresyon modeline ait Katsayılar (Coefficients) analizi Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Katsayılar (Coefficients) Tablosu

	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	Sig.
	B	Std. Hata	Std. Beta		
Sabit Terim	-818754,073	1698,368		-,839	,403
Yıl	406,200		,025	,837	,404
İhracat	,082	0,002	,966	45,357	,000
DD	3011,749		,017	,576	,566
Not	B Katsayısı: Her bir bağımsız değişkenin orijinal birimiyle savunma harcamalarını (bağımlı değişkeni) ne kadar değiştirdiğini gösterir. Standart Hata: Tahminin hata payını gösterir. Standartlaştırılmış Beta: Hangi değişkenin bağımlı değişken üzerinde daha güçlü etkiye sahip olduğunu gösterir. t: Katsayının sıfırdan farklı olup olmadığını test eder. Sig.: Katsayının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını gösterir. 0.05’ten küçükse katsayı anlamlı kabul edilir.				

Regresyon analizinin katsayılar tablosu, bağımsız değişkenlerin savunma harcamaları üzerindeki etkilerini ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlara göre modelin sabit terimi istatistiksel olarak anlamlı değildir (B = -818,754; p = 0.403). Zaman trendi değişkeninin katsayısı da anlamlı bulunmamıştır (B = 406.200; p = 0.404), bu durum savunma harcamalarındaki artışın zamanın doğal ilerleyişinden ziyade modelde yer alan diğer faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Modelde en dikkat çekici bulgu, ihracat değişkeninin katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak son derece anlamlı olmasıdır (B = 0.082; t = 45.357; p <0.001). Bu sonuç, ihracat hacmi ile savunma harcamaları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu ve çalışmanın temel hipotezini güçlü biçimde desteklemektedir. Standartlaştırılmış beta katsayısının yüksekliği ($\beta = 0.966$), ihracatın modeldeki en belirleyici değişken olduğunu ortaya koymaktadır.

BRI dönemini temsil eden kukla değişkenin (DD) katsayısı pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir (B = 3,011.749; p = 0.566). Bu bulgu, BRI’un ilan edildiği 2013 sonrası dönemin savunma harcamaları üzerinde tek başına anlamlı bir yapısal kırılma yaratmadığını; artışın daha çok ticaret hacmindeki değişimle açıklanabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla BRI dönemi etkisi doğrudan değil, ihracat üzerinden dolaylı biçimde ortaya çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Makalede, BRI kapsamında seçilmiş ülkelerin savunma harcamaları üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 2010–2024 dönemini kapsayan panel veri regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analizde bağımlı değişken olarak yıllık savunma harcamaları kullanılmış; bağımsız değişkenler ise ihracat hacmi, BRI’un ilan edildiği dönemi temsil eden kukla değişken (DD) ve doğrusal zaman trendi olarak belirlenmiştir. Savunma harcamaları verileri SIPRI’den, ihracat verileri ise ITC veri tabanından temin edilmiştir. Böylece ekonomik entegrasyonun ve BRI sonrası yapısal değişimin savunma bütçeleri üzerindeki etkisi aynı modelde test edilmiştir.

Regresyon bulguları, modelin yüksek bir açıklama gücüne sahip olduğunu göstermektedir ($R^2 = 0.941$). İhracat değişkeninin katsayısının pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı çıkması ($\beta = 0.082$, $p < 0.001$), ihracattaki artışın savunma harcamalarını belirgin biçimde yükselttiğini ortaya koymaktadır. Standartlaştırılmış katsayı (Beta = 0.966) ihracatın modeldeki en güçlü açıklayıcı değişken olduğunu göstermektedir. Buna karşılık BRI dönemini temsil eden kukla değişkenin (DD) istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması ($p = 0.566$), 2013 sonrası dönemin tek başına savunma harcamalarında sistematik bir sıçrama yaratmadığına işaret etmektedir. Benzer şekilde zaman trendi etkisi de anlamlı değildir ($p = 0.404$). Bu sonuç, savunma harcamaları üzerinde belirleyici ana etkenin zaman veya BRI'nın başlangıç yılı değil, ülkelerin artan ticaret hacmi olduğunu göstermektedir.

Elde edilen bulgular genel olarak, BRI ülkelerinde ekonomik entegrasyonun artmasıyla savunma harcamalarının da yükseldiğini desteklemektedir. BRI'un altyapı, enerji ve lojistik projeleri aracılığıyla ticareti hızlandırması, ülkelerin askerî kapasitelerini güçlendirme, güvenlik altyapılarını modernize etme ve bölgesel jeopolitik rekabette daha etkin pozisyon alma eğilimlerini tetiklemiş görünmektedir. Türkiye, Çin, Rusya, Pakistan ve Endonezya gibi ülkelerde hem ihracat hem de savunma bütçelerinde düzenli artış eğilimleri gözlenmiş, bu da BRI'un ekonomik olduğu kadar güvenlik boyutu da bulunan stratejik bir girişim olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte makalenin bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Örnekle dokuz ülke ile sınırlı olup, farklı siyasi yapıların, bölgesel çatışmaların ve güvenlik tehditlerinin modele dâhil edilmemesi sonuçların genellenebilirliğini azaltmaktadır. Ayrıca savunma harcamalarını etkileyebilecek teknolojik modernizasyon programları, dış politika yönelimleri ve bölgesel güvenlik krizleri gibi değişkenler gelecekteki çalışmalarda modele eklenebilir. Daha geniş örneklemler ve yapısal kısımları dikkate alan gelişmiş modellerle BRI'un ekonomik-güvenlik ilişkisi daha kapsamlı biçimde test edilebilir.

Bununla birlikte çalışmada kullanılan model sınırlı sayıda değişken içermektedir. Savunma harcamalarını etkileyebilecek GSYH, nüfus büyüklüğü, bölgesel güvenlik tehditleri, komşu ülkelerin askerî harcamaları veya siyasi rejim türü gibi faktörler modele dahil edilmemiştir. Bu durum modelde dışlanmış değişken yanlılığı riskini ortaya çıkarabilir ve elde edilen ilişkilerin farklı değişkenler eklendiğinde değişmesine neden olabilir. Bu nedenle çalışmanın bulguları nedensel bir sonuç olarak değil, değişkenler arasındaki ampirik ilişkiyi ortaya koyan bir değerlendirme olarak yorumlanmalıdır.

Dolayısıyla makale BRI çerçevesinde artan ticaret hacminin savunma harcamalarını anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. BRI yalnızca ekonomik bir girişim değil, aynı zamanda ülkelerin güvenlik planlamalarını ve askerî bütçe davranışlarını şekillendiren çok boyutlu bir stratejik dönüşüm süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki, politika yapıcılar açısından hem ekonomik entegrasyonun güvenlik maliyetleri hem de BRI'un bölgesel güç dengeleri üzerindeki etkileri bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Ateş, E. (2023). Türk Savunma Sanayinin İhracat Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 33(2). doi: <https://doi.org/10.54078/savsad.1061928>
- Bayram, O. (2020). Savunma Sanayinin Gelişiminin İhracat-İthalat Dengesi Üzerindeki Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33). doi: <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrj.719977>
- Begenirbaş, M. (2022). *Savunma Yönetimi ve Planlaması*. Nobel Yayınevi.
- Brzoska, M. (1995). World Military Expenditures. S. Todd, & K. Hartley İçinde, *Handbook Of Defense Economics* (pp. 45-67).
- Chin, T. (1987). The Invention of the Silk Road. *Chicago Journal*, 40(1), 194-219.
- Ece, N. J. (2023). Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik Ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 5(1). doi: <https://doi.org/10.54410/denlojad.1297932>
- Gökhunar, R. (2004). Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(01). doi: https://doi.org/10.1501/sbfder_0000001482
- Grobar, L. M., & Porter, R. C. (1989). Benoit Revisited: Defense Spending and Economic Growth in Ldcs. *The Journal of Conflict Resolution*, 33(2), 318-345.
- Greenfdc. (2025, Mayıs 15). *Countries of the Belt and Road Initiative (BRI)*. Green Finance Development Center: <https://Greenfdc.Org/Countries-Of-The-Belt-And-Road-İnitiative-Bri/>
- İşık, H. (2017). Tarihi İpek Yolu ve Tarih Bölümü Öğrencilerinin Bu Yol Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1)
- ITC. (2023, Kasım 15). *Trade Statistics*. Intracen: <https://Www.Intracen.Org/Resources/Data-And-Analysis/Trade-Statistics>
- Kar, A. (2017). İpek Yolu'nun Türk Dünyası Ülkelerine Geçmişten Günümüze Sosyo - Kültürel Etkileri. *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1(2).
- Koçak, R. D. (2020). Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58). doi: <https://doi.org/10.19168/jyasar.647095>
- Korkmazıyürek, H. (2018). *Stratejik Savunma Yönetimi Temel Kavramları ve Esasları*. Hiperyayın.
- Li, S., & Farrell, M. (2020). The Emergence Of China, Inc.: Behind and Beyond the Trade War. *International Journal of Emerging Markets*, 16(4), 745-764.
- MGK. (2023). *Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu*. Ankara: MGK.
- Palacıoğlu, T. (2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin Yüz Yılında Dış Ticaretin Gelişimi. *Avrasya Dosyası*, 14(2).
- SIPRI. (2023, Ekim 15). *SIPRI Military Expenditure Database*. Stockholm International Peace Research Institute: <https://www.Sipri.Org/Databases/Milex>
- Saçık, S. Y. (2009). Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2009(1).

- şanlı, O., & Ateş, İ. (2020). ABD-Çin Odaklı Ticaret ve Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1).
- şennur, S. (2020). *Savunma Ekonomisi*. Nisan Yayınevi.
- Topçu, M. K., & Korkmaz, G. (2021). Savunma Tedarik Projelerinde Risk Yönetimi. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 31(2). doi: <https://doi.org/10.54078/savsad.1050484>
- Yılmaz, Ö., & Albayrak, M. (2023). Türkiye’de Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*. 38. doi: <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1144391>
- Zhexin, Z. (2018). The Belt and Road Initiative: China’s New Geopolitical Strategy? *China Quarterly Of International Strategic Studies*, 4(3), 327-343.
- Zülfüoğlu, Ö. (2021). Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(2). doi: <https://doi.org/10.35379/cusosbil.905022>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>

Türk Savunma Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Dış Politikadaki Gelişmelerle Bağlantıları*

The Historical Development of the Turkish Defense Industry and Its Connections with Foreign Policy

Feride PAŞAYİĞİT^{1,*}

¹Samsun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, 55080, Canik/SAMSUN

Makale Bilgisi

Araştırma makalesi
Başvuru: 11.08.2025
Düzeltilme: 14.12.2025
Kabul: 15.12.2025

Keywords

Foreign Policy
Security
National Defense
Industry
Domestic Production
Embargo

Anahtar Kelimeler

Dış Politika
Güvenlik
Millî Savunma Sanayii
Yerli Üretim,
Ambargo

Özet

Devletler uluslararası sistemde ulusal çıkarlarını elde etmeyi ve güvenliğini sağlamayı hedeflemektedirler. Bu hedefe ulaşmak için sahip oldukları en temel unsur ise askeri güçtür. Ulusal çıkarların ön planda tutulduğu ve kimi zaman iş birliğinin kimi zaman ise çatışmaların meydana geldiği uluslararası düzen içerisinde topraklarını her türlü tehdide karşı korumak isteyen devletler, coğrafi konumlarına ve gelişmişlik düzeylerine göre askeri güçlerini artırmaya özen göstermektedirler. Söz konusu askeri gücün en önemli sacayaklarından birini şüphesiz devletlerin savunma sanayii teşkil etmektedir. Dünyanın birbirinden farklı bölgelerinde bulunan birçok devlet, savunma sanayilerini geliştirerek hem askeri hem de siyasi açıdan güç kazanmak istemektedirler. Devletlerin dış politika davranışları hakkında önemli ipuçları sunan savunma sanayii, ülkelere stratejik, ekonomik ve siyasi avantajlar sağlamaktadır. Teknolojik açıdan yeterli alt yapıya sahip olan güçlü devletler, savunmaya yönelik ihtiyaçlarını diğer devletlere bağımlı olmadan yerli imkânları vasıtasıyla karşılayabilmektedir. Böylelikle söz konusu devletler, dış politikalarında daha bağımsız kararlar alabilme imkânına sahip olmaktadır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konum gereği karşılaştığı güvenlik tehditlerine karşın gerek caydırıcılığı sağlaması gerekse daha bağımsız kararlar alabilmesi için yerli savunma sanayiinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada Türk savunma sanayiinin gelişimi noktasında Mustafa Kemal Atatürk'ün millî kaynakları esas alarak yerli savunma sanayii kurma politikasının benimsendiği ve İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında alınan ABD yardımları ile başlayıp NATO üyeliği ile devam eden millî savunma sanayii kurma politikasının terk edildiği iki ana dönem görülmektedir. Bu iki dönem içerisinde Türk dış politikası ile savunma sanayii arasında ilişki tarihsel kırılma noktaları dikkate alınarak incelenmiştir.

Abstract

States aim to achieve their national interests and ensure their security in the international system. Their most fundamental asset for achieving this goal is military power. In an international order where national interests are prioritized and sometimes characterized by cooperation and sometimes conflict, states seeking to protect their territories against all kinds of threats strive to increase their military power in accordance with their geographic location and level of development. A state's defense industry undoubtedly constitutes one of the most important pillars of this military power. Many states in various parts of the world seek to gain both military and political power by developing their defense industries. The defense industry, which offers important clues about states' foreign policy behavior, provides countries with strategic, economic, and political advantages. Powerful states with sufficient technological infrastructure can meet their defense needs through domestic resources without relying on other states. This allows these states to make more independent foreign policy decisions. Turkey's domestic defense industry needs to be developed to ensure both deterrence and to enable it to make more independent decisions against the security threats it faces due to its geographical location. In this context, the development of the Turkish defense industry can be seen in two main periods: one in which Mustafa Kemal Atatürk's policy of establishing a domestic defense industry based on national resources was adopted, and the other in which the policy of establishing a national defense industry, which began with US aid received during and after World War II and

*Feride PAŞAYİĞİT, pasayigit1996@gmail.com

DOI:

*Bu makale; Yazarın, 2025 yılında Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen, "Türk Savunma Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Dış Politikadaki Gelişmelerle Bağlantıları" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

continued with NATO membership, was abandoned. The relationship between Turkish foreign policy and the defense industry during these two periods is examined by considering historical turning points.

---

1. GİRİŞ

İnsanlar, tarih boyunca çeşitli sebeplerle çatışma içerisinde olmuşlardır. Söz konusu çatışma hali devletlerin kuruluşu ile birlikte daha teşkilatlanmış ve büyük çaplı savaşlar meydana gelmeye başlamıştır. Güvenliğini ve bekasını temin etmek isteyen devletlerarasında iş birliği ortamının sağlanabileceğine ve savaşların ortadan kaldırılabileceğine yönelik bazı görüşler olmasına rağmen askerî gücü ve silahlı kuvvetlerini geliştirmeyen devletler sayısı yok denecek kadar azdır. Devletler, meydana gelebilecek herhangi bir tehdide karşı topraklarını korumak amacıyla güçlü ordular teşkil etmektedirler. Böylelikle devletler, çatışma halinde ülke bütünlüğünü korumak barış halinde ise oluşabilecek tehditlere karşı caydırıcılık sağlamayı hedeflemektedirler. Söz konusu hedefleri gerçekleştirmek için devletlerin ellerinde bulundukları en temel güç, askerî güçtür (Thucydides, 1881). Yakın geçmişte yaşanan iki büyük dünya savaşı sonrasında benzer yıkımların meydana gelmemesi için Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ya da Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütler kurulmuştur. Ancak buna rağmen günümüzde sıcak çatışmaların bulunduğu pek çok bölge bulunmaktadır. Söz konusu çatışmalar nedeniyle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu pek çok devlet, kaynaklarının büyük bir bölümünü askerî harcamalara ayırmaktadır (SIPRI, t.y)

Ulusal çıkarın ön planda tutulduğu uluslararası düzen içerisinde güvenliğini temin etmek isteyen devletlerarasında iş birliği sağlanabildiği gibi karşılıklı uyuşmazlıklar neticesinde çatışmalar da meydana gelebilmektedir. Bu çatışmalara karşı topraklarını korumak isteyen devletler, buldukları coğrafi konum ve gelişmişlik düzeylerine uygun şekilde askerî strateji belirlemektedirler. Söz konusu stratejinin en önemli sacayağını ülkenin savunma sanayii oluşturmaktadır. Savunma sanayii bir ülkenin askerî, ekonomik ve teknolojik kapasitesini gösteren en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Günümüzde savaş uçakları, insansız hava araçları, balistik füzeler, tanklar ve zırhlı araçlar gibi yüksek teknoloji gerektiren pek çok savunma sanayii ürünü bulunmaktadır. Söz konusu ürünlerin üretiminde uzmanlaşmış ve savunma sanayii en gelişmiş ülkelere örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya, İngiltere ve Almanya örnek olarak gösterilebilir. Fakat Türkiye de son yıllarda yapmış olduğu çalışmalar neticesinde savunma sanayiini hızla geliştirmeye başlamıştır. Savunma Sanayii alanında yaşanan bu gelişmeler neticesinde yapılan harcamalara yönelik farklı görüşler bulunmaktadır. Söz konusu görüşlerden birine göre, savunma sanayiine yönelik yapılan yatırımlar ve harcamalar, diğer sanayii dalları üzerinde itici bir güç oluşturmaktadır ve ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Ancak neo-klasik yaklaşım, savunma sanayii alanında yapılan harcamalar neticesinde eğitim ve sağlık gibi önemli alanların ikinci plana atıldığını, ülke kaynaklarında azalma olduğunu, ekonomik büyümenin engellediğini ve savunma sanayiinde ithal edilen ürünler sebebiyle döviz rezervlerinin azaldığını

vurgulamaktadır. Buna göre savunmaya yönelik yapılan yatırımlar, ekonomik büyümeyi ve kişi başına düşen millî geliri azaltmaktadır.

Devletlerin savunma harcamaları coğrafi konumlarına ve gelişmişlik düzeylerine göre değişkenlik göstermektedir. Bununla birlikte devletlerin savunma harcamalarını belirlerken dikkate aldığı farklı etkenler bulunmaktadır. Bunlar; komşularının askerî gücünü artırması sonucunda güvenlik endişesi yaşamaları, güvenliğin temin edilmesindeki ihtiyaçlar ve ekonomik gücün potansiyelidir. Geçmiş yüzyıllarda kalabalık insan gücü ile ölçülen askerî güç, günümüzde yüksek teknoloji gerektiren konvansiyonel silahlar ile ölçüldüğünden dolayı devletlerin teknolojik kapasiteleri de savunma harcamaları üzerinde büyük öneme sahiptir. Bu sebeple savunma sanayii alanında yeterli teknolojik altyapıya sahip gelişmiş ülkeler, bu sistemlere sahip olmayan diğer ülkelere karşı ciddi bir üstünlüğe sahiptir. Bu üstünlüğün sağlanmasındaki neden, ülke savunmasında hayati öneme sahip olan sistemlerin yabancı devletlerden değil yerli kaynaklar tarafından temin edilmesinden kaynaklanmaktadır. Savunmaya yönelik ihtiyaçlarını diğer devletlerden ithal edilen askerî teçhizat ile gideren ülkeler, ciddi bir güvenlik açığı ile karşı karşıya kalabilmekte dahası söz ihracatçı devlete söz konusu ürünlerin tedariki ve bakım-onarımı malzemelerinin temini açısından bağımlı hale gelebilmektedirler. Bununla birlikte ihracatçı devletler ellerinde bulundurdukları bu gücü, siyasi çıkarları doğrultusunda kullanarak alıcı devleti kendi isteklerine göre hareket ettirmek amacıyla ambargolar uygulamaktadırlar. Diğer taraftan savunma ihtiyaçları noktasında dışa bağımlı olan devletler, söz konusu ürünlerin oldukça maliyetli olmalarından ötürü ciddi bir mali yükün altına girmektedirler ve bu durum ekonomilerini olumsuz şekilde etkilemektedir (Ziylan, 2001).

Savunma sanayiinin geliştirilmesi ve yabancı devletlere olan bağımlılığın minimize edilmesi devletler için büyük öneme sahiptir. Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konum dikkate alındığında yabancı devletlere bağlı kalmaksızın kendi kendine yetebilen yerli savunma sanayii kurulması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de savunma sanayiinin gelişimi Osmanlı'nın yükselme dönemine kadar dayanan bir süreçten oluşmaktadır. Bu dönemde savunma sanayii bakımından üretilen top ve savaş gemilerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ancak Kurtuluş Savaşı ile vatan toprakları düşman işgalinden kurtarılarak 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Yeni kurulan devletin inşa süreci, Türkiye için pek çok yenilikleri beraberinde getirmiştir. Benzer bir işgal ile karşı karşıya kalmak istemeyen Türkiye'nin en önemli hedefi, eğitim ve sanayii alanında ilerleme kaydetmek olmuştur. Bu nedenle Batı'daki gelişmeleri takip edebilmek amacıyla yurtdışına öğrenciler gönderilmiş ve yurt dışından uzmanlar getirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yerli savunma sanayii kurma ve geliştirme politikası benimsenmiş olmasına rağmen hali hazırda savaştan çıkmış yeni kurulan bir devletin yaşamış olduğu kaynak eksikliklerinden dolayı üst düzey bir başarı elde edilememiştir. Her ne kadar mali ve alt yapısal sorunlar yaşanmış olsa da savunma sanayiine yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmaların en önemli çıktılarında biri 1921'de Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü'nün kurulmuş olmasıdır (Gülsoy, 2020).

İnsanlar, egemenliklerinin bir kısmını devrettikleri devletleri kurmuş ve güvenliğin sağlanması görevini devlete vermiştir. Tarih boyunca bu görevin yerine getirilmesinde birbirinden farklı araçlar kullanılmıştır. Nitekim geçmiş yıllarda en önemli araç orduların sayısal üstünlüğüken günümüzde savaş uçakları, zırhlı ve nükleer silahlar gibi ileri teknoloji gerektiren sistemler olmuştur. Diğer taraftan bu sistemlerin üretim potansiyeline sahip olan pek çok devlet, bunların ihracatında diğer devletlere karşı siyasi ve ekonomik üstünlük kurmaktadır. Bu nedenle savunma sanayiinde dışa bağımlı kalmak ve diğer devletlerin müdahalesine maruz kalmak istemeyen birçok devlet, savunma sanayilerini geliştirmeye yönelik çalışmalarını artırmaktadır. Savunma sanayii ürünleri ülkelerin güvenlik güçleri tarafından kullanıldığından dolayı hem özel sektör hem de kamu kuruluşları devlet tarafından desteklenmektedir. Bunun sebebi savunma sanayiinin ülke güvenliğinin temin edilmesinin ve silahlı kuvvetlerin caydırıcılığının temel destekleyicisi olmasından kaynaklanmaktadır (Topbay ve Taşkın, 2023). Bu sebeple özellikle gelişmiş ülkeler arasında savunma sanayii alanında ciddi bir üstünlük kurma mücadelesi bulunmaktadır. Benzer bir mücadele, gelişmekte olan ülkelerde yerli savunma sanayilerini kurma noktasında kendini göstermektedir. Sonuç olarak, gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkeler için de savunma sanayii çok büyük öneme sahiptir (Kızıroğlu, 2007).

Tüm siyasi, sosyal ve ekonomik kaygıların ötesinde savunma sanayii, devletin en temel görevi olan millî egemenlik ve bağımsızlığın korunmasının vazgeçilmez bir parçasıdır. Bir devletin gelişmiş bir savunma sanayiinin bulunması, ülkenin karşılaşılabileceği iç ve dış tehditlere karşı daha etkin bir şekilde savunulmasını sağladığı gibi caydırıcı olmasını da sağlamaktadır. Savunma sanayii gelişmiş ülkeler, yabancı devletlerin müdahalesi olmaksızın kendi ihtiyaçlarına uygun üretim yapabilmektedirler. Bununla birlikte güçlü bir savunma sanayii bulunan bir devlet, uluslararası siyasette saygı görecektir ve söz sahibi olacaktır. Ayrıca savunma sanayii, teknolojik gelişmeye itici bir güç teşkil ederek diğer sektörlerin de teknolojik açıdan ilerlemesine öncülük etmektedir. Bu nedenlerden ötürü savunma sanayii devletlerin sadece askerî gücünün değil siyasi ve ekonomik gücünün de artmasına katkı sağlamaktadır (Demirel, 2012).

Savunma sanayii, diğer sanayi sektörleri ile koordineli bir şekilde ilerleyen bir sanayii koludur. Ancak devletin güvenliğinin sağlanmasında stratejik bir öneme sahip olduğundan dolayı diğer sanayii sektörlerinden ayrılmaktadır. Savunma sanayii, ileri teknoloji gerektiren, yüksek maliyetli ve geliştirilmesi uzun yıllar süren bir sektör olmasından dolayı ciddi yatırımlar yapılması gereken bir sanayi organizasyonudur (OTUSEM, t.y). Bu sektör, devletlerin çıkarları doğrultusunda hizmet etmekle birlikte gerekli bilgi birikimine sahip insan gücünün yetiştirilmesi, istihdamın sağlanması, diğer sanayi dallarına itici bir güç oluşturulması ve devletlerin ihracat potansiyellerine sağlamış olduğu katkı sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Savunma sanayiinin sağlamış olduğu bu gibi faydaların yanı sıra diğer sektörler ile mukayese edildiğinde geliştirilmesinin zaman ve maliyet açısından uzun yıllar ve büyük yatırımlar gerektirmesi, ciddi teknolojik kapasiteye ihtiyaç duyması ve ürün yelpazesinin üretiminde karşılaşılan güçlükler nedeniyle çok daha riskli bir sektördür (Ziylan, 2001).

Türkiye'nin bulunduğu jeopolitik konum itibari ile dış bağımlılığın minimize edildiği ve kendi kendine yetebilen yerli savunma sanayii kurulması ve geliştirilmesi mutlak bir gerekliliktir. Söz konusu gereklilik doğrultusunda bu çalışmada, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren savunma sanayiinin gelişimi, benimsenen politikalar ve dış politikanın savunma sanayii hamlelerine olan etkisi kronolojik bir sıralama doğrultusunda incelenmektedir. Söz konusu kronolojik sıralama tarihsel kırılma noktaları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Türk dış politikasının savunma sanayii alanında yaşanan gelişmelere etki ettiğine yönelik yaklaşım, çalışmanın amacını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle savunmaya yönelik ihtiyaçların karşılanmasında dış yardımların esas alınması ya da yerli üretim modelinin benimsenmesinde dış politika kararlarının etkin olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla dış politika bağımsız değişkeni, savunma sanayii ise bağımsız değişkeni teşkil etmektedir.

3. SAVUNMA SANAYİİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihte gerek devletlerin gerekse devletler ortaya çıkmadan önce her topluluğun güvenlik ihtiyacı olmuştur. Söz konusu ihtiyacın karşılanması amacıyla birbirinden farklı araçlar kullanılmıştır. Bununla birlikte kalabalık piyade ve süvari birliklerden oluşan büyük ordular kurulmuştur. Bu ordular ve kullandıkları harp silahları buldukları coğrafyanın özelliklerine ve zamana göre değişkenlik göstermiştir. Ancak ulus-devlet anlayışının ortaya çıkmasına zemin oluşturan Fransız Devrimi'ne kadar bu orduların ulusal ve sistematik ordular olduğu söylenemez. Fransız Devrimi ile millet, ulus ve milliyetçilik gibi kavramların ortaya çıkması, ulusal orduların kurulmasına sebep olmuştur (Örs, 2006)

16. ve 17. yüzyıllarda savunmaya yönelik faaliyet yürüten ilk devlet Birleşik Krallık olmuştur. İngiltere'nin ardından Rusya ve İspanya gibi devletler de savunma sanayii alanında çalışmalar yapmaya başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda savaşların artması ve devletlerarasındaki güç mücadelesi, savunmaya yönelik yapılan çalışmaların önemini arttırmış; Fransa ve Almanya gibi ülkeler ise sanayileşmenin hız kazanmasıyla alanda ciddi ilerlemeler kaydetmiştir (Kızmaz, 2007). Özellikle büyük bir yıkıma sebep olan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra benzer bir durumla karşı karşıya kalmamak ve topraklarını korumak isteyen devletler, savunma sanayilerini geliştirmek istemiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi devletlerin söz konusu kaygılarını doğrular nitelikte olmuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında ABD'nin 6 Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima kentine atom bombası atması, savunma sanayiinde yaşanan gelişmenin önemli bir göstergesi niteliğindedir. Savaş sonrası yıllarda devletlerarasında artarak devam eden silahlanma yarışı, savunma sanayii teknolojilerinin ciddi şekilde gelişmesi, kapitalizmin yükselişi ve seri üretim alt yapısının oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Savaş yıllarında hava üstünlüğünün önemini anlaşılması, uçak endüstrisinde yapılan teknolojik gelişmelerin desteklenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından füze ve nükleer sistemlerin geliştirilmesi savunma sanayiinde önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Nitekim ABD ve Sovyet Rusya'nın girmiş olduğu nükleer silahlanma yarışı savunma sanayiinde büyük bir patlamanın yaşanmasına sebep olmuştur (Dunne, 1995).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş kavramı, ABD öncülüğünde kapitalist Batı bloğu ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) öncülüğünde Doğu bloğu arasında yaşanan üstünlük kurma mücadelesini tanımlamaktadır. Soğuk Savaş yıllarında taraflar arasında her ne kadar sıcak bir çatışma meydana gelmemiş olsa da her iki taraf da savunma sanayii ve nükleer silahlanma konusunda ciddi çalışmalar yapmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte silahlanmaya yönelik harcamalarda nispi bir azalma yaşanmış; ancak ABD'ye yapılan 11 Eylül saldırılarının ardından artan terörle mücadele olgusu nedeniyle savunma sanayii harcamaları yeniden yükselişe geçmiştir (Babazade, 2022). Görüldüğü üzere geçmişten günümüze uluslararası siyasette yaşanan olaylar, savaşlar, terör olayları, iç savaşlar ve yapılan çok taraflı antlaşmalar devletlerin güvenlik algılarında değişikliklere yol açmakta; bu durum savunma sanayii alanında gelişmeleri ve harcamaları ciddi şekilde etkilemektedir. Bu minvalde çalışmanın konusunu teşkil eden Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi ve Dış Politikadaki Gelişmelerle Bağlantıları, sebep sonuç ilişkisi içerisinde detaylı olarak incelenecektir.

4. TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE SAVUNMA SANAYİİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölümde Türk dış politikası ile savunma sanayii arasındaki ilişki, tarihsel kırılma noktaları dikkate alınarak analiz edilecektir. Buna göre Türk dış politikası ile savunma sanayii arasındaki ilişki; İki Savaş Arası Dönem (1923-1938), İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönem (1939-1952), Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Sonrası Dönem (1952-1974), Yerli Üretim Anlayışına Dönüş Dönemi (1974-2000) ve AK Parti Dönemi (2002-günümüz) olarak detaylandırılacaktır.

4.1 İki Savaş Arası Dönem (1923-1939)

Uzun yıllar devam eden savaşların ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, yaşanan tüm ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlara rağmen asker kökenli yönetici kadrosunun etkisiyle savunma sanayiine büyük önem vermiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkan Türkiye Cumhuriyeti, dış politikada barışçıl bir yol benimsediği için savunma sanayiindeki öncelik iç güvenliğin sağlanmasına yönelik olmuştur. Diğer taraftan Lozan'da çözülemeyen Boğazlar, Hatay, Musul, yabancı okullar ve nüfus mübadelesi gibi sorunlar nedeniyle ordunun güçlendirilmesi gerektiği düşünülmüş; bu doğrultuda yabancı devletlerin etkisinden uzak yerli bir savunma sanayii tesis edilmesi, tam bağımsızlığın bölünmez bir parçası olarak görülmüştür (Demirel, 2012).

Atatürk dönemi olarak da adlandırılan bu dönemde, ordunun ihtiyaç duyabileceği her türlü askerî malzemenin yerli imkânlarla karşılanabilmesi amacıyla yerli savunma sanayii altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1921 yılında Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Askerî Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak; Ankara Marangoz Fabrikası (1921), Ankara Silah Fabrikası (1923), Kayseri Uçak Fabrikası (1925), Eskişehir Uçak Tamir Fabrikası (1925), Gölcük Tersanesi (1926), Ankara Fişek Fabrikası (1928), Kırıkkale Pirinç ve Döküm Haddehanesi (1929),

Kırıkkale Topçu Mühimmat Fabrikası (1929), Kayaş Kapsül Fabrikası (1930), Mamak Gaz Maskesi Fabrikası (1933), Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesi (1933), Elmadağ Barut ve Patlayıcı Maddeler Fabrikası (1934), Silahtarağa Fişek Fabrikası (1934), Kırıkkale Nitroselülozlu Barut Fabrikası (1938), Kırıkkale Tüfek Fabrikası (1939), Kırıkkale Top Fabrikası (1939), Orman Çiftliği (Gazi) Motor Fabrikası (1948) kurulmuştur (Savunma Sanayii Başkanlığı, t.y). Bu fabrikalar aracılığıyla ordu güçlendirilmeye çalışılmış ve o dönem ülkenin doğusunda meydana gelen meselelere karşı hazır bulundurulmak istenmiştir. Bu meselelerden en önemlisi Lozan'da çözülemeyen ve Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunan Musul sorunu olmuştur. Yeni kurulan devletin ağır bir savaştan yeni çıkmış olması sebebiyle dış politikada temkinli hareket edilmiş ve her türlü çatışmadan uzak durulmuştur. Ancak tüm çabalara rağmen Misak-ı Milliden taviz verilmiştir (Uçar, 2019).

Ülkenin doğusunda yaşanan bu olayların yanı sıra Batı'dan gelebilecek ve o dönem saldırgan bir politika yürüten İtalyan tehdidine karşı önlemler alınmıştır. Muhtemel bir saldırı durumunda ülkenin bulunmuş olduğu stratejik konumun öneminden faydalanmak isteyen Türkiye, müttefik devletlerin desteğini almayı hedeflenmiştir. Askerî alanda benimsenen bu strateji, Türk dış politikasında da kendini göstermiş ve iş birliğine açık bir politika izlenmiştir. (Uçar, 2019). Diğer taraftan Türkiye'nin üç tarafı denizlerle çevrili ve kritik öneme sahip boğazları olan bir ülke olması sebebiyle deniz gücünün artırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla büyük güçler arasındaki güç yarışından faydalanmaya çalışılmıştır. Bu duruma İtalya'nın Akdeniz'deki rakibi Fransa'ya karşı Türkiye'nin askerî ve politik gücünden faydalanmak amacıyla dört adet savaş gemisi, iki adet denizaltı ve üç çıkarma gemisi üretmesi örnek olarak gösterilebilir (Barlas ve Güvenç, 2002).

Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan gerginlik sebebiyle Türkiye için deniz gücünün önemi çok daha büyük önem kazanmıştır. Türk-Yunan ilişkileri Türk dış politikasının en önemli odak noktalarından biri olmuş ve savunma sanayiinin şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Her iki devletin de Ege Denizinde silahlanma ve gücünü attırma çabalarının ardından Türkiye ve Yunanistan arasında denizlerde silahlanmaya son vermek adına protokol hazırlanmıştır (Bozyel, 2023). Söz konusu protokol aracılığıyla iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere dış politikanın savunma sanayiindeki gelişmeler üzerindeki etkisi olduğu gibi, bu alanda kaydedilen ilerlemeler de dış politikanın şekillenmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan İtalya ve Almanya'nın Akdeniz ve Balkanlarda yayılcı politikalar yürütmesi nedeniyle Türkiye ve Yunanistan'ın öncülüğünde 1934'te Balkan Paketi kurulmuştur. Söz konusu devletlerin yayılcı politikalarının bir yansıması olarak bu dönemde Türk dış politikasında ve askerî stratejisinde en önemli gelişmelerden biri olan Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Uçar, 2019). Bu sözleşme, Boğazlar üzerindeki tam yetkiyi Türkiye'ye vermekle birlikte barış zamanında ticaret gemilerinin serbestçe geçiş yapmasını

garantilemiştir. Bununla birlikte Karadeniz'e deniz bağlantısı bulunmayan ülkelerin Boğazlardan savaş gemisi geçirmelerinin sınırlandırılmasıyla, Türkiye açısından ciddi bir güvenlik zafiyeti oluşturan durum ortadan kaldırılmıştır. Boğazlar üzerindeki kontrolün sağlanması, Türkiye'nin dış politikada iyi ilişkiler kurmasını ve öneminin artmasını sağlamıştır (Yalçın, 2000).

Bu dönem içerisinde yerli savunma sanayiine büyük önem verilmesine rağmen Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olması, silahlanma ve askerî kapasitenin artırılmasına yönelik yapılan çalışmaların sınırlandırılmasına sebep olmuştur (Deringil, 1994). Ancak Milletler Cemiyeti, barışı ve güvenliği sağlamak konusunda yetersiz kalması sonucunda başarısız bir kolektif güvenlik örgütü olarak dağılmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk hem dış politikanın hem de askerî stratejinin belirlenmesinde etkili olmuş; Devletçilik ilkesi doğrultusunda dışa bağımlı olmayan ve kendi kendine yetebilen bir savunma sanayii kurmak için devlet eliyle çalışmalar yürütülmüştür. Diğer taraftan ülke ekonomisinin geliştirilmesi amacıyla pek çok millileştirme çalışması gerçekleştirilmiş ve liberal politikalar benimsenmiştir. Ancak 1929 Ekonomik Buhranı sebebiyle liberal politika terk edilerek 1930-1939 yılları arasında devletin daha ön planda olduğu bir politika benimsenmiştir (Ziylan, 2001). Dolayısıyla liberal politikaların etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen savunma sanayii, kalkınma planlarının en önemli sacayaklarından birini teşkil etmiş; savunma sanayii kurmak ve geliştirmek devletin temel politikası olarak görülmüştür. Türk savunma sanayiinin temellerinin atıldığı pek çok çalışma, gerek devlet gerekse özel teşebbüsler tarafından yürütülmüştür.

4.2 İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası Dönem (1938-1952)

Türk bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasının ardından, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin asker kökenli yönetici kadrosu, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sebeplerinden biri olan ordunun çağın gereklerinden uzak kalmış olmasını göz önünde bulundurarak savunma sanayiine büyük önem vermiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında ihtiyaçların bir an evvel karşılanmak ve muhtemel bir saldırıya karşı ordunun hazır bulundurulmak istenmesi nedeniyle alınan yardımlar, henüz emekleme döneminde olan savunma sanayiinin gelişimini durma noktasına getirmiştir. Söz konusu yardımlar yerli savunma sanayiinin gelişimini durdurduğu gibi ilerleyen dönemlerde ekonomi üzerinde de büyük bir yük teşkil etmeye başlamıştır. Türkiye, her ne kadar savaşa doğrudan müdahil olmasa da ordunun savaşa dâhil olma ihtimaline karşı hazırlıklar yapmıştır. Kıt kaynaklara rağmen bu dönemde savunmaya yönelik ayrılan bütçe ciddi şekilde artış göstermiştir (Kızmaz, 2007).

Savaş yıllarında ihtiyaç duyulan harp silah, araç ve malzemeleri dış alım yoluyla tedarik edildiğinden dolayı yerli savunma sanayii göz ardı edilmiştir. Diğer taraftan sipariş alamayan askerî fabrikalar, üretim kabiliyetlerini kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte yerli fabrikalarda çalışan yabancı uzmanlar savaş nedeniyle kendi ülkelerine döndüğü için teknolojik açıdan da kayda değer bir gelişme olmamıştır. Bahsi geçen nedenlerden dolayı Atatürk döneminde başlatılan yerli savunma sanayii kurma çalışmaları askıya alınmış ve savaş sonrası yıllarda alınan Amerikan yardımları nedeniyle arka plana atılmıştır

(Tanyer,1995). Savaşa yönelik yapılan harcamalar nedeniyle hem Avrupa’da hem de Türkiye’de ciddi ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntılar içerisinde Türkiye, bir yandan savaşın dışında kalmak amacıyla denge politikası izlerken diğer taraftan kısıtla imkânlarıyla orduyu muhtemel saldırılara karşı hazır bulundurmaya çalışmıştır. Olumsuz ekonomik şartların hem ordunun hem de halkın üzerinde yarattığı baskı nedeniyle 1940 yılında Millî Korunma Kanunu tasarısı hazırlanmış ve Meclisin onayına sunulmuştur (Millî Korunma Kanunu, 1940). Millî Korunma Kanunu ile ekonomik istikrarsızlığın engellenmesi adına bütün yetki hükümete verilmiştir. 19 Şubat 1940 tarihinde uygulamaya geçen Millî Korunma Kanunu’ndan istenen sonuç alınamamıştır. Ekonomik açıdan yaşanan olumsuzlukların yanı sıra savaşa yönelik ihtiyaçların dış alımlar yoluyla temin edilmesi, savaş öncesinde yapılan savunma sanayii çalışmalarının ve geleceğe yönelik planlamaların askıya alınmasına sebep olmuştur (Kalyon, 2008).

Türkiye, savaşa dâhil olmamak adına tarafsızlık politikası yürütmesine rağmen 1941 yılında ABD’den Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında yardım almıştır. Diğer taraftan İngiltere Türkiye’nin savaşa girmesi için ciddi baskılarda bulunmuştur. Ancak Türkiye’nin kararlı duruşu sebebiyle 1944’te iki ülke arasında yapılan görüşmeler olumsuz sonuçlanmıştır. Bu nedenle İngiltere’nin de etkisiyle ABD, Türkiye’ye yapılan yardımları durdurma kararı almıştır. Buna karşın Türkiye, dış politikasında stratejik bir karar alarak 23 Şubat 1945 tarihinde mihver devletlere karşı savaş ilan etmiştir. Böylelikle ABD’nin Türkiye’ye karşı tutumu değişmiş ve iki ülke arasında “*Ödünç Verme ve Kiralama ve Mutalebelere Müttaallik Anlaşması*” imzalanmıştır (Sıvış, 2019). Söz konusu anlaşma ile ABD’nin Türkiye’ye sağladığı askerî ve ekonomik yardımlar sürdürülmeye devam etmiştir. ABD yapmış olduğu yardımlarla, muhtemel bir Alman saldırısı karşısında Türkiye’nin gücünü arttırmak istemiştir. ABD’nin bu isteğinin temel nedeni, Türkiye’nin bulunduğu konum itibarıyla Alman kontrolüne geçmesinin savaşın gidişatını önemli ölçüde etkileyeceğinden endişelenmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 24 Ekim 1941 tarihinde Türkiye’ye yapılacak yardımların değerlendirilmesi maksadıyla yapılan toplantıda, yardımların Türkiye’nin Mihver devletlere karşı direnç göstermesi ile yakinen ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Sıvış, 2019).

Alınan yardımlar ve ihtiyaç duyulan askerî malzemenin dış alım yoluyla temin edilmesi, Türk Savunma Sanayiini neredeyse durma noktasına getirmiş ve yerli üretim anlayışının terk edilmesine sebep olmuştur. Bu durum yıllar içerisinde Türkiye’nin ekonomisi üzerinde ciddi bir yük oluşturacak ve dış alımlara bağımlı olmasına sebep olacaktır. Esasen Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren yerli savunma sanayiinin kurulması gerektiğine inanmış ve bu inanç doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Ancak henüz emekleme döneminde olan Türk savunma sanayii, İkinci Dünya Savaşı’nın baş göstermesi ile büyük bir darbe almıştır. Savaş sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntıların giderilmesi maksadıyla liberal ekonomiye dönüş yaşanmıştır. Bununla birlikte Türkiye, 1947 yılında Truman Doktrini ve 1948 yılında Marshall Planı ile ABD’den yardım almaya başlamıştır (Uçar,2019).

Almanya'nın teslim olması ile İkinci Dünya Savaşı son bulmuş ve Türkiye, Sovyetler Birliği'nin kabul edilemez talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Sovyet tehdidine karşı stratejik bir politika yürüten Türkiye, ABD ile yakınlaşmıştır. Batı ve Doğu Bloğu olarak iki ayrı tarafın bulunduğu ve Soğuk Savaş olarak adlandırılan dönemde Türkiye, ulusal çıkarlarını korumak amacıyla Batı Bloğu tarafında yer almıştır. SSCB'nin Boğazların statüsü ile ilgili verdiği notalar sebebiyle Türk-Sovyet ilişkileri gitgide kötüleşmiştir. Nitekim bu yıllarda Türkiye'nin güvenlik endişelerinin temel kaynağı Sovyetler olmuştur. Sovyetlerin Boğazlar ve Karadeniz üzerindeki talepleri Türkiye'nin egemenliğini sınırlandıracağından dolayı bu taleplere sıcak bakmamış ve Sovyet tehdidine karşı Batılı devletler ile yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. 7 Haziran 1945 tarihinde SSCB, Boğazların statüsünün kendi istekleri doğrultusunda değiştirilmesi ile Kars ve Ardahan'ın kendisine bağlanmasını istemiştir (Avcıoğlu, 1979). SSCB'nin bu isteklerine karşı Türkiye, ABD ve İngiltere'den destek almak istemiş olsa da beklediği desteği alamamıştır. Diğer taraftan İngiltere'nin ABD Başkanı Truman'a Türkiye ve Yunanistan'a sağladığı yardımlara devam edemeyeceğini bildirmesi üzerine Başkan Truman, bu ülkelerin acilen desteklenmesi gerektiğine dair görüşünü ABD kongresine iletmiştir. Özellikle Sovyet tehdidiyle karşı karşıya olan Türkiye'nin bağımsızlığının kendi çıkarları için önemli olduğunu düşünen Senatör Vandenberg, söz konusu yardımların gerekçesini şu sözlerle ifade etmiştir: *“Yunanistan ve Türkiye'nin özgürlüğü korunmalıdır. Bu onların değil ABD'nin de güvenliği ve barışın korunması içindir”* (Kalyon, 2010, s.10). Yardımlar kapsamında Türk ordusunun modernize edilmesi ve eğitilmesi hedeflenmiştir. Bunun için ABD'li uzmanlar Türkiye'yi getirtilmiştir. 1948 yılında yapılan bir çalışmaya göre ABD tarafından Türkiye'ye yapılan yardımların 76 milyon doları askerî malzeme olmak üzere toplam 100 milyon dolar olduğu belirtilmiştir (Satterthwaite, 1972). ABD'den alınan bu yardımlar, gerek hükümet gerekse Türk halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

ABD'nin Türkiye'ye yapmış olduğu yardımların kullanımına yönelik bazı şartları bulunmaktaydı. Söz konusu şartlar; alınan askerî malzemenin ABD tarafından belirlenen amaçlara yönelik kullanılması, söz konusu malzemelerin kullanılmadan önce ABD'ye danışılması ve ABD'nin uygun göreceği şekilde kullanılması, yardımlarla ve kullanımı ile ilgili her hususta ABD'ye bilgi verilmesi gerektiğidir (Tanyer,1995). Türkiye, tüm şartları kabul etmiş ve kısa vadede olumlu sonuçlar almıştır. Ancak uzun vadede gerek bu ürünlerin kullanımı ve bakım onarımı noktasında ABD'ye bağımlı hale gelmesine gerekse yerli savunma sanayii kurulması yolunda yapılan çalışmaların askıya alınmasına sebep olduğu için olumsuz şekilde etkilenilmiştir. ABD'nin kullanmadığı eski askerî malzemelerin alınması ve bu malzemenin bakım onarımı için gerekli ürünlerin yine ABD'den alınacak olması, ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin ekonomisi üzerinde ciddi bir yük oluşturacaktır. Yardımlar, mali açıdan ciddi problemlere yol açmasına ilave olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarının temini noktasında yabancı ülkelere bağımlı olunmasına neden olmuştur (Aydoğan, 2003). Türkiye'nin Truman ve Marshall yardımlarını alması, yerli savunma sanayiinin kurulması ve geliştirilmesine yönelik yapılan çalışmaların terk edilmesine neden olmuştur. ABD'nin amacının sadece dostane olarak Türkiye'nin kalkınmasını sağlamak olduğunu düşünmek imkânsızdır. ABD, coğrafi konumunun önemi ve Sovyetler Birliği'ne

yakın bulunması sebebiyle askerî ve ekonomik açıdan güçlenmesini sağlayarak Türkiye'yi komünizmden uzak tutmak istemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında savunma sanayiine yönelik yaşanan duraklama neticesinde 1950 yılında Makine Kimya Endüstrisi Kurumu kurulmuştur. Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün de bünyesine dâhil edildiği MKEK, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetleri yürütmek maksadıyla kurulmuştur. Dönemin en büyük sanayi kuruluşu olan MKEK'in hedefi, savunma ihtiyaçları doğrultusunda var olan imkânların ve tesislerin en iyi şekilde kullanılabilir hale getirilmesidir. Kurulan fabrika ve tesislerde üretimi mümkün olduğu kadar maliyet etkin gerçekleştirmeyi prensip edinen MKEK, ekonomik verimliliğin artmasına katkı sağlamıştır (Özlu, 2019).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte ülke topraklarına karşı oluşabilecek muhtemel bir Alman/İtalyan tehdidine karşı alınan tedbirler neticesinde 1938-1952 yılları arasında Türkiye'de savunmaya yönelik yapılan harcamaların ciddi şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Türkiye bu dönemde savaşa katılmamış olsa da kaynaklarının büyük bir bölümünü savunmaya ayırmıştır. Türkiye'nin savaşa girme olasılığının tamamen ortadan kalkması üzerine bu artış azalmaya başlamış olsa da savaş sonrasında ortaya çıkan soğuk savaş döneminin başlaması üzerine söz konusu harcamalar tekrar artmaya başlamıştır. Bu artışın temel sebebi Türkiye'nin millî üretim politikalarını terk ederek ABD'nin koşullu yardımlarına bağımlı hale gelmesidir. Dolayısıyla 1947 ve sonrasında savunma harcamalarındaki ciddi artış çoğunlukla dış alımlardan kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak SSCB ve ABD liderliğinde bloklaşan yeni dünya düzenine “Soğuk Savaş” ya da “İki Kutuplu Sistem” adı verilmiştir. Bu İki Kutuplu Sistemde ABD, SSCB'nin yayılcı politikalarına karşın coğrafi konumunun öneminden dolayı Türkiye'ye askerî yardımlar yapmıştır. Alınan bu yardımlar Türkiye'nin ABD ile olan ikili ilişkilerini geliştirmesini sağlarken aynı zamanda ABD'ye bağımlı halı gelmesine sebep olmuştur. Bu yardımlar Türk dış politikasını ciddi şekilde etkilemiş ve Batı eksenli bir dış politika yürütülmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın baş göstermesi ve alınan dış yardımlar ile birlikte yerli savunma sanayii durma noktasına gelmiştir. Savaşın getirmiş olduğu zorlu şartlar altında ekonomik sıkıntılar yaşayan Türkiye, savunma sanayiine yönelik herhangi bir üretim ya da teknolojik ilerleme kaydedememiştir.

4.3 Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Sonrası Dönem (1952-1974)

İkinci Dünya Savaşından sonra güç dengeleri yeniden şekillenmiş ve dünya liberal ABD ile sosyalist SSCB'nin önderliğinde iki ayrı kutba ayrılmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası (WB) gibi uluslararası örgütlerin ortaya çıktığı bu dönemde kutuplar arasında herhangi bir sıcak çatışma yaşanmasa da ciddi bir rekabet ortamı oluşmuştur. Sovyetlerin boğazlar üzerinde söz sahibi olmak istemesi ve Türkiye'den resmen toprak talebinde bulunması üzerine Türkiye, tarafsızlık politikasını terk ederek ABD ile ilişkilerini geliştirmeye çalışarak Batı yanlısı bir politika benimsemiştir. Bu kapsamda Türkiye, SSCB'nin taleplerini öne sürerek Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında ABD yardımlarından faydalanmıştır. ABD, Avrupa'daki hâkimiyetini güçlendirmek ve bu topraklardaki

kontrolü sağlamak amacıyla ekonomik ve askerî yardımlarda bulunmuştur. 4 Nisan 1949'da ortak bir savunma örgütü olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur (Karabük, 2022). Yakın tarihin belki de en önemli kuruluşlarından biri olan NATO, antlaşmaya taraf olan devletlerin herhangi bir saldırıya karşı ortak bir savunma yapılacağına dair taahhütte buldukları askerî bir ittifak türüdür.

Kore Savaşının meydana gelmesinin ardından iktidarda bulunan Demokrat Parti hükümeti, BM'nin Kore'de icra edeceği harekâta katılmanın Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini kolaylaştıracağını değerlendirmiştir (Uçar, 2019). Nitekim BM'nin Kore'de gerçekleştirdiği harekâta asker gönderme kararı alan Türkiye, ABD'den sonra Kore'ye asker gönderen ikinci ülke olmuştur. Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi, Türk dış politikasında bir amacı gerçekleştirmek için askerî gücün bir köprü olarak kullanılmasının önemli bir örneğidir. Böylelikle Türkiye, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından yana olduğunu ve NATO'ya üye olmak istediğini gösterme fırsatı bulmuştur (Uçar, 2019). Türk askerinin Kore'de yapılan harekâtlara sağlamış olduğu katkı, yeterli harp silah ve teçhizatıyla donatıldığı zaman muharebe sahasında neler yapabileceğinin görülmesi sağlamış ve Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üyeliğini kolaylaştırmıştır. Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen üye olmuştur (Ismay, 1956). Türkiye'de büyük yankı uyandıran üyelik, Türk-Amerikan ilişkilerini ekonomik, askerî ve siyasi olarak önemli ölçüde etkilemiştir. Nitekim Türkiye'nin askerî ve siyasi politikaları ABD çıkarları doğrultusunda şekillenmeye başlamış; Türk dış politikası gittikçe Batıya endeksli hale gelmiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemiş olmasına rağmen savaşa yönelik hazırlıklar sebebiyle ordu yıpranmış ve artan ihtiyaçlar ülke ekonomisi üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur. Bu nedenle Türk yöneticiler NATO'ya üye olmanın bu yükü azaltacağına inanmış ve Sovyetlerden gelebilecek herhangi bir saldırısı karşısında NATO'nun yardım edeceğini değerlendirmiştir (Yüceer, 2002). ABD etkisi ile Türk ordusu modernize edilmeye çalışılmış ve Türk Ordusunun 19.yy.dan beri benimsemiş olduğu Alman yapısı terk edilerek Amerikan yapısı tatbik edilmeye başlanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin geçirmiş olduğu bu yapı değişikliği, eğitimden lojistik uygulamalarına kadar her alanda kendini göstermiştir (Uçar, 2019). Buradan dış politikada yaşanan değişikliklerin, ülkenin savunmasına yönelik yaşanan gelişmeleri ne kadar etkilediği görülmektedir. Bu dönemde, Türkiye'de ABD'ye duyulan hayranlık ve ABD ile NATO'ya uyum sağlama çabaları ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Ancak söz konusu çabalar nedeniyle ABD'den alınan yardımlar, Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen yerli savunma sanayii kurma ve geliştirme çabalarının terk edilmesine neden olmuştur. İhtiyaçların yardımlar aracılığıyla karşılanması hazırcılığa alışılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle üretim yapamayan askerî fabrikalar verimliliklerini kaybetmiştir. Nitekim söz konusu fabrikalar zamanla mobilya ve elektronik malzeme gibi günlük ihtiyaçlara yönelik üretim yapmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin ihtiyaç duyulan malzemelerin temini noktasında yabancı devletlere bağımlı olunmasına sebep olmuştur (Kalyon, 2008).

Askerî fabrikalarda yaşanan olumsuz gidişatı düzeltmek maksadıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak kayda değer bir sonuç elde edilememiştir. Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün İşletmeler Bakanlığına bağlanarak Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) adını alması öngörülmüş, ancak bu öngörü Melis'te ciddi tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan tartışmaların ardından “*Makine ve Kimya Endüstrisi Kanunu*” kabul edilmiştir (Tanyer,1995). Bu kanuna göre, her türlü askerî malzemenin üretilmesi, onarımının yapılması sivil ihtiyaçlara yönelik üretim yapılması görevleri MKEK'e verilmiştir. Ancak ABD yardımları siparişlerin önünü kestiğinden dolayı MKEK'in kuruluşundan beklenen sonuç alınmamıştır. Esas görevi savunma sanayii alanında faaliyet göstermek olan bu kurum, sipariş alamadığından dolayı ülke ekonomisine ve bütçeye yük olmaya başlamıştır. Bu nedenlerle savunma sanayiindeki kötü gidişat, üretimin durma noktasına gelmesine ve savunmaya yönelik yapılan harcamaların da paralel olarak yükselmesine neden olmuştur (Tanyer,1995). NATO üyeliğinin ülke güvenliğinin temin edilmesi noktasında Türkiye'yi rahatlatacağı düşünülse de savunma harcamalarında herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte artarak devam etmiştir. Türkiye'nin ABD'ye olan bağımlılığı siyasi açıdan da kendini göstermiş; Arap dünyası ve üçüncü dünya ülkeleriyle arasının bozulma ihtimaline rağmen Türkiye, ABD'nin komünizmin yayılmasını engelleme ve Sovyetleri çevreleme politikaları doğrultusunda hareket etmiştir (Kalyon, 2008).

Bu yıllarda ABD, NATO üyesi ülkelere nükleer silah konuşlandırılmasını gündeme getirmiştir. Diğer NATO üyesi devletler bu fikre pek sıcak bakmazken, Türkiye bu durumu memnuniyetle karşılamıştır. Bu kapsamda Türkiye'ye 28 Ekim 1959'da 15 adet Jüpiter füzesi konuşlandırılmış ve 1962'de füzeler aktif hale getirilmiştir. Buna karşılık SSCB, Küba topraklarına gizlice füze yerleştirmeye başlamış ve ABD, Küba'yı derhal abluka altına almıştır. Bunun üzerine Türkiye'de bulunan Jüpiter füzeleri ABD ile SSCB arasında bir pazarlık konusuna dönüşmüştür. Yapılan görüşmelerin ardından ABD, 1963 yılında SSCB'nin Küba'ya konuşlandığı füzeleri kaldırması karşılığında Türkiye'deki Jüpiter füzelerini kaldırma kararı almıştır (Uçar, 2019). Türkiye'yi yakından ilgilendiren ve hatta hedef haline gelmesine sebep olabilecek bu kriz esnasında hiçbir görüşmeye davet edilmemesi, Türk topraklarını bir pazarlık konusu haline getiren ABD'nin, kendi güvenliği ve çıkarları söz konusu olduğunda müttefiki olan ülkeleri nasıl hiçe saydığını gözler önüne sermiştir. Bu durum ilk kez ABD'ye olan hayranlığın ve dostluk ilişkilerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca Türk kamuoyunda NATO'nun güvenilirliğine olan inancın sarsılmasına sebep olmuştur (Barlas ve Güvenç, 2004).

Küba Krizi ile büyük bir facianın eşiğinden dönen Türkiye, dış politikada güvene dayalı kararlar alınamayacağını anlamıştır. Nitekim krizden sonra Türkiye-ABD ilişkilerinde kırılmalar yaşanmış ve ABD'ye olan tepkiler artmıştır. 1960'lı yılların başında nispeten bağımsız bir politika benimseyen Türkiye için 1960-1970'li yıllarda Amerika ile yaşadığı 64 haşhaş sorunu gündeme gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkesinde uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması üzerine ABD, uyuşturucu ile mücadele etmeye başlamıştır. Bu mücadele kapsamında ABD, morfin yapımında kullanılan Afyon bitkisinin üretimi yasaklayan bir çalışma yürütmüştür. Ancak Türkiye, afyonun ticaret hacminin yüksek olması ve tıp alanında kullanılması nedeniyle ABD'nin bu çalışmasına katılım

sağlamamıştır. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinde sorun yaratmıştır. ABD'nin haşhaş üretimi hususunda Türkiye'ye sürekli baskı yaptığı bu yıllarda Türkiye'nin karşı duruşunun esas sebebi, Johnson Mektubu sebebiyle oluşan güven kaybı olmuştur. Bununla birlikte Truman Doktrini yardımlarından faydalanmak adına imzalanan antlaşma gereği “askerî yardım olarak verilen malzemelerin amaçlarının dışında kullanılmayacağı” maddesi antlaşma yapıldıktan on yedi yıl sonra yani Kıbrıs barış Harekâtında Türkiye'nin ciddi sorun yaşamasına neden olmuş hatta ABD ile olan ilişkileri kırılma noktasına getirmiştir (Erhan, 1996).

Yardım ettiği ülkeleri yardımların kullanılması noktasında kendisine bağımlı hale getiren ABD, bu ülkelerin siyasi ve ekonomi politikalarına müdahale etme fırsatı yakalamıştır. Yardımlardan kısa vadede fayda sağlayan Türkiye, kısıtlamalara maruz kalmış ve zamanla ABD'ye bağımlı hale gelmiştir. Kısa vadeli kazanımlar ilerinin görülememesine ve millî kaynakların öneminin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Türkiye'yi hazırcılığa alıştıran bu durum, ABD Başkanı'nın yazdığı Johnson mektubu ile son bulmuştur (Değer, 1998). 1964 yılında yaşanan bu olay, Türkiye'nin dış politikada uygulanacak hareket tarzının millî temellere dayalı bağımsız bir askerî güç ile desteklenmek zorunda olduğunu anlamasını sağlamıştır. Öncelikli olarak Kıbrıs'a sınırlı bir hava harekâtı düzenleyen Türkiye, daha sonra gerekirse adaya askerî müdahalede bulunulacağını açıklamıştır. Ancak sınırlı hava ve deniz harekâtından öteye geçilememiştir. Bunun en temel sebebi, ABD'nin yardım kapsamında Türkiye'ye verilen askerî malzemelerin adada kullanılmayacağına dair vermiş olduğu sert tepki olmuştur. Bu tepki ABD Başkanı Johnson'un mektubu ile daha ileri giderek ciddi bir boyut kazanmış ve böylelikle Türkiye'nin muhtemel bir askerî müdahalesi engellenmiştir (Barlas ve Güvenç, 2004).

ABD ve NATO'nun bu yaklaşımının sebebinin NATO üyesi olan Türkiye ve Yunanistan'ın birbirleriyle çatışmasını engellemek ve bölgede yaşayan Rumların SSCB ile olan ilişkileri dikkate alındığında ABD'nin Sovyetlerin Akdeniz'de yayılmasının önüne geçmek için olduğunu değerlendiren düşünceler bulunmaktadır. Türklere yapılan baskılar artınca Türkiye, Garanti Antlaşmasından doğan haklarını kullanabileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine ABD, adaya NATO Barış Gücü'nün gönderilmesini teklif etse de Rumlar bu teklifi reddetmişlerdir. Bununla birlikte Rumlar, 1960 yılında bağımsızlığını kazanması üzerine Kıbrıs'ın yönetimi hususunda Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs hükümeti arasında imzalanan İttifak Antlaşması'nı da feshetmişlerdir. Bunun üzerine Türkiye 7 Haziran 1964 tarihinde adaya müdahale etme kararı almış ve bu karar Türkiye ile ABD arasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan iyi ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Ordu harekât hazırlıklarına başlamıştır. Ordu hazırlıkları ve hukuksal zeminin sağlanması için gerekli beş günlük zamanı kazanmak amacıyla Başbakan Ecevit, İngiltere ile görüşmek üzere Londra'ya gitmiştir. Garanti Antlaşması çerçevesinde İngiltere'ye müşterek bir harekât gerçekleştirme önerisinde bulunan Ecevit'e İngiltere, olumsuz cevap vermiştir. İngiltere'nin bu cevabının altında yatan temel düşünce, Türkiye'nin tek başına böyle bir müdahaleyi gerçekleştiremeyeceğine yöneliktir. Ancak İngilizlerin düşüncelerinin aksine Türkiye, 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekâtı'nı başlatmıştır (Özakman, 2012).

Ateşkesin ardından Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılımlarıyla Cenevre Konferansı toplanmıştır. Ancak ilk iki görüşmeden sonuç çıkmamıştır. Bu süreç zarfından ateşkes ilan edilmiş olmasına rağmen Rumlar, Türk köylerine saldırmaya devam etmiştir. Rumlar bu konferansları zaman kazanmak adına kullanmıştır. Nitekim Türk ordusu, ateşkes sebebiyle küçük bir bölgeye sıkışıp kalmıştır. Tahmin edildiği gibi Cenevre Konferanslarından herhangi bir sonuç alınamaması üzerine Türk ordusu, 14 Ağustos 1974 saat 04.30'da Kıbrıs'a ikinci harekâtını başlatmıştır. Türk askerinin ve mücahitlerin mücadeleleri sonucunda Lefke, Lefkoşa, Mağusa ve Erenköy ele geçirilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Türkiye'nin adanın tamamını ele geçirmesinden çekinen dünya kamuoyu, Türkiye'yi işgalci olarak isimlendirmiştir. Sonuç olarak Rumların Enosis olarak adlandırılan Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması hayalleri gerçekleşmemiş dolayısıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) bugünkü sınırları çizilmiştir. Ancak Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başarıya ulaşması, Türkiye için bazı sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Yunanistan'ın etkisiyle ABD, Türkiye'nin tüm uyarılara rağmen yardım kapsamında verilen silahları Kıbrıs'ta kullandığı için suçlamalarda bulunmuştur. Bu nedenle Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar verilmiştir (Manisalı, 2004).

Harekât sonrasında 17-18 Aralık 1974 tarihinde ABD Senatosu ve Temsilciler Meclisinde alınan karar neticesinde Türkiye'ye uygulanacak olan silah ambargosu kesinleşmiştir. Bununla birlikte Türkiye'ye gönderilmek üzere yola çıkan gemilerin geri dönmesi talimatını veren ABD, Fantom F-4 uçaklarının Türkiye'ye gönderilmesini durdurmuştur. Bu olayların bu kadar hızlı cereyan etmesindeki önemli faktörlerden birisi, Yunan lobisi olmuştur. Hali hazırda iki NATO ülkesinin birbirleriyle çatışmasından çekinen ABD, Yunan lobisinin düzenlediği gösterileri ve senatoya gönderdiği mektupları dikkate almıştır (Manisalı, 2004). Diğer bir faktör ise Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin haşhaş üretimi sebebiyle bozulmuş olmasıdır. Başbakan Bülent Ecevit, Kıbrıs Barış Harekâtı gerçekleştirilmemiş olsa dahi ABD'nin haşhaş meselesi nedeniyle Türkiye'ye silah ambargosu uygulayacağını ifade etmiştir (Erhan,1996). Görüldüğü üzere ambargo dış politikada büyük bir silah olarak kullanılmış ve ABD Türkiye'yi kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamıştır.

Kıbrıs meselesinde ABD ve Batılı devletlerden alınan askerî malzemenin yine bu devletler tarafından kullanımının engellenmeye çalışılması, ülke savunması için son derece önemli olan savunma sanayii alanında dışa bağımlılığın sakıncalarının anlaşılmasını ve bundan ders çıkarılmasını sağlamıştır. Çıkarılan bu ders neticesinde dışa bağımlılığı en aza indirerek yerli savunma sanayii kurmak amacıyla ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu dönem kurulan ASPİLSAN, İŞBİR, ASELSAN ve HAVELSAN gibi askerî vakıflar ile Mikes, Ayesaş, FNSS ve Marconi gibi şirketler bu adımların çıktıkları arasındadır (Uçar, 2019). Savunma sanayiinin gelişimine katkı sağlayan bu vakıflar ve şirketlerin yanı sıra dönemin savunma sanayii alanındaki en temel kurumu, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'dur. MKEK, 1974-1980 yılları arasında değişik projeler yürütmüş ve havan ve obüs mühimmatı üretimi yapmıştır. ASELSAN'ın kuruluşu ile elektronik sistemlerin temininde dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte, 1978'de Savunma Araştırma ve Danışma Kurulu kurulmuştur. Bu kurul aracılığı ile savunma sanayiinin geliştirilmesi, diğer kurumlarla

koordinasyon sağlanması ve savunma sanayii amaçlarının belirlenmesi gibi konularda faaliyetler yürütülmüştür (Oran, 2004).

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında askerî yardımlar hususunda ciddi sorunlar yaşanması üzerine, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Hava, Kara, Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları kurulmuştur. Söz konusu vakıflar 1987’de Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) olarak birleştirilmiştir. Yasa gereği TSKGV’nin kuruluş amacı; yerli savunma sanayiinin geliştirilmesi, yerli savunma sanayii kollarının kurulması, savunmaya yönelik askerî malzemeleri satın alarak TSK’nin muharebe gücünün artırılmasına katkı sağlamak için milletimizin desteğini sağlamak şeklinde belirtilmiştir (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, t.y). TSKGV kuruluşunda savunma sanayii alanında çalışmalarda bulunan pek çok şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerin büyük bir kısmı Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında karşılaşılan sorunlara yönelik kurulmuş ve bunlardan en önemlisi ASELSAN olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı’nın ve Türkiye’de bulunan en büyük savunma sanayii kuruluşu olan ASELSAN, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaçlarını yerli kaynaklar aracılığıyla karşılamak amacıyla 1975 yılında kurulmuştur. TSKGV bünyesine bağlı bir anonim şirket olan ASELSAN’ın, %74,20’si TSKGV’ye aittir. Türkiye’deki en büyük savunma sanayii kuruluşu olan, yurt içinde ve dışında bulunan müşterilerine yerli kaynaklar ile üretilen elektronik harpten insansız sistemlere kadar geniş bir ürün yelpazesi sunan ASELSAN, Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) verilerine göre dünyanın en büyük savunma sanayii kuruluşları arasında 47. sıraya yerleşmiştir. ASELSAN’ın hedefi, dünya pazarında sürdürülebilirliğini koruyarak rekabet gücünü artırmak, ortaklarına güven aşlamak ve çevre ile insanlığa duyarlı bir teknoloji şirketi olmak olarak belirlenmiştir (ASELSAN, t.y).

Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ), savunma sanayiinin uzay ve havacılık alanında çalışmalar yürüten önemli bir firmasıdır. 1973 yılında kurulan bu firma, kurulduğu günden bu yana F-16 üretimi yapmaktadır. 2005 yılında Türk Havacılık ve Uzay Sanayii birleşerek TUSAŞ-Türk Havacılık ve Uzay Sanayii adı altında çalışmalarına devam etmiştir. TUSAŞ-TAI, Türkiye’deki havacılık ve uzay sanayiine yön verdiği gibi dünyada da adını duyurmayı başarmıştır. Türkiye’nin yerli savunma sanayii kurması gerekliliğinin fark edildiği yıllarda kurulan bir firma olan TUSAŞ, ambargo süreci ve sonrasında yaşanan olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla çalışmalarına hız vermiş ve Türkiye’deki havacılık sektörünün gelişmesine katkı sağlamıştır (TUSAŞ, t.y). Türkiye’ye uygulanan ambargo sonrasında oluşan millî birlik ve beraberlik anlayışının “Kendi Silahını Kendin Yap, Kendi Gemini Kendin Yap” sloganının bir diğer çıktısı ambargo sürecinde gurbetçilerin yardımları ile kurulan İŞBİR Elektrik Sanayii A.Ş. olmuştur. 1977 yılında faaliyetlerine başlayan firma, İŞBİR ismini kuruluşunda büyük katkısı olan işçi birliğinden almaktadır. Türkiye’de askerî ve özel sektörde kullanılan jeneratörleri üreten İŞBİR, 1981’de TSKGV teşkilatına bağlanmıştır. Söz konusu jeneratörler tamamen yerli üretim olup o dönem ekonomik açıdan ülkenin bir nebze olsun rahatlamasına katkı sağlamıştır (İşbir Elektrik Sanayi A.Ş., t.y).

Kıbrıs meselesi ve sonrasında Türkiye'ye uygulanan ambargo, dış politika kararlarının savunma sanayii alanında yaşanan gelişmeleri etkilediğinin en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Bu alanda ihracatçı konumunda bulunan devletlerle yakın ilişkiler geliştirildiği dönemlerde daha çok dış alım yoluyla ihtiyaçların giderilmesi tercih edilirken söz konusu devletler ile kurulan ilişkilerin bozulduğu dönemlerde yerli üretimin ve dışa bağımlılığın minimize edildiği kendi kendine yetebilen bir savunma sanayii kurulmasının önemi acı bir şekilde tecrübe edilmiştir. 1950'li yıllardan beri savunmaya yönelik ihtiyaçların yabancı kaynaklar vasıtasıyla giderilmiş olması ve yerli savunma sanayiinin giderek potansiyelini kaybetmesi ülkenin bu alandaki açığını kapatmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle 1983 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaç duyabileceği her türlü askerî malzemeyi üretmek için Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Sınırlı bir sermaye ile kurulan ve tüzel kişiliğe sahip olan Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, bir kamu iktisadi kuruluşudur. Bunun yanı sıra beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla (1985-1989) savunma sanayiinin geliştirilmesi maksadıyla yapılacak olan çalışmalara öncelik verileceği ve yatırımların destekleneceği ifade edilmiştir (Uçar, 2019).

4.4 Yerli Üretim Anlayışına Dönüş Dönemi (1974-2000)

1970'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar ve ABD yaptırımı, Türkiye'nin yıllardır benimsemiş olduğu Batı yanlısı dış politika stratejisinin sorgulanmasına ve farklı alternatifler aranmasına sebep olmuştur. ABD'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu ambargo Türk Silahlı Kuvvetlerinin ciddi sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. 1978 yılına kadar devam eden ambargo sonrasında ABD Türkiye'ye sağlamış olduğu yardımlara devam etmiş olsa da bu yardımlar TSK'nın ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz kalmıştır. Bu nedenle ambargodan sonra ordunun toparlanması maksadıyla bir dizi çalışma yapılmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında yerli savunma sanayii kurulması adına nasıl bir yol izleneceğinin belirlendiği Savunma Sanayii Stratejisi 1975'te hazırlanmıştır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2025). Söz konusu strateji ile uçak, gemi, ağır silah, tank ve zırhlı araçların imalatından mevcut helikopter ve optik sistemlerinin geliştirilmesine kadar TSK'nın her türlü ihtiyacının yerli imkânlarla tedarik edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir. Ardından bu strateji kapsamında ayrılan ödeneğin miktarı belirlenmiş ve 1980 yılına değin 100 milyar liranın savunma sanayiine ayrılması amaçlanmıştır (Dölkeleş, 2014). Harekât sonrasında kurulan şirketler aracılığıyla yerli savunma sanayii kurma hedefine yönelik adımlar atılmış olsa da İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında dış alım ve yardımlara yönelerek yerli üretimden uzaklaşan Türkiye'nin TSK'nın ihtiyaç duyduğu ürünleri bir anda geliştirmesi ve üretmesi pek mümkün olmamıştır. Buna rağmen Türkiye, karşılaşmış olduğu bu ders niteliğindeki acı tecrübenin tekerrür etmemesi adına ABD ambargosu sona erdikten sonra dahi yerli savunma sanayii kurma amacına yönelik girişimlerini terk etmemiştir (Uçar,2019).

Bu nedenle öncelikli olarak savunma sanayiinde dışa bağımlılığın en aza indirilmesi ve yerli kaynaklarla modern teknolojilerin ülkemizde üretilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda söz

konusu çalışmaların yürütülmesi için gerekli olan kurumsal yapı oluşturulmuştur. Nitekim 1985 yılında kabul edilen 3238 sayılı yasa gereği Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) kurulmuştur. Ancak 390 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) hükmü gereğince ismi değiştirilerek Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) adını almıştır (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2025). SSM, savunma sanayiini organize etmek, yeni teknolojileri ve teşebbüsleri araştırmak ve desteklemek, yabancı sermayeyi yönlendirmek, harp silah, araç ve gerecin üretimini koordine etmek, modern sistemlerin Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerini takip ve kontrol etmek ile görevlendirilmiştir. Bu görevlerin yürütülmesine katkı sağlaması amacıyla Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) kurulmuştur (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2025).

1980'li yıllarda artış gösteren çalışmalar dikkate alındığında bu dönem Türk Savunma Sanayiinin emekleme döneminden çıkarak yürümeye başladığı dönem olarak nitelendirilebilir. Bu dönem itibariyle temel altyapı çalışmaları tamamlanmış ve nitelikli personel yetiştirilerek üretim kapasitesi büyütülmüştür. Söz konusu üretimlerde modern teknolojileri öğrenmek ve yabancı şirketlerin yüklenicisi olduğu projelerde alt yüklenici olmak temel strateji olmuştur. Türkiye'nin savaş uçağı üretimi noktasında yeterli altyapı ve teknolojiye sahip olmaması sebebiyle ihtiyaç duyulan savaş uçağının lisansı alınarak ortak üretim yapılması kararı alınmıştır. Bunun üzerine ABD lisanslı F-16 savaş uçağının uygun görülmesi ile Hava Kuvvetleri için F-16 savaş uçaklarını yurt içinde üretmek amacıyla Türkiye ve ABD'nin ortaklığında TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. (TAİ) kurulmuş ve Genelkurmay Başkanlığınca savaş uçağı üretimi görevi verilmiştir. Türkiye ile ABD arasında düzenlenen "Öncel I" projesi kapsamında öncelikle 160 tane uçağın direkt olarak satın alınması, akabinde ise 112 uçağın montaj işlemlerinin Türkiye'de yapılması ve orta-arka gövde ile kanat üretimlerinin gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. 2005 yılına gelindiğinde yabancı hissedarların payları Türk yatırımcılarca satın alınmış ve TUSAŞ ve TAİ yeniden yapılandırılarak Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş. ismini almıştır. Aynı yıllarda F-16 uçakları için motor üretimi yapmak ve bakım onarım faaliyetlerini sürdürmek amacıyla TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş.(TEİ) kurulmuştur. Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş., Türk Hava Kurumu (THK), Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve General Electric (GE) katılımıyla kurulan ortaklıkta en büyük pay %50,5 gibi büyük bir oranla Türk Havacılık ve Uzay Sanayiine aittir (TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş., t.y).

Bu dönem içerisinde ASELSAN, telsiz, elektronik harp ve data terminali, hibrid devresi, F-16 üretimi için aviyonik, INS, termal kamera ve silah sistemleri, koordinat cihazı üretmiştir. Bununla birlikte, Hava Savunma Erken İkaz Sistemi, Elektronik Harp Sistemi, X-Band Uydu Haberleşme Sistemi ve Taktik Saha Muharebe Sistemi gibi sistemlerin geliştirilmesi için pek çok projeyi yürütmüştür. Söz konusu askerî projelerin yanı sıra ASELSAN, otoyollarda kullanılacak olan acil yardım, haberleşme ve ücret ödeme sistemleri gibi sivil kullanıma yönelik çalışmalarda bulunmuştur (ASELSAN, t.y). Bununla birlikte, Türk Savunma Sanayiinin millileştirilmesi ve dışa bağımlılığının azaltılması amacıyla bu dönem kurulan bir diğer şirket ROKETSAN olmuştur. "Stinger Avrupa Ortak Üretim Projesi" sonrasında kurulan ROKETSAN, Türkiye'nin roket ve füze üretiminde öncü olması amacıyla

kurulmuş bir vakıf şirkettir. Stinger Projesi kapsamında altyüklenici olan ve önemli teknolojilerin ülkeye transferini gerçekleştiren Türkiye, bu şirket ile roket ve füze üretiminde görev alacak nitelikli personel yetiştirmeyi hedeflemiştir. Devlet desteğini alarak hızla gelişen ROKETSAN, önemli bir altyüklenici pozisyonuna sahip olmuştur. ROKETSAN Stinger Projesi ile Türkiye’de 11 ve 40 km menzilli roketler ve çok namlulu Roketatar üretmiştir (ROKETSAN, 2012).

Ayrıca bu dönem özel sektörün savunma sanayii alanında faaliyet göstermeye başladığı bir dönem olmuştur. İki gruba ayrılabilir olan şirketlerden birincisi, yabancı ortaklarla kurulan veya yabancı şirketlere ait olan alt şirketlerin bulunduğu gruptur. Bu gruptaki şirketlere verilebilecek en iyi örnek 1986 yılında Amerikan FMC ve Türk NUROL şirketlerinin birleşerek kurduğu FMC-NUROL Savunma Sanayi (FNSS) ortak grubudur. %51 Nurol Holding’e, %49 BAE Systems’e ait olan firma Türk Silahlı Kuvvetleri ve müttefiklerinin kullanımına yönelik Zırhlı Muharebe araçları üretmek amacıyla kurulmuştur. 1990 yılında üretime başlayarak Paletli ve Tekerlekli Zırhlı Araçlar, İstihkâm Araçları, İnsansız Kara Araçları ve Kuleler üreten FNSS, Türk savunma sanayii adına birçok yeniliğe öncülük etmiştir. FNSS tarafından Amerikan AIFV aracı örnek alınarak Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçları doğrultusunda Zırhlı Muharebe Aracı ZMA-15 geliştirilmiştir. Öncelikle 20 tane araç yurtdışında üretilerek ülkeye getirilmiş daha sonra ise %66 off-set taahhütlü olarak Türkiye’de üretilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte 347 adet ZMA-15 aracı, off-set taahhüdüne uygun şekilde yurt dışına ihraç edilmiş ve söz konusu ihraç bu zamana kadar yapılan en büyük savunma sanayii ihracatı olmuştur (FMC-NUROL Savunma Sanayi, t.y).

Sonuç olarak 1974-2000 yılları arasını kapsayan dönem içerisinde Türkiye’de savunma sanayiinde millileşme düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtından sonra uygulanan ambargo neticesinde savunma sanayii gibi devletler için hayati önemi sahip bir alanda yabancı ülkelere güvenmenin büyük bir hata olduğu anlaşılmıştır. Türkiye’nin savunmaya yönelik silah ve teçhizat edinimi noktasında yaşamış olduğu sıkıntılar neticesinde yerli savunma sanayii kurma, geliştirme ve dışa bağımlılığın minimize edilmesine yönelik güçlü bir motivasyon oluşmuştur. Zaten Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türkiye’nin savunma sanayiinin genel hatları incelendiğinde, Atatürk döneminde açılan fabrikalarla yerli savunma sanayii kurma politikasının izlendiği, İkinci Dünya Savaşı sonrasında alınan yardımlar sebebiyle Atatürk döneminde benimsenen millî politikaların terk edildiği ve Johnson mektubu ve Kıbrıs Barış Harekâtı akabinde ise ABD’nin Türkiye’ye uygulamış olduğu ambargo sonrasında yerli savunma sanayii kurma çabalarının yeniden canlandığı görülmektedir. Ambargo sürecinden sonra Türk savunma sanayiinin alt yapısının oluşturulması amacıyla hem devlet hem de özel girişimler vasıtasıyla pek çok tesis faaliyet göstermeye başlamıştır. Türk savunma sanayiinin geliştirilmesi ve modernize edilmesi amacıyla 1985 yılında kurulan SSM, millî savuma sanayii kurulmasında benimsenen politikaların yürütülmesi için son derece önemli bir yere sahiptir. Dönemin savunma sanayii gözden geçirildiğinde SSM’nin kuruluşunun izlenen politikaların gerçekleştirilmesini hızlandırdığı görülmektedir. Bu zamana kadar savunmaya yönelik her türlü araç gereç hususunda alıcı pozisyonunda olan Türkiye, SSM sayesinde bu durumdan kurtulmaya başlamıştır.

Dolayısıyla bu dönemde Türk savunma sanayii, emekleme dönemini tamamlayarak meyvelerini vermeye başlamıştır (Uçar, 2019).

4.5 AK Parti Dönemi (2002-Günümüz)

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından neredeyse on yıl geçmesine rağmen 2000’li yıllarda hala uluslararası sistemin yapısının net bir şekilde şekillenmediği görülmektedir. İki ayrı kutbun dağıldığı bu dönemde bölgesel alt sistemler ve örgütlenmeler sistemin bu durumundan etkilenmiş ve Amerika Birleşik Devletleri’nin uluslararası politikada tek ve hegemon güç olmasa da ayrıcalıklı bir konuma gelmesine sebep olmuştur (Sönmezoğlu, 2016). Ancak kısa süre sonra Rusya’nın kendini toparlaması ve Çin’in büyüyen bir güç olarak ABD’ye rakip olabilecek seviyeye ulaşması, ABD’nin bahsi geçen üstünlüğüne meydan okumaktadır. Batı dünyası Sovyetler Birliğinin dağılması üzerine 21. yüzyılı büyük bir sevinçle karşılamıştır. Artık savaşların ve çatışmaların ortadan kalkacağını var sayan bu düşüncenin varsayımlarına karşın, her sistemin bir diğer öteki sistemin varlığına gereksinim duymasından dolayı komünizm karşıtlığı yerini dinsel yapılanmaya bırakmıştır. Liberal-Komünist çatışması yerini Hristiyan Batı ile İslam Dünyası arasında yaşanacak olan çatışmaya bırakacaktır. Özellikle 11 Eylül’de yaşanan saldırı 21. yüzyılın uluslararası sisteminin önemli ve belirleyici bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Amerika Birleşik Devletleri’nin saldırgan ve hegemon politikasının şekil bulduğu bu dönemin ardından Barack Obama yönetimi ile sistem içerisinde iş birliğine dayalı ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır (Emirkadı, 2018).

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile birlikte sistematik değişiklikler meydana gelmiş ve bu değişiklikler devletlerin dış politika davranışlarının şekillenmesine etki etmiştir. Bu değişimin Türkiye adına askerî güç kullanımına yönelik eğiliminin artış göstermesi sonucunu doğurduğu söylenebilir. Ancak bu eğilimin artış göstermesinde sistemik nedenlerin yanı sıra Türkiye’nin iç siyasetinde meydana gelen değişiklikler ve askerî oluşumun iç ve dış politikada ağırlığını ortaya koyması etkili olmuştur. Doksanlı yıllar boyunca Türkiye sadece soğuk savaşın gerektirdiği güvenlik ihtiyaçları ile değil aynı zamanda farklı bölgelerde fakat aynı dönemlerde son derece hayati sayılabilecek pek çok sorun ve tehdit algılamaları ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Sonuç olarak Türkiye’de silahlanmaya yönelik artış yaşanmıştır (Uçar, 2019)

28 Şubat Süreci, Irak Savaşı, 11 Eylül saldırısı ve ekonomik krizin getirdiği şartlar altında 2002’de iktidarı kazanan AK Parti ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu döneminde Türkiye’nin aktif bir dış politika benimsediği, Sovyet tehdidinin de ortadan kalkması ile birlikte ABD ve Batılı devletlerin etkisi olmaksızın bölgesel bir güç olma yönünde özerkleştiği düşünülmektedir (Oran, 2017). Türkiye, dış politikasında daha aktif ve özerk bir rol üstlenerek ABD etkisinden uzaklaşmaya başlamıştır. Fakat bunun yanında Türkiye’nin bu tutumunun en belirgin sebebinin geçmişte benimsenen politikaların terk edilmesi olduğu düşünülmektedir. Nitekim 2000’li yıllarda Türkiye’de iç politikada da benzer değişikliklerin meydana geldiği değerlendirilmektedir. Bunun bariz bir sonucu olarak Ortadoğu merkezli benimsenmiş olan Türk dış politikasına “yumuşak güç” ya da “yeni Osmanlılık” adı

verilmiştir (Uzgel, 2017). Bu dönem Türkiye’de bölgesel olaylarda daha etkin bir rol üstlenmeyi öngören bir dış politika izlemenin gerekliliği vurgulanmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından, terör ile İslam’ın eş anlamlı şekilde kullanılmaya başlanması ve İslam’ın suçlanması nedeniyle Türkiye’nin Orta Doğu ilişkileri, daha da önemli hale gelmiştir. Nitekim bu suçlamalar ve İslam düşmanlığı Doğu-Batı arasındaki ayrımı belirginleştirmiştir. Orta Doğu’da terör olaylarının kullanılarak bu bölgelerde etkinlik kurulmasının engellenmesi için demokratik bir altyapının gerekliliği Türkiye’yi bölgede önemli bir örnek haline getirmiştir (Kohen, 2001).

AK Parti yönetimi, Türkiye’nin jeopolitik önemini vurgulamış ve dış politikanın belirlenmesinde bu unsurun stratejik olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin dış politikasında tek odaklı olmaktan ziyade güç merkezleri ile çok yönlü bir ilişki kurması gerektiğinin altı çizilmiştir (Davutoğlu, 2012). AK Parti’nin dış politikanın belirlenmesindeki temel anlayışı, alınacak önemli kararlarda ve meydana gelen krizlerde söz sahibi ve aktif olma isteği olmuştur. Bu nedenle bir yandan NATO ile ilişkilere önem verilirken diğer yandan ABD ve Rusya ile kurulacak olan iş birliğinin önemine vurgu yapılmıştır. Diğer taraftan Ortadoğu ülkeleri ve bu bölgede yaşanan olaylar kapsamında Türkiye’nin aktif bir rol üstlenmesi gerekliliğinden hareket eden AK Parti hükümeti, bölgede yaşanan çatışmaların karşısında olduğunun ve bölgedeki istikrarsızlıkların çözümüne verdiği önemin altını çizmiştir (Davutoğlu, 2012). İktidara gelişinin ilk yıllarından itibaren AK Parti yönetimi, bölgesel ve küresel olarak barışı benimsemeyi ve demokratikleşme yönünde yapılan çalışmalara destek vermeyi temel amaç olarak belirlemiştir. Bu dönem ekonominin geliştirilmesi ve demokrasinin temini, Türkiye’nin bölgesel vizyonunun temelini oluşturmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, bütün toplumlara seslenen ve yine bütün toplumların katılım sağlayabileceği yeni bir düzenin kurulmasının Türkiye’nin vizyonu olduğunu ifade etmiştir. Davutoğlu’nun ifade ettiği bu yeni düzen siyasi, ekonomik ve kültürel olarak önemli üç sacayağından oluşmaktadır (Davutoğlu, 2012).

2013 yılında meydana gelen Gezi olayları, 17-25 Aralık operasyonu, Suriye iç savaşı neticesinde oluşan mülteci sorunu ve 15 Temmuz 2016 yılında yaşanan darbe teşebbüsünün ardından Türkiye’nin gerek iç gerekse dış politikaya yönelik bakış açısı ciddi şekilde değişkenlik göstermiştir. Bu değişkenliğin göstergesi olarak daha dinamik ve güvenliğe odaklı bir dış politika yürütülmüş ve sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirilmiştir (Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 2025). Suriye’ye gerçekleştirilen Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları ile birlikte Türkiye, bölgesel olarak gücünü artırmıştır. Ancak Arap Baharı sonrasında demokrasi yanlısı bir politika izlediği için pek çok Arap devleti ile ilişkileri bozulan Türkiye, bölgesel olarak kimi sorunlar yaşamış olmasına rağmen bu durumu “değerli yalnızlık” olarak kabul etmiştir (Davutoğlu, 2012). Diğer taraftan 15 Temmuz askerî darbe teşebbüsünden sonra ABD ve Batılı devletler ile ilişkileri bozulan Türkiye, Rusya’dan S-400 hava savunma sistemlerini alarak bir nevi dengeleme politikası yürütmüştür. 12 Temmuz 2019 tarihinde S-400’lerin teslimatlarının yapılmaya başlanması üzerine bu durumdan rahatsız olan ABD, Türkiye’ye yönelik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu yaptırımlar kapsamında Türkiye, daha önce yapılan F-35 programından çıkartılmıştır. ABD’nin devletlerin “Egemen Eşitliği” ilkesini çiğneyerek yapmış

olduğu bu davranışına karşı savunması, S-400 hava savunma sisteminin NATO sistemleri ile uyumlu olmadığına ve Rusya'nın bu sistemleri casusluğa yönelik kullanabileceğine yönelik olmuştur (Babazade, 2022).

NATO üyesi bir ülke olan Türkiye'nin tüm radar sistemleri NATO ile uyumlu olduğundan dolayı Rus yapımı bir sistem olan S-400 ile entegre edilmesi mümkün görülmemektedir. Bir NATO ülkesinin, NATO karşıtı olarak kabul edilen başka bir ülkeden hava savunma sistemi temin etmesini dahası bu sistemi kendi sistemi olan F-35 ile birlikte kullanmasını ABD kesinlikle uygun bulmamaktadır. ABD'li uzmanlar S-400 ile F-35'in birlikte kullanılmasının mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Teknik açıdan F-35 ile birlikte çalışacak olan S-400'ün IFF (Identification Friend or Foe) Dost Düşman Tanıma Sistemlerine F-35'in önemli bilgilerinin aktarılacak olması ve bakımlarının Ruslar tarafından yapılması durumunda F-35 savaş uçağına ait önemli bilgilerin Rusların eline geçmesinden endişe duyan ABD'li yetkililer, Türkiye'yi F-35 programından çıkaracaklarını belirtmiştir. Nitekim Türkiye, 17 Temmuz 2019 tarihinde ABD'nin güvenlik endişeleri sebebiyle F-35 programından çıkarılmıştır (Kılıç, 2022).

Diğer taraftan savunma sanayiine yönelik hayata geçirilen projeler dikkate alındığında yaşanan kimi olaylar sebebiyle güvenlik olgusu bu dönem Türkiye'nin en önemli konu başlıklardan birisi olmuştur. Bu olaylardan ilki, PKK terör örgütünün eylemleri olmuş ve bu eylemler Türkiye'nin güvenlik endişesinin artmasına sebep olmuştur. Bu nedenle PKK ile uzlaşma yönünde çalışmalar yürütülmüş olmasına rağmen herhangi bir sonuç alınamamıştır. Nihayetinde 2015 yılında "hendek terörü" adı altında gerçekleştirilen terör olayları Türkiye'nin teröre karşı ciddi bir ön çalışma yapmasını gerekli hale getirmiştir. İkinci olay 15 Temmuz darbe girişimi, üçüncü olay ise sınır bölgesinde gerçekleştirilen PKK uzantılı terör olayları olmuştur. Sınır bölgesinde yapılan eylemler Türkiye'nin sınır ötesi güvenlik politikası yürütmesine neden olmuştur. Bu politika sonucunda Türkiye, sınır ötesinde askerî operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki, Suriye'de yapılan terör olaylarını durdurmak amacıyla 24 Ağustos 2016 tarihinde gerçekleştirilen Fırat Kalkanı Harekâtıdır (Millî Savunma Bakanlığı, t.y). Yine Suriye'de 20 Ocak 2018 tarihinde PYD/YPG/PKK/KCK ve DEAŞ terör örgütü mensuplarına yönelik Zeytin Dalı Harekâtı gerçekleştirilmiştir. Türkiye bu operasyonlar vesilesiyle ülke bütünlüğünü korumayı ve sınır güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin savunma harcamaları giderek artış göstermeye başlamıştır (Oran, 2017).

15 Temmuz darbe girişiminin ardından Suriye'de gerçekleştirilen harekâtlar, savunma sanayiinde üretilen silah ve teçhizatın test edilmesi bakımından deneysel bir işlev görmüştür. Söz konusu harekâtların gerçekleştirildiği dönem, savunma sanayii ihtiyaçlarının mümkün olduğu en hızlı şekilde millî kaynaklar aracılığı ile temin edilmesinin önemini göstermiştir. Bu kapsamda elde mevcut bulunan askerî teçhizatın bakım, onarım ve yedek parça temini noktasında TSK ve üretimi gerçekleştiren firmalar arasındaki daimi koordinasyonun sağlanması çok daha önemli hale gelmiştir. 2016 yılı ve sonrasında envanterde bulunduran Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA), Türkiye'nin terörle mücadele operasyonlarında ciddi kazanımlar elde etmesini sağlamıştır (Üzen, 2023). Bununla birlikte SİHA'lar,

Suriye'nin kuzeyine yönelik gerçekleştirilen harekâtlarda da önemli başarılar elde edilmesini sağlamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin bulunmuş olduğu coğrafyanın özelliklerine ve kendi ihtiyaçlarına yönelik savunma sanayiini geliştirmesi, kendine has doktrinler geliştirdiğinin ve bu doktrinlerin başarıya ulaştığının bir göstergesidir. Nitekim Libya ve Karabağ savaşları ve özellikle Ukrayna-Rusya savaşı sebebiyle SİHA, dünya kamuoyunda yer almıştır (Babazade, 2022).

Gerçekleştirilen projeler, Türk savunma sanayiinin uzun yıllar yabancı ülkelere olan bağımlılığını büyük oranda ortadan kaldırmak adına atılmış önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan geliştirilen savunma sanayii ürünlerinin ihraç edilmesinin, ülkenin cari açık sorununa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin bulunmuş olduğu jeostratejik konum gereği savunmaya yönelik yapılan harcamalar her geçen yıl artış göstermektedir. Esasen dönem içerisinde “komşularla sıfır sorun” politikası yürüten Türkiye'nin savunma harcamalarının azalması gerektiği düşünülmesine rağmen ülkenin bulunmuş olduğu jeopolitik ve jeostratejik konum gereği karşılaşmış olduğu güvenlik tehditleri bu durumu imkânsız hale getirmektedir. Özellikle 2000'li yıllar itibariyle yürütülen terörle mücadele operasyonları nedeniyle modern silahların temin edilmesi gerekliliği, savunmaya yönelik harcamaların artması sonucunu doğurmuştur. Sonuç olarak 2000'li yılların başından itibaren Türk savunma sanayiinde yerli üretim anlayışının gittikçe artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle bir dönem Amerika Birleşik Devletleri'nden çok fazla silah alımı gerçekleştiren Türkiye için savunma sanayii ve dış politika arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki nedeniyle Türk savunma sanayiinin gelişimi, Avrupa Birliği ilişkilerinden PKK terör örgütüne karşı yürütülen mücadeleye kadar askerî, ekonomik, siyasi, sosyal ve uluslararası ilişkiler itibariyle çok yönlü bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle Türk savunma sanayiinin benimsemiş olduğu tedarik modeli Türk dış politikasının nasıl şekillendiği konusunda önemli deliller sunmaktadır. Yerli savunma sanayii anlayışının giderek artış gösterdiği bu dönemde 2001 yılında üniversiteler, AR-GE kuruluşları ve üretim birimleri arasında iş birliği anlaşmaları düzenlenmiş ve TSK'nin modernize edilmesi amacıyla pek çok proje gerçekleştirilmiştir.

5. SONUÇ

Güçlü bir savunma sanayii bulunan bir devlet, bu gücü güvenliğini tesis etmekle birlikte kendi çıkarları doğrultusunda diğer devletler üzerinde söz sahibi olmak amacıyla etkili bir dış politika aracı olarak kullanabilmektedir. Savunma sanayiine yönelik ürünlerde ihraç potansiyeli yüksek çok az devlet bulunmaktadır. Buna karşın dünyadaki pek çok devlet, savunmaya yönelik ihtiyaçlarının karşılanması noktasında dışa bağımlı bulunmaktadır. İhracatçı devlet, alıcı devletten dış politikasına yönelik kimi davranışları yapması ya da yapmaması doğrultusunda isteklerde bulunabileceği gibi satışını gerçekleştirdiği ürünün kime, nerede, ne zaman ve hangi durumlarda kullanılabileceği hususunda da şartlar koşabilmektedir. Diğer taraftan savunma sanayii ürünleri diğer tüm ürünler gibi kullanıma ve zamana bağlı olarak birtakım bakım-onarım ve yedek parçaya ihtiyaç duyacağından ve bu ihtiyaçların güncel muharebe şartlarına uygun şekilde giderilmesi gerektiğinden dolayı alıcı ve satıcı devletler arasında farklı bir bağımlılık ilişkisinin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu bağımlılık, alıcı devleti

bağımlılığın oluşmasına sebep olan sistemleri aktif bir şekilde kullanmak istediği müddetçe ihracatçı devletin dış politikasına ayak uydurmak durumunda bırakılmaktadır. Alıcı devletin karşılaşmış olduğu bu gibi kısıtlamaların yanı sıra ihracatçı devletler, herhangi bir devleti o devletin düşmanı sayılabilecek başka bir devlete hibe ve yardımlarda bulunarak da savunma sanayiini cezalandırma aracı olarak kullanmaktadır. Savunma sanayii geliştirilmesi çok yüksek maliyetli bir alan olduğundan ve tüm devletlerin ekonomik ve teknolojik imkânları eşit olmadığından dolayı her devletin savunma sanayiini eşit oranda geliştirmesi mümkün değildir. Savunma sanayiine yönelik bütün ihtiyaçlarını kendi imkân ve kabiliyetleriyle üretebilen devletler süper güç olarak nitelendirilebilen devletlere özgü bir durumdur. Böyle bir imkâna sahip olmayan devletler diğer pek çok alandan sınırladıkları bütçeyi askerî harcamalara ayırarak savunma sanayilerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Devletler için en rasyonel yaklaşım, kendi imkân ve kabiliyetlerine uygun şekilde geliştirme ve üretim faaliyetlerinde bulunmak ve diğer devletlere bağımlı hale gelmemek adına ihtiyaç duyulan ürünlerin üretiminde uzmanlaşarak dünyadaki belli başlı ihracatçı devletlerden biri olmaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin asker kökenli kurucu kadrosu, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının en önemli nedenlerinden birinin çağın gerektirdiği modern bir savunma sanayiinin bulunmaması olduğunun bilinciyse, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yerli savunma sanayiinin geliştirilmesini en temel amaçlardan biri olarak belirlemiştir. Bu dönem içerisinde Atatürk, yerli savunma sanayiinin kurulmasını bağımsızlığın bir güvencesi olarak kabul etmiştir. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren savunmaya yönelik faaliyetlerin artırılması ve savunma sanayii tesislerinin kurulması devlet için en önemli hedeflerinden biri olmuştur. 1920'li yıllardan başlayıp İkinci Dünya Savaşı baş gösterinceye kadar savunma sanayiinin gelişim göstermesi maksadıyla çaba sarf edilmiş ve yatırımlar yapılmıştır. Savunma sanayiine yönelik atılan adımların yeni kurulmuş olan devletin yeterli alt yapı ve teknolojik kapasiteye sahip olmamasından dolayı büyük ölçekli bir başarıya ulaştığı söylenemez. Diğer taraftan Almanya ve İtalya'nın izlemiş olduğu yayılmacı politikadan rahatsızlık duyan Türkiye, söz konusu devletlerin kendisine yönelik yapacağı bir saldırı olasılığından endişelenmiştir. Bu endişenin yansıması olarak savunmaya yönelik harcamalar artış göstermiş ve askerî fabrikaların iyileştirilmesi ve yeni tesislerin kurulması maksadıyla adımlar atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi hâlihazırda kıt kaynaklar ile geliştirilmeye çalışılan savunma sanayiinin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur. Türkiye doğrudan savaşa girmemiş olmasına rağmen savaşın getirmiş olduğu bütün yükü taşımak zorunda kalmıştır. Türkiye her ne kadar tarafsızlık siyaseti benimsemiş olursa olsun diğer devletlerin baskısı sonucu kendisini savaşın ortasında bulma kaygısı, savaşa yönelik hazırlıkların yapılmasına sebep olmuştur. Yerli savunma sanayii gelişiminin uzun bir süreci kapsadığından ve savaşa yönelik ihtiyaçların derhal giderilmesi gerektiğinden dolayı çarenin dış alımlarda olduğuna inanılmıştır. Söz konusu çarenin tatbik edilmesi maksadıyla yapılacak her türlü hibe ve yardımın kabul edilmesi gerektiğine inanılması, savunma sanayiinde millîleşme politikalarının terk edilmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda, ABD'nin "Borç Verme ve Kiralama" yasası ile ilerleyen

yıllarda Türkiye'nin ciddi problemler yaşamasına sebep olacak yardımların esas alındığı bir politika süreci başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Truman Doktrini ve Marshall Yardımları ile ekonomik ve askerî yardım almaya devam eden Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsediği politikaları daha da terk ederek yerli savunma sanayiinin gelişimini durdurmuştur. Gün geçtikçe kapitalist sistemin etkisine giren Türkiye dış alım, hibe ve yardımlar sebebiyle hazırcılığa alışmış ve yerli üretim fikrini terk etmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile birlikte ülkede kurulan ABD üsleri, Türkiye'nin güvenliğine katkı sağlamaktan ziyade açık bir hedef haline gelmesi riskini doğurmuştur. Türkiye'nin ABD politikalarına vermiş olduğu destek, komşuları ve Arap dünyası ile ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson'ın İsmet İnönü'ye 5 Haziran 1964 tarihinde gönderdiği mektup krizi yaşanıncaya kadar Türkiye, savunma sanayiinde dış tedarik modelini tercih ederek almış olduğu hibe ve yardımlarla SSCB tehdidine karşı güvenliğini tesis etmeye çalışmıştır. Ancak 1964 yılında gelen Johnson Mektubu ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı akabinde yaşanan olaylar, Türkiye'nin savunma sanayiini ihmal etmesinin ve ülke güvenliği gibi hayati bir meselede yabancı devletlerden gelen yardımlara güvenilmesinin ne kadar büyük bir hata olduğunun anlaşılmasına vesile olmuştur. Harekât sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu ambargolar, Atatürk döneminde benimsenen yerli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik izlenen politikalara geri dönülmesi gerektiğini göstermiştir. Bu nedenle yerli savunma sanayiinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların başlatıldığı bu yıllarda önemli tesis ve kurumların temelleri atılmıştır. SSM başta olmak üzere söz konusu kurumlar ve tesisler aracılığıyla Türk ordusunun ihtiyaç duyabileceği her türlü askerî malzemenin mümkün olduğunca millî kaynaklar ile karşılanması hedeflenmiştir. 1964 yılında başlayan Türk savunma sanayiinin geliştirilme süreci 2000'li yıllarda önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Hem vakıf şirketlerinin hem de özel şirketlerin alana yönelik göstermiş oldukları faaliyetler neticesinde birbirinden farklı ürün yelpazesi ortaya çıkmıştır. Özellikle terörle mücadele operasyonlarında kullanılmak üzere geliştirilen zırhlı araç ve insansız hava araçlarının ihracat potansiyeline sahip oluşu, kaydedilen başarının nitelendirilmesi bakımından büyük öneme sahiptir.

Türk savunma sanayiinin göstermiş olduğu bu ilerlemede Türk dış politikasında meydana gelen değişimin büyük bir etkisi olmuştur. Türkiye'nin proaktif bir dış politika benimsemesiyle birlikte faaliyette bulunduğu coğrafyanın genişlemesi, savunma sanayiine verilen önemin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bölgesel ve küresel çapta sorunların çözümünde önemli bir aktör olmak isteyen Türkiye, bulunmuş olduğu coğrafya itibarıyla sık sık güvenlik problemleriyle karşılaşmaktadır. Bu nedenle, güçlü ve caydırıcı bir silahlı kuvvetlerin teşkil edilme gerekliliği Türkiye gibi önemli bir jeopolitiğe sahip bir ülke için karşı konulamaz bir gerçektir. Bu gerçeklik doğrultusunda Silahlı Kuvvetlerin ihtiyacı olan ürünlerin dış tedarik yoluyla temin edilmesi halinde satıcı ülkenin söz konusu ürünlerin kullanıma yönelik öne süreceği şartlar göz önüne alındığında yerli savunma sanayiinin

geliştirilmesi, yabancı ülkelere bağımlı olmaksızın politika belirleyebilme imkânı sağlamaktadır. Özellikle Kıbrıs Barış Harekâtında bu durumu acı bir şekilde tecrübe eden Türkiye, kademeli olarak savunma sanayiini geliştirme gayretindedir. Türkiye'nin öz kaynaklarına yönelerek yerli savunma sanayii politikası yürütmesinden rahatsızlık duyan pek çok devlet, Türkiye'ye karşı doğrudan ya da dolaylı yollardan ambargolar uygulamıştır. Bu ambargolara karşı taviz göstermeyen Türkiye, farklı seçenek arayışına koyulmuştur. Bu durum Türkiye'nin geçmiş yıllarda yürüttüğü Batı endekli dış politikadan uzaklaşarak çok yönlü dış politika benimsemesini sağlamıştır. Böylelikle Türk savunma sanayii alternatif çözüm üretebilen, hızlı ve etkin bir yapıya büründürülmüştür. Diğer taraftan Türkiye, terörle mücadele operasyonları kapsamında özellikle İHA ve SİHA gibi sistemler üzerinde ciddi bir tecrübe kazanmış ve kazanılan bu tecrübeler ışığında yeni fikirler ortaya çıkmıştır.

Genel olarak bakıldığında Türk dış politikasında yaşanan gelişmelerin Türk savunma sanayiinde benimsenen tedarik modellerini ve ilerlemeleri etkilediği görülmektedir. Türkiye'nin bulunmuş olduğu coğrafi konum, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler geliştirdiği sınırlar, geliştirilen ilişkilerin artış göstermesi ve hem kendi hem de müttefiklerinin güvenlik endişelerini ortadan kaldırabilmesi konuları savunma sanayiinin önemini arttırmaktadır. Türkiye'nin benimsemiş olduğu aktif dış politikasından anlaşılacağı üzere bölgesel ve küresel açıdan önemli ve söz sahibi bir devlet olmak istediği görülmektedir. Ancak bulunmuş olduğu coğrafya ve bölgedeki karışıklıklar nedeniyle Türkiye'nin güçlü, caydırıcı ve etkin bir ordu teşkil etmesi oldukça elzemdir. Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu askerî malzemenin yurt dışından temin edilmesi söz konusu malzemenin istenilen şekilde kullanılmasını çeşitli yollarla engellemektedir. Bu nedenle, Türkiye gibi oldukça önemli ve stratejik bir konumda bulunan bir ülke için yerli savunma sanayiinin kurulması son derece önemlidir. Kendisine uygulanan ambargolar sonrasında bu durumun daha iyi farkına varan Türkiye, yerli savunma sanayiini geleceğe yönelik belirli aşamalarda geliştirmektedir.

Dış politikanın savunma sanayiine yönelik yaşanan gelişmelere olan etkisini görebilmek için Türkiye'ye uygulanan ambargolar önemli bir göstergedir. Bu gibi yaptırımlara karşı geri adım atmayan Türkiye, kararlı duruşundan vazgeçmeyerek çeşitli çözüm arayışları içerisine girmiştir. Bu arayışlar neticesinde Türk savunma sanayii hızlı çözümler üretebilen bir yapıya büründürülmüş ve terör örgütleri ile olan mücadeleler sonucunda çok önemli tecrübeler kazanılmıştır. Kazanılan tecrübeler ışığında çeşitli konulara yönelik farklı çözümler ortaya konulmuştur. Bu çözümlere verilebilecek en iyi örnek İHA ve SİHA'lar olmuştur. İlk etapta ülkenin doğusunda yaşanan terör olaylarına karşı yapılan mücadelelerde ihtiyaç duyulması üzerine envantere dâhil edilen İHA ve SİHA'lar, yapılan gelişmelerle savaş ortamları için önemli sistemler haline gelmiştir. Bu nedenle birçok ülkenin ilgisini çeken İHA ve SİHA'lar ciddi ihracat başarısı elde etmiştir. Günümüzde Türkiye, bulunduğu coğrafyada askerî, siyasi ve ekonomik açılardan aktif bir devlet olduğundan dolayı sadece ekonomik ve askerî güce değil aynı zamanda silahlı kuvvetlerinin ihtiyaçları doğrultusunda yerli üretim gerçekleştirecek güçlü bir savunma sanayiine de ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan komşu ülkelerde yaşanan iç savaşlar sebebiyle oluşan sınır güvenliği tehditleri ve terör olaylarına karşı Türkiye, önemli askerî harekâtlar gerçekleştirmiştir. Bu nedenle

Türkiye'nin dışa bağımlılığı minimize edilmiş, yabancı ülkelerin müdahalesinde uzak, etkin ve caydırıcı bir savunma sanayiine sahip olması gerekmektedir. Böylelikle dış politikada daha bağımsız kararlar alınabilmesi mümkün hale gelecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin farklı ülkeler tarafından uygulanabilecek olan ambargolardan etkilenmemesi ya da minimum şekilde etkilenecek olması Türk Silahlı Kuvvetlerinin caydırıcılığını artıracak ve halkın orduya olan güvenini perçinleyecektir. Tüm bu değerlendirmeler ışığında söylenebilir ki Türk dış politikanın savunma sanayii üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve savunma sanayii ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağlantının değerlendirilmesi oldukça elzemdir.

Son yıllarda Türk savunma sanayiinde yaşanan gelişmeler, Türk dış politikasında da kendini hissettirmeye başlamıştır. Ülke topraklarının oluşabilecek tüm tehditleri karşı korunması ve millî çıkarların temin edilmesi dış politikanın başlıca hedefleri arasında olduğundan dolayı Türk savunma sanayiinin geliştirilmesi ve mümkün mertebe yerli kaynakların kullanılması, dış politika amaçlarına ulaşılması bakımından son derece önemlidir. Bu bakımdan savunma sanayiinde yaşanan gelişmeler Türk dış politikasında da birtakım gelişmeler yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle savunma sanayii ve dış politika arasında reddedilemez bir bağlantı olduğundan söz edilebilmektedir.

Türk savunma sanayiinin dış politika nezdinde sağlayacağı en önemli getirilerden birisi askerî ve ekonomik güce sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Savunma sanayiinin bir devletin ihtiyacı olan askerî malzemeyi yerli imkânlar aracılığı ile üretebilmesi, söz konusu devlete ciddi bir askerî güce sahip olma imkânı sağlamaktadır. Nitekim Türkiye'nin yerli savunma sanayii kurması dış politikada daha bağımsız kararlar alabilmesini ve benimsemiş olduğu güvenlik politikalarını hayata geçirmesini sağlamıştır. Bununla birlikte savunma sanayiinin ekonomik gücün artırılması, nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi, teknolojik ilerlemenin hızlandırılması gibi pek çok alanda itici bir güç oluşturma özelliği bulunmaktadır. Diğer taraftan savunma sanayii alanında karşılaşılan en büyük problemlerden biri olan dış tedarik sorunu ve yabancı devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda yapmış olduğu ambargolar, yerli savunma sanayiinin önemini anlaşılmasını sağlamaktadır. Nitekim Türkiye, benimsemiş olduğu pek çok dış politika ve güvenlik stratejisi münasebetiyle ambargolara, baskılara ve geciktirmelere maruz kalmıştır. Bu nedenle kendi savunma sanayiini teşkil eden Türkiye, söz konusu baskılara maruz kalmadan ulusal çıkarlarını koruma ve ülke güvenliğinin temin edilmesinde hareket serbestisi imkânı bulmuştur. Bununla birlikte Türkiye, müttefiklerine sağlamış olduğu destek sebebiyle güvenlik temin edici bir aktör olarak görülmeye başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde ulusal çıkarlar ve dış politika kararları sebebiyle pek çok tedarik sorunu yaşayan Türkiye'nin savunma sanayiini geliştirmeye başlaması ile edindiği bu kazanımlar sebebiyle gelecek yıllarda da savunma sanayiini geliştirmek amacıyla çalışmalarını sürdüreceği ve dış politika ile savunma sanayii arasındaki ilişkinin giderek artacağı değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Aydın, H. (2013). *Güvenikleştirme Kavramı ve 11 Eylül Sonrası Türkiye'nin Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikası* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Babazade, İ. (2022). *Savunma Sanayi ve Dış Politika İlişkisi: Türkiye Örneği* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- BBC News Türkçe. (23.10.2020). S-400: Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sinop'ta S-400 denemeleri yapıldığını doğruladı. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54664164>
- Barlas, D. ve Güvenç, S. (2002). To Build a Navy with the Help of Adversary: Italian-Turkish Naval Arms Trade, 1929-32. *Middle Eastern Studies*, 38(4), 143-169. doi:10.1080/714004485
- Bozyel, F. (2023). Türkiye ve Yunanistan Arasında Ege Adalarının Durumu Hakkındaki Uyuşmazlıklar Üzerine İnceleme. *İçtimaiyat (Osmanlı'dan Günümüze Balkanlar)*, ss.12-27 doi: 10.33709/ictimaiyat.1222572
- Davutoğlu, A. (2012). Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring. *International Policy and Leadership Institute*, 1-9.
- Değer, M. E. (1998). *Oltadaki Balık Türkiye, Türkiye Gerçeği-1*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Demirel, A. (2012). *Türkiye'de Savunma Sanayinin Sanayileşmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Kara Harp Okulu.
- Deringil, S. (1994). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Dölkeleş, B. (2014). *Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrasında ABD'nin Uyguladığı Silah Ambargosu ve Türk Savunma Sanayiine Etkileri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi.
- Dunne, J. P. (1995). The defense industrial base. K. Hartley ve T. Sandler (Ed.), *Handbook of Defense Economics* içinde, *Handbooks in Economics* (C. 1, ss. 399-430). Elsevier. doi:10.1016/S1574-0013(05)80016-X
- Düz, S. ve Üzen, M. İ. (2023). *Terörle Mücadelede İHA'ların Rolü ve Etkileri Üst Düzey PKK'lı Terörist Liderlerin ve Operatiflerin Tasfiyesi*. SETA Vakfı. Erişim adresi <https://media.setav.org/tr/dosya/2023/05/terorle-mucadelede-iha-larin-rolu-ve-etkileri.pdf>
- Erhan, Ç. (1996). *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Bilgi Yayınevi.
- FNSS Tarihçesi. (t.y). Erişim adresi <https://www.fnss.com.tr/tr/kurumsal/fnss-tarihcesi>
- İsmay, L. (1956). *NATO İlk Beş Sene 1949 – 1954*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kalyon, L. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Üniversitesi
- Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6(11), 7-26.
- Kızmaz, E. (2007). *Turkish Defense Industry and Undersecretariat for Defense Industries*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Kızıroğlu, A. M. (2007). *Savunma Sanayi ve Özelleştirme Açısından Değerlendirilmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.

- Kohen, S. (16.02.2001). Kolaylaştırıcı Rolü Zorlaşıyor. Milliyet Gazetesi.
- Korkmaz, S. C. ve Mevlütoğlu, A. (2017). *Turkey's Air Defense Umbrella and S-400* (No: 213). Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Manisalı, E. (2004). *Avrupa Kışkacında Kıbrıs*. Derin Yayınları.
- Oran, B. (2004). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*. İletişim Yayınları.
- Örs, B. (2006). Uluslaşma, Orduların Değişen Rolü ve Sivil Kontrol. *Atatürk Dergisi*, 5(1), 57-79.
- ROKETSAN. (2012). Dünden bugüne ROKETSAN: ROKETSAN'ın Tarihçesi, Ulusal Teknoloji Birikimine Katkısı ve Savunma Sanayiindeki Yeri, *ROKETSAN Dergisi*, 6-10.
- Satterthwaite, J. C. (1972). The Truman Doctrine: Turkey. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 401(1), 74-84. doi:10.1177/000271627240100109
- Sıvış, E. (2019). Türk Amerikan Müttefikliğinde 'Peşrev' Dönemi: Ödünç Verme-Kiralama Programında Türkiye. *Belgi Dergisi*, 2(18), 4-14.
- Tanyer, T. (1995). Tophane-i Amireden, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na. *MKEK Dergisi*, 99-100, 57-80.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı. (t.y). Savunma Sanayimiz Tarihçe. Erişim adresi: <https://www.ssb.gov.tr/WebSite/contentlist.aspx?PageID=47&LangID=1>
- Thucydides, (1881). History of Peloponnesian War, Benjamin Jowett (Çev.), Londra: Oxford University Press.
- Topbay, A. ve Taşkın, E. (2023). Savunma Sanayi Uygulamalarının ve Harcamalarının Savunma Performansına Etkisi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12, 65-74.
- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (t.y). Faaliyet Alanları Ürünler, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Erişim adresi: <https://www.tei.com.tr/faaliyet-alanlari/motor-montaj-test-ve-bakim-onarim-revizyon>
- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (t.y). Hakkımızda, TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. Erişim adresi: <https://www.tei.com.tr/tr/kurumsal/hakkimizda>
- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş. (t.y). Ürünler. Uçak. F-16 ÖNCEL PROGRAMLAR. Erişim adresi: <https://www.tusas.com/urunler/ucak/f-16/f-16-oncel-programi>
- Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı. (t.y). Kurumsal. Amaç. Erişim adresi: <https://www.tskgv.org.tr/misyon-vizyon>
- Uçar, M. (2019). *Cumhuriyet Türkiyesi'nin Millî Savunma Sanayii Kurma Stratejisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi.

- Uzgel, İ. (2017). 11 Eylül Ertesinde AKP Dönemi: ABD ve NATO'yla İlişkiler. Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*. içinde (C. 3, ss.249-336). İletişim Yayınları
- Yüceer, S. (2002). Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye'nin NATO'ya Girişi ve Meclisteki Yankıları. *Atatürkçü Bakış Dergisi*. 1(1), 73-87.
- Ziylan, A. (2001). Savunma Nereden Nereye Türkiye'de Savunma Sanayii Tarihçesi. *Ulusal Strateji Dergisi*, (Kasım/Aralık 2001), 1-7.

<https://dergipark.org.tr/pub/saga>

Savunma ve Güvenlik Alanında Yenilik Yönetimi ve Yapay Zekâ Söylemleri: Türkiye Savunma Sektörü Üzerine Nitel Bir Araştırma

Innovation Management and Artificial Intelligence Discourses in Defense and Security: A Qualitative Study on the Turkish Defense Sector

Ahmet SARNIÇ^{1,*} Begüm ÇARDAK² Şeyda ÖCAL ARSLAN³

¹Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 06805, Çankaya/ANKARA

²Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 06805, Çankaya /ANKARA

³Arş. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, 06805, Çankaya /ANKARA

Özet

Bu çalışma, Türkiye savunma sanayii bağlamında yenilik yönetimi ile yapay zekâ temelli teknolojik dönüşümün örgütsel düzeyde nasıl kesiştiğini ve bu kesişimin kurumsal dönüşüm süreçlerini nasıl yapılandırdığını incelemektedir. Savunma sektöründe dijitalleşme, otomasyon ve yapay zekâ temelli karar süreçlerinin yalnızca teknik bir kapasite artışına değil, örgütsel ve stratejik dönüşümün yönlendirici unsuruna dönüştüğü varsayılmaktadır. Araştırma, Defense News Top 100 listesinde yer alan Türk savunma firmalarının (ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT ve MKE) kurumsal raporları, strateji belgeleri ve kamuya açık açıklamalarına yönelik söylem ve içerik analizine dayanmaktadır. Kodlama süreci, Burke–Litwin örgütsel dönüşüm modeli ve Askerî İşlerde Devrim (Revolution in Military Affairs; RMA) teorisinin kavramsal boyutlarından hareketle hem dedüktif hem induktif biçimde yürütülmüş; iki araştırmacı tarafından gerçekleştirilen çapraz kodlama sonucunda güvenilirlik sağlanmıştır. Bulgular, yenilik yönetimi söylemlerinin Ar-Ge ekosistemi, yetkinlik geliştirme, kurumsal kültür ve stratejik vizyon aracılığıyla şekillendiğini; yapay zekâ söylemlerinin ise otonomi, karar destek, verimlilik, etik ve güvenlik temaları etrafında kurumsal meşruiyetle ilişkilendirildiğini göstermektedir. RMA çerçevesi, yapay zekânın yalnızca teknoloji yatırımı olmanın ötesine geçerek karar süreçlerini, örgütsel yapıları ve savunma doktrinlerini dönüştüren bütüncül bir paradigma olarak kavramsallaştırıldığını ortaya koymaktadır. Sonuçlar, savunma sanayii kurumlarında yenilik söylemlerinin teknik üretim kapasitesini aşarak kurumsal kimlik, meşruiyet ve stratejik konumlanmanın kurucu bileşeni hâline geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda çalışma, yönetim-organizasyon literatürü ile güvenlik çalışmalarının teknolojik eksenini bir araya getiren analitik bir çerçeve sunmaktadır.

Makale Bilgisi

Araştırma makalesi

Başvuru: 05.12.2025

Düzeltilme: 12.12.2025

Kabul: 18.12.2025

Keywords

Innovation Management, Artificial Intelligence, Organizational Transformation, Security, Defense Sector

Anahtar Kelimeler

Yenilik Yönetimi, Yapay Zekâ, Örgütsel Dönüşüm, Güvenlik, Savunma Sektörü

Abstract

This study examines how innovation management and artificial intelligence-based technological transformation intersect at the organizational level within the context of the Turkish defense industry, and how this intersection structures processes of institutional transformation. It assumes that digitalization, automation, and AI-driven decision-making processes in the defense sector do not solely enhance technical capacity but also constitute drivers of organizational and strategic transformation. The research relies on discourse and content analysis of annual reports, strategic documents, and publicly available statements published by Turkish defense companies listed in the Defense News Top 100 ranking (ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT, and MKE). The coding process was conducted through a combined deductive and inductive approach informed by the conceptual dimensions of the Burke–Litwin organizational transformation model and the Revolution in Military Affairs (RMA) theory, and reliability was ensured through cross-coding by two researchers. Findings indicate that innovation management discourse is shaped through themes related to R&D ecosystem development, capability building, organizational culture, and strategic vision, while AI discourse is associated with autonomy, decision support, efficiency, ethics, and security as components of institutional legitimacy. The RMA perspective demonstrates that AI is conceptualized not merely as a technological investment but as an integrated paradigm transforming decision-making, organizational structures, and defense doctrines. Overall, the results suggest that innovation discourse in the defense sector transcends technical production capacity and functions as a constitutive element of institutional identity, legitimacy construction, and strategic positioning. Accordingly, the study offers an analytical

1. GİRİŞ

Savunma sektörü, küresel ölçekte teknolojik yeniliğin ve stratejik rekabetin en yoğun yaşandığı sektörlerden biridir. Özellikle dijitalleşme ile yapay zekâ, otonom sistemler ve dijital ağ yapılarının askerî doktrinlere dâhil edilmesi, örgütsel ve yönetsel dönüşüm süreçlerini kökten değiştirmiştir (Arquilla & Ronfeldt, 1997, s. 12). Türkiye’de bu dönüşüm “Milli Teknoloji Hamlesi” politikasıyla paralel ilerlemiş, savunma firmalarının yalnızca üretim merkezleri değil aynı zamanda yenilik yönetimi, dijital liderlik ve stratejik özerklik üreten örgütsel yapılara dönüşmesini zorunlu kılmıştır (Bitzinger, 2018, s. 43).

Küresel güvenlik ortamındaki bu değişim, yönetim ve organizasyon alanında da yeni kuramsal açılımlar gerektirmektedir. Geleneksel liderlik veya yapı kuramları, teknolojik değişimin örgüt kültürü ve stratejik vizyon üzerindeki etkisini açıklamada sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle araştırmada iki tamamlayıcı teori birlikte kullanılmıştır. İlki, Burke ve Litwin’in (1992, s. 529) geliştirdiği Örgütsel Dönüşüm Modelidir. Bu model, liderlik, kültür, strateji, yapı ve sistem değişkenleri arasındaki etkileşimi dikkate alarak örgütsel değişimi bütüncül biçimde açıklar. Savunma firmalarının yenilik yönetimi pratikleri, bu modeldeki “dönüştürücü faktörler” olarak değerlendirilmiştir.

İkinci kuramsal dayanak, 1990’lardan itibaren askerî literatürde önemli bir paradigma haline gelen Askerî İşlerde Devrim (Revolution in Military Affairs – RMA) teorisidir (O’Hanlon, 2000, s. 27; Metz & Kievit, 1995, s. 7). RMA, teknolojik ilerlemenin yalnız savaş alanlarını değil, savunma kurumlarının yönetim modellerini de dönüştürdüğünü savunur. Yapay zekâ, otonom sistemler ve ağ merkezli harp kavramları, bu teorinin ana bileşenleri arasındadır. Dolayısıyla RMA, çalışmada teknoloji merkezli güvenlik dönüşümünün analitik çerçevesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, ön analiz sürecinde firmalara ait belgelerde yalnızca örgütsel ve teknolojik temaların değil, aynı zamanda güvenlik, meşruiyet ve kurumsal iletişim söylemlerinin de belirgin biçimde öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, veri analizi modeline üçüncü bir kuramsal eksen olarak güvenlik ve meşruiyet literatürü dâhil edilmiştir.

Bu çalışma, Türkiye savunma sanayii bağlamında yenilik yönetimi ile yapay zekâ temelli teknolojik dönüşümün örgütsel düzeyde nasıl keşiştiğini ve bu keşişimin kurumsal dönüşüm süreçlerini nasıl yapılandırdığını incelemektedir. Defense News Top 100 listesinde yer alan Türk firmalarının (ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT ve MKE) 2020–2025 dönemine ait strateji belgeleri, faaliyet raporları ve basın açıklamaları nitel içerik ve söylem analiziyle çözümlenmiştir. Böylece çalışmanın amacı, savunma sektöründe yenilik yönetimi ve yapay zekâ kavramlarının kurumsal söylem

düzeyinde nasıl kurgulandığını ortaya koymak, bu söylemlerin örgütsel ve stratejik dönüşümle ilişkisini analiz etmektir.

Bu araştırma, yönetim-organizasyon literatürüne üç özgün katkı sunmayı hedeflemektedir. Birincisi, savunma sektörünü sadece teknolojik inovasyon bağlamında değil, örgütsel dönüşüm dinamikleriyle birlikte ele alır. İkincisi, yapay zekâ söylemini RMA teorisi çerçevesinde güvenlik stratejileriyle ilişkilendirir. Üçüncüsü ise, Defense News Top 100'deki Türk firmalarının açık kaynak verilerini kullanarak, TRDİZİN standartlarına uygun şekilde veri temelli bir analiz modeli sunar. Bu yönüyle çalışma, savunma yönetimi alanında disiplinler arası bir yaklaşım geliştirmekte; yönetim, güvenlik ve teknoloji literatürleri arasında köprü kurmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, örgütsel dönüşüm kuramları ile güvenlik çalışmalarında teknoloji temelli değişimi açıklayan paradigmalara dayanmaktadır. Yönetim ve organizasyon literatüründe dönüşüm, sadece yapısal bir yeniden yapılanma değil; kültürel, stratejik ve liderlik temelli bir yeniden tanımlama süreci olarak ele alınmaktadır (Burke & Litwin, 1992, s. 524; Armenakis & Bedeian, 1999, s. 304). Buna göre örgütler, çevresel değişimlere uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda içsel süreçlerini yeniden kurgulayarak stratejik bütünlüklerini korumaya çalışır. Savunma sektöründe bu süreç, teknolojik yeniliğin örgütsel sistemlere entegre edilmesiyle daha karmaşık bir hâl alır.

Savunma sektöründe meydana gelen dönüşüm yalnızca üretim teknolojilerinde değil, karar alma, bilgi yönetimi ve liderlik tarzlarında da gözlemlenmektedir. Özellikle yapay zekâ ve dijital dönüşüm uygulamaları, klasik bürokratik yapılardan öğrenen ve esnek organizasyonlara geçişi hızlandırmıştır (Sarnıç ve Özutku, 2025, s. 537). Bu nedenle araştırma, örgütsel dönüşümü açıklayan Burke-Litwin Modeli ile askerî alanda teknolojik gelişmelerin doktrin, organizasyonel adaptasyon ve stratejik yönelimlerle birlikte ele alındığı Askerî İşlerde Devrim (Revolution in Military Affairs; RMA) teorisini birleştirmektedir. Burke-Litwin modeli örgüt içi faktörlerin değişim üzerindeki etkisini nedensel biçimde incelerken, RMA yaklaşımı savunma kurumlarının dış çevresel baskılar (teknoloji, rekabet, dijital savaş biçimleri) nedeniyle dönüşüm geçirdiğini ileri sürer (Metz & Kievit, 1995, s. 8).

Bu iki kuramsal eksen birlikte ele alındığında, savunma sektörü firmalarının teknolojik yeniliği yalnızca üretimsel bir araç olarak değil, aynı zamanda örgütsel kimliğin ve stratejik özerkliğin kurucu bir bileşeni olarak konumlandıkları görülmektedir. Örgütler, yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla hem içsel etkinlik hem de dışsal meşruiyet üretmektedir. Bu çalışmada içsel etkinlik, örgüt içi süreçlerin rasyonelleştirilmesi bağlamında ele alınmakta; özellikle operasyonel verimlilik, karar alma süreçlerinin hızlanması ve yönetsel karar desteği kapasitesinin güçlendirilmesi unsurları üzerinden incelenmektedir. Dışsal meşruiyet ise uluslararası aktörlerin değerlendirmelerinden ziyade, Türkiye bağlamında savunma sanayii firmalarının millî teknoloji politikaları, güvenlik stratejileri ve kamuoyu nezdindeki konumlarıyla kurdukları ilişki çerçevesinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın teorik çerçevesi,

içsel örgütsel dönüşüm ile ulusal düzeyde güvenlik ve teknoloji temelli meşruiyet üretiminin kesişiminde konumlanmaktadır.

2.1 Örgütsel Dönüşüm Yaklaşımları

Örgütsel dönüşüm kavramı, yönetim bilimlerinde değişim olgusundan daha kapsamlı bir süreci tanımlar. Değişim, genellikle belirli bir zaman aralığında gerçekleşen düzenleme veya uyarlama faaliyetlerini ifade ederken; dönüşüm, örgütün stratejik yönelimi, kültürel değerleri, yapısal biçimi ve liderlik anlayışında köklü bir yeniden yapılanmayı kapsar (Armenakis & Bedeian, 1999, s. 295). Dönüşümün temel amacı, örgütün yalnızca çevresel değişimlere tepki vermesini değil, bu değişimi kendi varoluş dinamikleri doğrultusunda yönlendirebilmesini sağlamaktır. Bu yönüyle örgütsel dönüşüm, hem stratejik hem kültürel hem de psikososyal boyutları olan çok katmanlı bir olgudur.

Literatürde örgütsel dönüşüm yaklaşımları genellikle planlı değişim, evrimsel değişim ve sistem temelli dönüşüm modelleri etrafında sınıflandırılmaktadır. Planlı değişim yaklaşımı, Lewin'in üç aşamalı modeli (çözülme, değiştirme, yeniden donma) üzerine inşa edilmiş ve değişimin bilinçli müdahaleler yoluyla yönetilebileceğini savunmuştur (Burnes, 2004, s. 984). Ancak 1980'lerden itibaren örgütlerin daha karmaşık ve öngörülemez çevresel koşullarla karşı karşıya kalması, planlı değişim modellerinin yetersizliğini ortaya koymuştur. Bu dönemde evrimsel ve sistemsel yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Özellikle Weick ve Quinn (1999, s. 366), örgütlerin sürekli değişim halinde olan açık sistemler olduğunu savunarak, dönüşümün süreklilik arz eden bir öğrenme süreci olduğunu ileri sürmüştür.

Örgütsel dönüşüm teorileri içerisinde Burke–Litwin Örgütsel Performans ve Değişim Modeli (1992) özel bir yere sahiptir. Bu model, örgüt içindeki değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri açıklayarak dönüşümün hem mikro hem makro düzeyde nasıl gerçekleştiğini ortaya koyar. Burke ve Litwin (1992, s. 530), örgüt performansını etkileyen unsurları iki kategoriye ayırır: dönüştürücü (transformational) ve işlemsel (transactional) faktörler. Dönüştürücü faktörler, dış çevre, liderlik, kültür ve strateji gibi örgütün yönünü belirleyen üst düzey unsurlardır. İşlemsel faktörler ise yapı, sistem, yönetim uygulamaları, iş iklimi ve bireysel motivasyon gibi günlük işleyişi etkileyen unsurları kapsar. Bu sınıflandırma, değişimin yalnızca yapısal bir düzenleme olmadığını, örgüt kültürü, liderlik ve stratejik yönelim arasındaki etkileşimle bütünleşik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Burke–Litwin modelinin teorik önemi, değişim sürecini doğrusal bir neden-sonuç ilişkisi yerine geri beslemeli bir sistem olarak açıklamasıdır. Model, dış çevredeki değişimlerin liderlik ve kültür aracılığıyla stratejiye yansıdığını, stratejinin ise yapısal ve yönetsel sistemlerde zincirleme bir dönüşüme yol açtığını öne sürer. Bu nedenle model, örgütleri dinamik denge içinde tutan mekanizmaları anlamak için sıklıkla kullanılmaktadır (Burke & Litwin, 1992, s. 532; By, 2005, s. 373). Ayrıca, dönüşümün başarısının liderliğin vizyon oluşturma kapasitesiyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgular; bu yönüyle örgütsel değişim literatüründe stratejik liderlik yaklaşımlarıyla yakın temastadır (Kotter, 1996, s. 45).

Burke–Litwin modelinin öne sürdüğü çok katmanlı yapı, örgütlerde dönüşümün farklı hızlarda ve farklı derinliklerde gerçekleşebileceğini kabul eder. Örneğin kültürel ve stratejik düzeydeki değişimler genellikle uzun vadeli, yapısal ve süreç temelli değişimler ise kısa vadeli sonuçlar üretir. Model, bu iki düzey arasındaki dengeyi korumanın sürdürülebilir performans için kritik olduğunu belirtir (Burke, 2018, s. 29).

Örgütsel dönüşüm yaklaşımları, değişimi yönetsel bir araçtan öte, örgütün kimliğini ve varlık nedenini yeniden tanımlayan bir süreç olarak ele alır. Burke–Litwin modelinin ortaya koyduğu sistematik yapı, dönüşümün hem insan davranışlarını hem de örgütsel mekanizmaları eşzamanlı olarak etkileyen çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermekte; bu nedenle günümüzde örgütsel yenilik, dijitalleşme ve stratejik yeniden yapılanma çalışmalarında sıklıkla referans alınmaktadır.

2.2 Askerî İşlerde Devrim (Revolution in Military Affairs, RMA) Teorisi ve Tarihsel Kökeni

Askerî İşlerde Devrim (RMA) kavramı, tarihsel olarak belirli dönemlerde ortaya çıkan teknolojik ve örgütsel dönüşümlerin savaşın karakterini köklü biçimde değiştirdiği fikrine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, yeniliklerin yalnızca askerî araçları değil, aynı zamanda stratejik düşünce biçimlerini, komuta yapısını ve siyasal söylemleri dönüştürme potansiyeline sahip olduğunu savunur (Krepinevich, 1992, s. 5). RMA, özellikle örgütsel uyum ve yeni doktrinlerin gelişimiyle birlikte ele alındığında, teknolojik yeniliği aşan bütüncül bir dönüşüm sürecini ifade eder (Ökten, 2020, s. 127).

RMA'nın çağdaş anlamda gelişimi, 1980'lerde Sovyet stratejist Nikolai Ogarkov'un “voenno-tekhnicheskaya revolyutsiya” (askerî teknolojik devrim) söylemiyle ivme kazanmıştır. Ogarkov, bilgi, algılama ve hassas güdüm teknolojilerinin, konvansiyonel kapasiteyi nükleer silahlarla kıyaslanabilir düzeye çıkararak savaşın doğasını kalıcı biçimde değiştirdiğini belirtmiştir (Adamsky, 2010, s. 24). Bu yaklaşım, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD stratejik çevrelerinde yeniden yorumlanmış; RAND Corporation ve Pentagon tarafından kuramsallaştırılarak “Revolution in Military Affairs” başlığı altında uluslararası güvenlik söylemine dâhil edilmiştir (Metz ve Kievit, 1995, s. 12). Körfez Savaşı'nda hassas vuruş kapasitesinin sergilenmesi, RMA'nın pratik karşılığını sağlamış ve yaklaşımın küresel düzeyde ilgi görmesine neden olmuştur (O'Hanlon, 2000, s. 18).

Alan yazını, RMA'yı üç temel yaklaşım altında sınıflandırır. Birinci yaklaşım, dijitalleşme, ağ-merkezli harp ve hassas güdüm sistemleri gibi teknolojik ilerlemelerin dönüşümün ana kaynağı olduğunu savunur (O'Hanlon, 2000, s. 21). İkinci yaklaşım, örgütsel uyumu merkeze alır ve yeni doktrinler geliştirilmeden teknolojik devrimin gerçekleşmeyeceğini ileri sürer (Murray ve Knox, 2001, s. 9). Üçüncü yaklaşım ise bilişsel dönüşüme odaklanır; insan–makine etkileşiminin ve algoritmik karar alma süreçlerinin savaş epistemolojisini yeniden tanımladığını belirtir (Adamsky, 2010, s. 41). Yapay zekâ temelli karar destek sistemlerinin yükselişi bu üçüncü eksenin önemini artırmıştır.

Güncel tartışmalar, RMA'nın yapay zekâ ve otonom sistemler ekseninde yeni bir evreye girdiğini göstermektedir. Scharre (2018, s. 11), bu süreci karar alma süreçlerinde insan unsurunun rolünü yeniden

konumlandırılan bir dönüşüm olarak değerlendirmekte; algoritmik harp anlayışının önceki dönemlerden niteliksel olarak ayrıldığını belirtmektedir. Bu çerçevede RMA, mekanik savaş paradigmalarından bilişim çağıının yapay zekâ ve ağ-temelli paradigmalara geçişi temsil eden entegre bir dönüşüm olarak ele alınmaktadır.

RMA, teknolojik gelişmeleri merkeze almakla birlikte, bu gelişmelerin askerî doktrinler, örgütsel yapılar, operasyonel konseptler ve karar alma süreçleriyle birlikte yeniden yapılandığı çok boyutlu bir dönüşüm çerçevesini ifade etmektedir. Bu yönüyle RMA, günümüz güvenlik ortamında askerî kapasitenin evrimini, yalnızca teknik modernizasyon düzeyinde değil; kurumsal adaptasyon, doktrinel dönüşüm ve stratejik yönelimlerin bütüncül etkileşimi içerisinde analiz etmeye imkân tanımaktadır.

2.3 Yapay Zekânın (YZ) RMA İçindeki Konumu

RMA, tarihsel olarak teknolojik yeniliklerin savaşın doğasını dönüştürdüğü dönemleri açıklamak için geliştirilmiştir. Ancak 21. Yüzyıldan itibaren RMA'nın temel dinamiği, bilgi devriminden yapay zekâ devrimine kaymıştır. Günümüz RMA tartışmaları artık yalnızca ağ-merkezli savaş (network-centric warfare) veya bilgi üstünlüğü (information dominance) kavramlarına değil, karar destek sistemlerinde otonomi, veri temelli stratejik farkındalık ve algoritmik savaş olgusuna odaklanmaktadır (Horowitz, 2018, s. 97). Bu bağlamda yapay zekâ, RMA'nın üçüncü evresi olarak tanımlanan bilişsel devrimin merkezinde yer almaktadır (Scharre, 2018, s. 11). Horowitz (2018, s. 100) bu dönüşümü “Üçüncü Telafi Stratejisi (*third offset strategy*)” kapsamında değerlendirmektedir. Birinci telefi stratejisi, nükleer caydırıcılığa, ikinci telafi stratejisi bilgi devrimine, üçüncü offset ise yapay zekâyâ dayalı bilişsel üstünlüğe dayanmaktadır. Bu üçüncü aşamada başarı, artık silah sistemlerinin gücüyle değil, algoritmaların öğrenme kabiliyetiyle ölçülmektedir. Dolayısıyla yapay zekâ, RMA'yı kinetik kuvvetten bilişsel kuvvete geçiş süreci haline getirmiştir.

Yapay zekâ ve otonom sistemler, bilişsel üstünlük kapsamında yalnızca daha hızlı veri toplamayı değil, aynı zamanda veriyi anlamlandırma, tahmin etme ve karar verme süreçlerinin otomatikleştirilmesini içermektedir. Yapay zekâ, keşif, hedef tespiti ve lojistik gibi görevlerde otonom yetenekler sağlayarak, insan temelli OODA (Gözle–Yönlen–Karar Ver–Harekete Geç) döngüsünü önemli ölçüde hızlandırmaktadır. Schmidt ve Goehring (2020, s.7) bu durumu, operasyonel hızı yeni bir seviyeye taşıyan “hiper-hız (*hyper-speed*)” olarak tanımlamaktadır. Bu hız, askeri platformların sayısından ziyade, karar verme kalitesini ve hızını kuvvet çarpanı olarak kullanmaktadır (Johnson, 2021, s. 15). ABD'nin “Project Maven” girişimi, bu dönüşümün sembolik örneklerinden biridir. Proje, yapay zekâ algoritmalarının insansız hava araçlarından elde edilen görüntüleri analiz ederek hedef tanımlaması yapmasını amaçlamaktadır (Allen ve Chan, 2017, s. 13). Bu tür girişimler, askeri operasyonlarda veri yoğunluğu ve hız gereksinimi arttıkça, insan karar vericilerin rolünü “gözetmen” seviyesine indirgeme potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, RMA'nın “insan–makine etkileşimi” boyutunda yeni bir epistemolojik kırılmaya işaret etmektedir.

Yapay zekâ sistemleri, büyük veri kümelerinden anlam çıkararak düşmanın niyetini öngörebilme veya karmaşık savaş ortamlarında karar destek sağlayabilme kapasitesi kazandıkça, veri artık bilgisayarlar tarafından sadece toplanan değil, aynı zamanda yorumlanan da bir varlık haline gelmiştir (Singer, 2009, s. 52). Bu durum, savaşın bilişsel mimarisinde köklü bir değişim yaratmaktadır. Çünkü stratejik avantaj artık ham veri miktarına değil, verinin yorumlanma kapasitesine bağlıdır. Horowitz (2019, s. 43), bu durumu “algoritmik savaş” (*algorithmic warfare*) olarak adlandırır ve yapay zekânın askeri sistemleri yalnızca otomatikleştirmediğini, aynı zamanda stratejik karar süreçlerine “öğrenen sistemler” aracılığıyla bilişsel katkı sunduğunu belirtmektedir. Böylece yapay zekâ, RMA’nın önceki evrelerinde olduğu gibi bir araç değil, savaşın mantığını yeniden tanımlayan bir aktör konumuna yükselmiştir. Diğer yandan yapay zekâ, RMA’nın hız paradigmasını da dönüştürmektedir. Yapay zekâ destekli karar sistemleri, insan zihninin zaman ölçeğini aşan hızlarda çalışabilmektedir. Bu durum, Clausewitz’in “savaşın sisi” (*fog of war*) kavramının artık önemini yitiyor mu sorusunun tartışılması potansiyelini taşısa da aynı zamanda stratejik öngörüsüzlüğü artırabilmektedir (Coker, 2013, s. 119). Yani yapay zekâ, bilgi üstünlüğüyle birlikte belirsizliği de artıran paradoksal bir güçtür.

RMA’nın üçüncü evresinde stratejik özerklik kavramı, teknolojik egemenlik (technological sovereignty) kavramıyla iç içe geçmiştir (Adamsky, 2010, s. 41). Artık askeri bağımsızlık, algoritmalara, sensör ağlarına ve veri işleme altyapısına bağlı duruma gelmiştir. Bu dönüşüm, klasik askeri gücü yeniden tanımlamaktadır. Bağımlılık riski, donanımdan yazılıma kaymıştır. Egemenlik, artık sınırdan değil, veriden geçmektedir (De Spiegeleire, Maas & Sweijjs, 2017, s. 19). Türkiye bağlamında bu yaklaşım, NATO’nun teknoloji temelli güvenlik paradigması ile Türkiye’nin savunma modernizasyonu, dijitalleşme ve askerî dönüşüm politikalarının kesiştiği bir noktada konumlanmaktadır. Özellikle insansız hava sistemleri (İHA/SİHA) ve elektronik harp kabiliyetleri, stratejik özerklik arayışının somut tezahürleridir. Bu sistemlerin geliştirilmesi, Türkiye’nin “asimetrik caydırıcılık” kapasitesini artırırken aynı zamanda “milli teknoloji” söylemini de güçlendirmiştir (Demir, 2021, s. 52).

3. SAVUNMA SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ VE KURUMSAL DÖNÜŞÜM

Yapay zekâ kavramı, savunma sektöründe örgütsel dönüşümün tekil alt boyutları olarak değil, teknolojik kapasite, stratejik özerklik ve etik yönetim boyutlarını eşzamanlı biçimde dönüştüren bütünlük bir kurumsal paradigma olarak ele alınmalıdır. Yapay zekâ teknolojileri, son yıllarda savunma sektöründe köklü bir dönüşümün başat unsuru hâline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde “bilgi üstünlüğü” kavramı, askeri stratejilerin merkezine yerleşirken, günümüzde bu anlayış “algoritmik savaş” (*algorithmic warfare*) paradigmasına evrilmiştir. Artık savaşın doğası yalnızca fiziksel güç ya da sayısal üstünlükle değil, veriye dayalı karar mekanizmaları, öğrenen sistemler ve otonom algoritmalarla tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca savaş teknolojilerinin evrimini değil, savunma örgütlerinin karar alma biçimlerini, kurumsal kültürlerini ve yönetim anlayışlarını da yeniden tanımlamaktadır. Yapay zekânın savunma alanındaki etkisi, salt teknik ilerlemeler veya operasyonel verimlilik artışıyla

da sınırlı değildir. Ayrıca yapay zekâ, savunma kurumları açısından yalnızca bir “araç” değil, stratejik düzeyde bir “dönüştürücü paradigma haline evrilmiştir. Allen ve Chan (2017, s. 9) ise, yapay zekânın klasik silahlanma yarışını “bilgi temelli stratejik üstünlük” mücadelesine dönüştürdüğünü belirtmektedir.

Yapay zekâ, savunma sektöründe operasyonel kapasiteyi kökten değiştiren bir teknolojik devrim niteliğindedir. Horowitz (2018, s. 44), günümüzde askerî üstünlüğün donanımdan çok algoritmalara dayandığını ifade ederken, bu durum savaşın doğasının insan gücünden veri ve yazılım temelli sistemlere doğru evrildiğini göstermektedir. Günümüzün savaş alanları artık yalnızca insan faktörüyle değil, sensör ağlarından beslenen, tahmine dayalı analizler üreten ve otonom karar destek sistemleriyle donatılmış yapay zekâ altyapılarıyla şekillenmektedir. YZ'nin savunmadaki uygulama alanları da son derece geniş bir yelpazeye yayılmaktadır: istihbarat analizinde veri madenciliği, hedef tespitinde derin öğrenme, lojistik optimizasyonda tahmine dayalı modelleme ve siber savunmada anomali tespiti gibi çok boyutlu görevlerde kullanılmaktadır. Payne (2021, s. 62), yapay zekânın adeta “savaş sisini” azaltarak karar hızını artırdığını, ancak bu hızın “algoritmik önyargı” ve “kara kutu kararlar” gibi yeni riskleri de beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır. Otonom sistemlerde karar süreçlerinin şeffaf olmamasının ciddi askerî ve etik sorunlara yol açtığı belirtilmektedir.

Ancak küresel ölçekte yapay zekâ teknolojilerinin savunma alanındaki gelişimi oldukça asimetric bir görünüm sergilemektedir. Bu durum, yapay zekânın yalnızca teknik bir kapasite değil, aynı zamanda yeni bir “jeopolitik sermaye” hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Fiott (2018, s. 11) ise teknolojik bağımlılığın stratejik özerkliği zayıflattığını; dolayısıyla ulusal güvenliğin, teknoloji üretiminde öz yeterlilikle doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Sonuç olarak, yapay zekâ teknolojilerinin savunma alanındaki yükselişi sadece askerî modernleşmeyi değil, aynı zamanda etik, politik ve jeopolitik düzeyde yeni bir rekabet dinamiğini de beraberinde getirmekte; bilgiye ve algoritmik kapasiteye sahip olmayı, artık klasik silah üstünlüğünden daha stratejik bir değer hâline getirmektedir.

Türkiye'nin Millî Teknoloji Hamlesi (MTH) vizyonu, bu bağlamda yalnızca ekonomik kalkınma hedefi değil, aynı zamanda yapay zekâ çağında stratejik özerklik arayışının somut bir göstergesidir. MTH'nin ana amacı, savunma sektörünün dışa bağımlılığını azaltmak, veri işleme ve otonom sistemlerde yerli üretimi güçlendirmek ve ulusal karar alma süreçlerinde dijital egemenliği tesis etmektir. NATO Innovation Fund (2024) raporunda, Türkiye'nin müttefikleriyle birlikte yürüttüğü YZ tabanlı savunma projeleri “ortak yenilik ama ulusal sahiplik” ilkesiyle tanımlanmakta; bu model, uluslararası iş birliği ile ulusal çıkarlar arasında dengeli bir yapı kurma çabasını yansıtmaktadır. Otonom hava platformlarında yerli algoritmaların kullanılması veya askerî karar destek sistemlerinde ulusal veri altyapısının inşası gibi uygulamalar, bu vizyonun somut örnekleri olarak öne çıkar. Bununla birlikte, teknolojik özerklik yalnızca üretim kapasitesiyle değil, etik yönetimle de doğrudan ilişkilidir.

Yapay zekânın savunma sektörüne girişi, klasik güvenlik anlayışını köklü biçimde dönüştürmüştü; güvenliği yalnızca fiziksel tehditlerin bertaraf edilmesiyle sınırlı olmaktan çıkararak veri güvenliği, etik

güven ve toplumsal meşruiyetin yönetimiyle doğrudan ilişkili hâle getirmiştir. Bu çerçevede yapay zekâ sistemleri, güvenlik politikalarının merkezine yerleşen belirleyici unsurlar hâline gelmiştir. Yapay zekâ destekli sistemlerin performans yönü genellikle verimlilik ve hız ölçütleriyle değerlendirilmektedir. Örneğin, istihbarat analizinde algoritmaların insan analistlere kıyasla çok daha fazla veriyi kısa sürede işleyebilmesi, operasyonel etkinlik açısından önemli bir avantaj sağlar; ancak bu etkinliğin artışı beraberinde ciddi etik riskleri de getirir.

Jobin, Ienca ve Vayena (2019, s. 395) tarafından yapılan kapsamlı analiz, 84 uluslararası etik rehberin büyük bölümünün “insan denetimi”, “adalet” ve “hesap verebilirlik” ilkelerinde birleştiğini göstermektedir. Savunma sektöründe etik meşruiyetin sürdürülebilmesi, bu ilkelerin kurumsal düzeyde içselleştirilmesine bağlıdır; zira YZ sistemleri ne kadar karmaşık hâle gelirse gelsin, nihai sorumluluk zinciri asla kopmamalıdır. Aksi takdirde “kara kutu kararlar” devletlerin hesap verebilirlik kapasitesini aşındırır ve demokratik denetimi zayıflatır. Erman ve Furendal (2024, s. 425-426), YZ yönetişiminin siyasal meşruiyet açısından “normatif bir test alanı” işlevi gördüğünü vurgular; bu bağlamda savunma kurumlarının güvenilirliği yalnızca operasyonel başarıya değil, aynı zamanda etik hesap verebilirlik düzeyine de bağlıdır. Kurumların etik güven tesis edememesi, toplumsal destek ve uluslararası meşruiyetin zedelenmesine yol açar. Dolayısıyla günümüzde güvenlik yönetimi, artık yalnızca tehditlerin bertaraf edilmesini değil, etik güvenin bütünsel biçimde yönetilmesini ifade eder. Bu yeni güvenlik anlayışı, “kimin korunduğu kadar hangi değerlerin korunduğu” sorusunu da merkezine alır; zira yapay zekâ destekli güvenlik sistemleri yalnızca teknik araçlar değil, aynı zamanda normatif düzenin sınıandığı yeni etik ve siyasal alanlardır.

Özellikle dijitalleşme sonrasında, yapay zekânın savunma sektöründeki yükselişi, insan–makine ilişkisini hem stratejik hem de etik düzeyde köklü biçimde yeniden tanımlamaktadır. Modern savaş etiğinin merkezine “karar” ile “sorumluluk” arasındaki ilişkinin kimin elinde olacağı sorusu yerleşmektedir. Bu tartışma, insanın savaş kararlarındaki rolünü teknik bir unsur olmaktan çıkarıp normatif bir tartışma eksenine taşımaktadır. NATO’nun (2024, s. 7) güncel stratejisi “her zaman anlamlı insan kontrolü” ilkesini temel prensip olarak benimsemektedir. Bu çerçevede savunma etiği artık yalnızca sonuç odaklı değil, aynı zamanda süreç odaklı bir nitelik kazanmıştır. Etik değerlere uygun karar vermek yalnızca insana değil, insan–makine etkileşiminin ortak sorumluluğuna dayalıdır; dolayısıyla geleceğin savaş alanlarında asıl mesele “kimin ateş ettiği” değil, “kimin sorumluluk aldığı” olacaktır. Bu dönüşüm, savunma etiğini yeniden tanımladığı gibi, yapay zekânın askeri stratejilerdeki rolünü de derinlemesine dönüştürmektedir.

Yapay zekâ kullanımı savunma sektöründe yalnızca teknolojik değil, örgütsel, etik ve politik bir devrim yaratmaktadır. Yenilik yönetimi açısından YZ, kurumlara hız, esneklik ve öngörü kazandırmakta; ancak aynı zamanda etik ve normatif sınamaları da beraberinde getirmektedir. Savunma uygulamaları düzeyinde algoritmalar savaş kararlarını hızlandırır da şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan denetimi konularında yeni kırılma noktaları ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin Millî Teknoloji Hamlesi çerçevesinde

öngördüğü stratejik özerklik hedefi, küresel teknoloji rekabetinde bağımsızlığını güçlendirme yönünde önemli bir adım olsa da bu özerkliğin yalnızca üretim kapasitesiyle değil, etik yönetim kapasitesiyle de desteklenmesi gerekmektedir (İletişim Başkanlığı, 2020). Gerçek bağımsızlık hem teknolojik hem de normatif egemenliğin tesisine dayanır. Bu bağlamda normatif egemenlik, teknoloji geliştirme ve kullanım süreçlerinde etik ilkelerin, hukuki sınırların ve kurumsal sorumluluk mekanizmalarının ulusal düzeyde tanımlanması ve uygulanabilmesi kapasitesini ifade etmektedir. Dolayısıyla gerçek bağımsızlık, teknolojik kapasite ile bu normatif çerçevenin birlikte tesis edilmesine dayanmaktadır. Gerçek güvenlik, yalnızca güçlü değil, aynı zamanda hesap verebilir, etik ve güvenilir sistemlerle mümkündür. Dolayısıyla yapay zekâ, savunmanın yalnızca teknik sınırlarını değil, aynı zamanda ahlaki ve siyasal temellerini de dönüştürmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN LİTERATÜRDEKİ YERİ VE KATKISI

Literatürde yenilik yönetimi, yapay zekâ söylemleri ve örgütsel dönüşümün kesiştiği alan; yönetim ve organizasyon kuramları ile güvenlik çalışmalarındaki teknoloji odaklı yaklaşımların birlikte okunmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda çalışmalar, yeniliğin yalnızca teknik bir güncelleme değil; örgütsel kimlik, kültür ve stratejik yönelimde yerleşik kalıpları dönüştüren bir süreç olduğunu vurgular (Armenakis ve Bedeian, 1999, s. 295–301). Dönüşüm yazınındaki bu genişleme, planlı değişim modellerinden evrimsel ve sistemsal yaklaşımlara geçişle eşzamanlı ilerlemiş; örgütlerin değişimi doğrusal bir proje değil, geri beslemeli ve öğrenmeye dayalı bir süreç olarak yönetmesi gerektiği fikrini güçlendirmiştir (Weick ve Quinn, 1999, s. 366–371).

Örgütsel dönüşümün nedensel mimarisini sistematik biçimde açıklayan çerçeveler içinde Burke–Litwin modeli öne çıkar. Model, performansı belirleyen değişkenleri dönüştürücü (liderlik, kültür, strateji) ve işlemsel (yapı, süreç, sistemler) olarak sınıflandırır; bu ikili düzeneğin etkileşimi yoluyla kalıcı dönüşümün gerçekleştiğini savunur (Burke ve Litwin, 1992, s. 529–533). Bu yaklaşım, yenilik yönetimi pratiklerinin yalnızca süreç düzeyinde iyileştirme değil; stratejik yön ve kültürel kabulleri de yeniden düzenleyen bir “üst düzey” değişim olduğunu teorik olarak temellendirir. Nitekim yenilik yönetimi yazını, Ar-Ge yatırımları, bilgi yönetimi ve ekosistem iş birliklerinin, örgütsel yetkinliklerin gelişimi ve rekabet üstünlüğüyle birlikte düşünülmesi gerektiğini gösterir; ancak bu etkinin sürdürülebilir olması, kültür ve liderlik bileşenlerinin eşzamanlı dönüşümüne bağlıdır (Armenakis ve Bedeian, 1999, s. 300–304).

Güvenlik ve meşruiyet literatürü, teknoloji söylemlerinin nasıl toplumsal rıza ve normatif kabul ürettiğini tartışır. Buzan’ın genişletilmiş güvenlik yaklaşımı, referans nesnelere ve tehdit algılarının söylemsel inşa süreçleriyle şekillendiğini; dolayısıyla kurumsal meşruiyetin dilsel pratikler aracılığıyla üretildiğini ortaya koyar (Buzan, 1991, s. 116–122). Nye’in (2004) meşruiyet ve çekicilik temelli güç tartışmaları ise, teknolojik yetenek ve yenilik kapasitesinin itibar, çekicilik ve norm üretimiyle birleştiğinde stratejik sonuçlar ürettiğini vurgular (Nye, 2004, s. 103–109). Bu iki yaklaşım birlikte

okunduğunda, yapay zekâ ve yenilik söylemlerinin yalnız performans iddiası değil; etik, şeffaflık ve paydaş iletişimi üzerinden meşruiyet inşa eden bir iletişim düzeni olduğu anlaşılır.

Türkçe literatürde dijital dönüşüm ve yenilik yönetimi, örgüt içi yetkinliklerin yeniden yapılandırılması ve kültürel adaptasyon gerekliliği üzerinden ele alınmıştır. Sarnıç ve Özutku (2025), Endüstri 4.0 uygulamalarının insan kaynakları ve öğrenme süreçlerinde yarattığı kurumsal yeniden yapılanmayı, yönetsel işlevlerin dönüştürücü karakteriyle ilişkilendirir (Sarnıç, 2025, s. 545). Kuşat, sürdürülebilirlik ve kurumsal performans tartışmalarında kültür ve liderliğin belirleyiciliğini vurgular; böylece yenilik stratejilerinin örgütsel yerleşikliği açıklayan bir çerçeve sunar (Kuşat, 2012, s. 118). Ölçülebilir performans ve yönetim tartışmaları ise, şeffaflık ve raporlama pratiklerinin finansal ve itibari çıktılarla ilişkisini görünür kılarak, teknoloji söylemlerinin meşruiyet boyutunu destekler (Kılıç ve Kuzey, 2019, s. 228; Öztel, Köse ve Aytekin, 2012, s. 214). Bu birikim, kurumsal iletişimin yalnız itibar değil, paydaş temelli rıza üretimi ve normatif uyum açısından da stratejik bir araç olduğuna işaret eder. Ayrıca literatür, üç katmanlı bir kavramsal bütünlüğe işaret etmektedir:

- i) Örgütsel dönüşüm ve yenilik yönetimi,
- ii) Teknoloji temelli güvenlik dönüşümü (RMA ve yapay zekâ söylemleri),
- iii) Meşruiyet ve paydaş iletişimi.

Bu katmanlar birlikte okunduğunda, yenilik ve yapay zekâ anlatılarının bir yandan performans ve verimlilik iddialarıyla, diğer yandan stratejik konumlanma ve toplumsal meşruiyet stratejileriyle eklenildiği görülmektedir. Çalışmanın kod yapısı ve yöntemi, tam da bu üçlü çerçevenin kurumsal varsayımlarını veri temelli olarak sınamayı amaçlamaktadır.

Bu literatür birikimi, savunma alanında yapay zekâ ve yenilik yönetimine ilişkin tartışmaların büyük ölçüde teknik kapasite, normatif etik ilkeler ya da makro güvenlik stratejileri düzeyinde ele alındığını göstermektedir. Buna karşın, söz konusu yaklaşımların örgütsel düzeyde nasıl anlamlandırıldığı, kurumsal söylemler aracılığıyla nasıl yapılandırıldığı ve yenilik ile yapay zekânın meşruiyet üretimiyle nasıl ilişkilendirildiği sınırlı biçimde incelenmiştir. Bu çalışma, mevcut literatürden farklı olarak, savunma sanayii firmalarının yenilik ve yapay zekâyâ ilişkin kurumsal anlatılarını nitel içerik ve söylem analizi yoluyla incelemekte; örgütsel dönüşüm, stratejik özerklik ve meşruiyet eksenlerini bütüncül bir analitik çerçevede bir araya getirmektedir. Bu yönüyle araştırma, RMA ve yenilik yönetimi literatürünü örgütsel ve söylemsel düzeyde yeniden konumlandırarak, savunma sektöründe yapay zekânın kurumsal dönüşüm süreçlerindeki rolüne özgün bir katkı sunmaktadır.

5. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde çalışmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi başlıklarına yer verilmiştir.

5.1 Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Nitel yöntem, olguların anlamını bağlam içinde incelemeyi ve kavramsal örüntüleri derinlemesine çözümlemeyi amaçlar (Creswell, 2014, s. 186). Çalışmada söylem ve içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Söylem analizi, kurumların kullandıkları kavramlar, metaforlar ve anlatı yapıları üzerinden güç, meşruiyet ve kimlik ilişkilerini çözümlemeye olanak tanır (Fairclough, 2003, s. 21). İçerik analizi ise kavramların sıklığını, bağlamsal kullanımını ve tematik kümelenmelerini ortaya koymak için uygulanmıştır.

Araştırma tasarımı kuramsal olarak Burke–Litwin Örgütsel Dönüşüm Teorisi ve Revolution in Military Affairs (RMA) yaklaşımına dayandırılmıştır. Burke–Litwin modeli, örgütsel performansın dönüşüm ve işleyiş düzeyleri arasındaki nedensel ilişkileri açıklayarak, kurumsal değişim süreçlerini anlamlandırmak için kullanılmıştır (Burke & Litwin, 1992, s. 529). RMA teorisi ise teknolojik yeniliklerin askerî ve stratejik dönüşümler üzerindeki etkisini açıklamakta; özellikle yapay zekâ, dijital harp ve otonom sistemlerin örgütsel işlevlere entegrasyonunu analiz etmeye olanak tanımaktadır (Metz & Kievit, 1995, s. 7; O’Hanlon, 2000, s. 29). Bu iki teori birlikte ele alınarak, savunma sektöründe yenilik yönetimi, örgütsel dönüşüm ve yapay zekâ söylemlerinin çok katmanlı yapısı açıklanmıştır.

5.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye savunma sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli savunma ve güvenlik firmaları oluşturmaktadır. Ancak bu evrenin tamamına erişim mümkün olmadığından, *amaçlı örnekleme* (purposive sampling) yöntemiyle örneklem sınırlandırılmıştır. Amaçlı örnekleme, belirli ölçütleri karşılayan birimlerin derinlemesine incelenmesine olanak tanır (Patton, 2015, s. 52).

Bu çalışmada ölçüt olarak, Defense News Top 100 listesinde yer almak belirleyici olmuştur. Bu ölçüt, firmaların uluslararası savunma endüstrisinde tanınırlığını ve kurumsal şeffaflık düzeyini temsil ettiği için tercih edilmiştir. Buna göre örnekleme dahil edilen Türk firmaları şunlardır: ASELSAN, TUSAŞ (Turkish Aerospace), ROKETSAN, ASFAT ve MKE. Bu beş kuruluşun seçilmesinde üç kriter esas alınmıştır:

- (i) Uluslararası Ölçekte Görünürlük,
- (ii) Kamuya Açık Strateji ve Faaliyet Raporlarının Bulunması,
- (iii) Örgütsel Yenilik ve Yapay Zekâ Temalarına Dair Açık Veriye Erişim.

5.3 Veri Kaynakları ve Veri Toplama Süreci

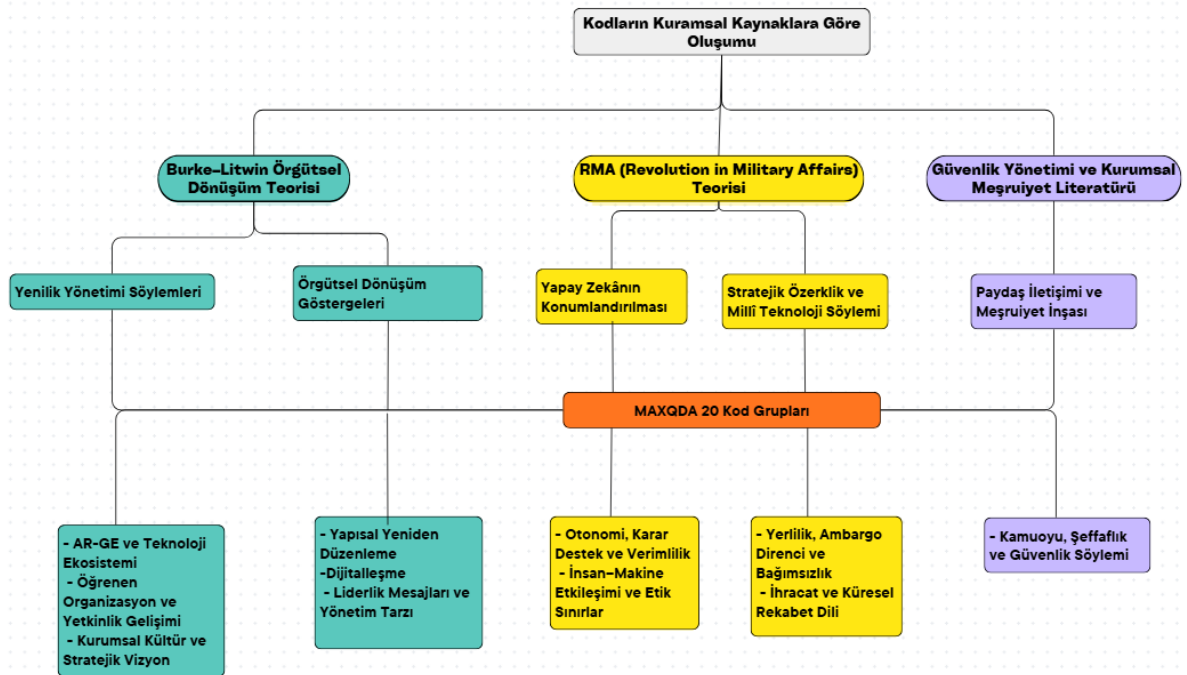
Veri kaynağını, seçilen firmaların 2020-2025 yıllarına ait faaliyet raporları, stratejik planları, yıllık kurumsal sunumları ve basın açıklamaları oluşturmaktadır. Bu belgeler doğrudan firmaların resmî web sitelerinden veya açık erişimli kurumsal arşivlerden temin edilmiştir. Toplanan belgeler elektronik ortamda sınıflandırılmış ve her biri için belge adı, yayın yılı, URL ve erişim tarihi belirtilmiştir.

Veri toplama sürecinde, içerik analizine uygun biçimde kavramsal anahtar kelimeler belirlenmiştir. Kullanılan temel anahtar kelimeler şunlardır: “yenilik”, “inovasyon”, “AR-GE”, “yapay zekâ”, “otonomi”, “karar destek”, “dijital dönüşüm”, “millî teknoloji”, “stratejik özerklik”, “etik”, “şeffaflık”, “güvenlik söylemi”. Bu kelimelerle eşleşen tüm cümleler ve paragraflar nitel araştırmalarda metin ve belge verilerinin sistematik biçimde kodlanmasına ve tematik olarak analiz edilmesine olanak tanıyan MAXQDA V20 yazılımına aktarılmış ve sistematik tematik kodlamaya hazırlanmıştır.

5.4 Veri Analizi, Geçerlik ve Güvenirlik

Veri analizi iki aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada dedüktif (kuramsal) ön-kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlar, Burke–Litwin Örgütsel Dönüşüm Teorisi ve RMA (Revolution in Military Affairs) yaklaşımının kavramsal değişkenlerinden türetilmiştir. Burke–Litwin modeli, örgüt içi dönüşüm dinamiklerini (liderlik, kültür, strateji, yapı) anlamak için; RMA teorisi ise teknolojik yeniliğin askeri ve stratejik doktrinler üzerindeki etkisini çözümlmek için kuramsal dayanak olarak kullanılmıştır (Burke & Litwin, 1992, s. 529; Metz & Kievit, 1995, s. 9).

Bununla birlikte, ön analiz sürecinde firmaların belgelerinde yalnızca örgütsel ve teknolojik temaların değil, güvenlik, meşruiyet ve kurumsal iletişim söylemlerinin de belirgin biçimde öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle veri analizi modeline üçüncü bir teorik eksen olarak güvenlik ve meşruiyet literatürü entegre edilmiştir. Bu yaklaşım, savunma kurumlarının toplumsal güven, etik sorumluluk ve şeffaflık söylemlerini birer meşruiyet aracı olarak kullandığını ileri süren çalışmalarla uyumludur (Buzan, 1991, s. 116; Nye, 2004, s. 105). Ayrıca bu çok katmanlı analiz yaklaşımı hem kuramsal bütünlüğü hem de veriye dayalı tematik derinliği sağlamayı amaçlamıştır (Miles, Huberman ve Saldaña, 2014, s. 81). Veri analiz yönteminin daha anlaşılabilir olması için aşağıda yer alan Şekil 1 oluşturulmuştur.

Şekil 1: Kodların Kuramsal Kaynaklara Göre Oluşumu

Şekil 1’de yer alan diyagram, araştırmada kullanılan üç kuramsal eksenini ve bu eksenlerden türeyen kod-tema yapısını bütüncül biçimde göstermektedir. Burke–Litwin Örgütsel Dönüşüm Teorisi, örgüt içi faktörlerin (liderlik, kültür, strateji, yapı) değişim üzerindeki etkisini açıklayarak yenilik yönetimi ve örgütsel dönüşüm temalarının teorik kaynağını oluşturmuştur. RMA (Revolution in Military Affairs) teorisi, teknolojik yeniliğin askerî ve stratejik sistemlerde yarattığı dönüşümü açıklamakta ve bu doğrultuda yapay zekâ ile stratejik özerklik temalarının kavramsal çerçevesini sağlamaktadır. Üçüncü eksen olan güvenlik, meşruiyet ve kurumsal iletişim literatürü ise, savunma kurumlarının etik, şeffaflık ve kamu güveni temelli söylemlerini analiz etmede tamamlayıcı bir bakış açısı sunmuştur.

Şekil, analiz sürecinin yalnızca kavramsal değil, aynı zamanda sistematik bir mantıkla yürütüldüğünü göstermektedir. Üç kuramsal yaklaşım, MAXQDA V20 ortamında oluşturulan beş ana tema ve alt kodların analitik temelini oluşturmuştur. Bu yapı sayesinde, araştırma verilerinin teorik çerçeveye uyumu güçlendirilmiş; nitel analiz süreci, hem tündengelimci hem de tümevarımsal mantıkla desteklenmiştir. Diyagram bu yönüyle, çalışmanın metodolojik şeffaflığını ve kuramsal bütünlüğünü ortaya koyan görsel bir kanıt niteliğindedir.

Kodlama süreci, güvenilirliği artırmak amacıyla çift kodlayıcı yöntemi ile yürütülmüştür. Belgelerin %10’luk bir bölümü bağımsız bir ikinci araştırmacı tarafından kodlanmış, kodlayıcılar arası uyum Cohen’s Kappa ≥ 0.70 düzeyinde sağlanmıştır. Kodlama sürecinde her bir temel kod, açık içerik ve söylem göstergeleri üzerinden tanımlanmıştır. Bu kapsamda örneğin “yenilik ve Ar-Ge” kodu, teknoloji geliştirme, yerli üretim ve araştırma kapasitesine ilişkin ifadeleri; “stratejik özerklik ve millî teknoloji” kodu, bağımsızlık, dışa bağımlılığın azaltılması ve millî kapasite vurgularını; “etik ve şeffaflık” kodu ise yapay zekâ uygulamalarında sorumluluk, denetim ve hesap verebilirliğe yönelik söylemleri kapsamaktadır. Tüm kodlar, bu tanımlar doğrultusunda sistematik biçimde uygulanmıştır.

6. BULGULAR

6.1 Burke–Litwin Örgütsel Dönüşüm Yaklaşımı Çerçevesinde Bulgular

Burke–Litwin Örgütsel Dönüşüm Teorisi, örgütsel performansın temel belirleyicilerini dönüştürücü (liderlik, kültür, strateji) ve işlemsel (süreç, yapı, sistem) değişkenler olarak iki düzeyde sınıflandırır. Model, bu iki düzeyin karşılıklı etkileşimi yoluyla örgütsel değişimin kalıcı hâle geldiğini savunur (Burke ve Litwin, 1992, s. 529). Bu araştırmada, söz konusu model savunma sektöründeki beş firmanın yönetsel söylemlerini analiz etmek amacıyla kavramsal çerçeve olarak kullanılmıştır.

Savunma sektöründe yer alan ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT ve MKE firmalarına ait 2020–2025 dönemindeki faaliyet raporları, stratejik planlar ve kurumsal açıklamalar nitel içerik analizine tabi tutulmuştur. Kodlama sonuçları, firmaların dönüşüm süreçlerini yalnızca teknolojik yenilikle değil, örgütsel kültür ve liderlik temelli bir yeniden yapılanma süreci olarak konumlandıklarını göstermektedir. Özellikle ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN’ın yenilik yönetimi, AR-GE ekosistemi ve dijitalleşme vurgularında yüksek yoğunluk görülürken; ASFAT ve

MKE’de bu söylemler daha sınırlı düzeyde yer almaktadır. Tablo 1, Burke–Litwin modelinden türetilen altı ana kodun firmalar düzeyindeki dağılımını göstermektedir.

Tablo 1: Burke–Litwin Temelli Kodlar × Firma Çapraz-Matrisi

TEMATİK KOD	ASELSAN	TUSAŞ	ROKETSAN	ASFAT	MKE
AR-GE ve teknoloji ekosistemi	✓	✓	✓	X	X
Öğrenen organizasyon ve yetkinlik gelişimi	✓	✓	X	X	X
Kurumsal kültür ve stratejik vizyon	✓	✓	✓	✓	X
Yapısal yeniden düzenleme ve dijitalleşme	✓	✓	✓	X	✓
Liderlik mesajları ve yönetim tarzı	✓	✓	✓	X	X

✓: güçlü/tekrarlanan vurgu X = sınırlı vurgu.

Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3’teki semboller, içerik analizinde belirlenen söylem yoğunluk düzeylerini temsil etmektedir. Bu yoğunluk iki ölçüte dayalı olarak belirlenmiştir. İlk olarak sıklık ölçütü kullanılmış; bir temanın bir firmaya ait belgelerde en az üç kez tekrarlanması veya birden fazla yılın dokümanlarında yer alması durumunda “✓” yani güçlü vurgu, yalnızca tek belge ya da tek yıl içinde sınırlı biçimde geçmesi durumunda “X” yani sınırlı vurgu olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1’e göre, AR-GE ve teknoloji ekosistemi kodu, tüm firmalarda gözlenmekle birlikte ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN’da sistematik ve sürekli biçimde vurgulanmaktadır. Bu durum, söz konusu firmaların yenilik yönetimini uzun vadeli stratejik vizyonla ilişkilendirdiğini göstermektedir. Öğrenen organizasyon ve yetkinlik gelişimi kodu, özellikle kurumsal akademi ve dijital yetkinlik projeleri aracılığıyla ASELSAN ve TUSAŞ tarafından kurumsallaştırılmıştır; diğer üç firmada ise sınırlı referanslarla yer almaktadır. Kurumsal kültür ve stratejik vizyon kodu, bütün firmalarda yer almakla birlikte vurgu düzeyi farklılaşmaktadır. ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN’da bu söylem yenilikçi vizyonun kurumsal kimliğe yerleştiğini göstermekte; ASFAT ve MKE’de ise daha çok milli teknoloji ve üretim kapasitesine odaklanan pragmatik bir dil kullanılmaktadır.

Yapısal yeniden düzenleme ve dijitalleşme kodu, üretim ve tedarik zincirlerinde dijital ikiz teknolojileri, büyük veri analitiği ve yapay zekâ tabanlı süreçlerin entegrasyonuna yapılan göndermeler üzerinden belirlenmiştir. Bu tema, Burke–Litwin modelinde işlemsel düzeydeki süreç ve sistem değişkenlerine karşılık gelir (Burke ve Litwin, 1992, s. 531). Liderlik mesajları ve yönetim tarzı kodu ise özellikle ASELSAN ve TUSAŞ’ın üst yönetim açıklamalarında “dönüşüm vizyonu”, “yenilikçi liderlik” ve “sürekli gelişim” kavramlarıyla vurgulanmıştır. Genel olarak, firmaların dönüşüm söylemleri Burke–Litwin modelinin nedensel yapısıyla uyum göstermektedir. Yeniliğe dayalı stratejik yönelimler kültürel değişimle, kültürel değişim ise yapısal yeniden düzenlemeyle desteklenmektedir. Bu sonuç, savunma sektörü içerisindeki dönüşümün yalnızca teknik bir uyarılma değil, liderlik ve öğrenme kültürüyle kurumsallaşan çok boyutlu bir süreç olduğunu göstermektedir.

6.2 Askerî İşlerde Devrim (Revolution in Military Affairs, RMA) Teorisi Çerçevesinde Bulgular

Revolution in Military Affairs (RMA) teorisi, askerî ve savunma kurumlarında teknolojik yeniliklerin yalnızca operasyonel kabiliyetleri değil, aynı zamanda örgütsel yapıyı, stratejik karar süreçlerini ve kurumsal meşruiyet biçimlerini dönüştürdüğünü savunur (Metz ve Kievit, 1995, s. 9). Bu teori, yapay zekâ, otonom sistemler ve bilgi üstünlüğü kavramlarıyla ilişkilendirilerek çağdaş güvenlik kurumlarında dijitalleşmenin stratejik değerini açıklamaktadır (O’Hanlon, 2000, s. 28). Bu bağlamda çalışma, Türk savunma sektöründe faaliyet gösteren beş firmanın (ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT ve MKE) kurumsal raporları, stratejik belgeleri ve kamuya açık beyanlarında yer alan teknoloji ve özerklik temalı söylemleri RMA çerçevesinde incelemiştir. Analiz bulguları, firmaların teknolojiye yönelik anlatılarını yalnız teknik bir yenilik olarak değil, aynı zamanda “bağımsızlık” ve “millî kapasite” kavramlarıyla bütünleştirilen bir stratejik kimlik unsuru olarak kurguladıklarını göstermektedir. Özellikle ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN’da yapay zekâ ve otonom sistem vurgularının daha sistematik ve sürekli biçimde yer aldığı; ASFAT ve MKE’de ise bu temaların daha sınırlı, operasyonel düzeyde ifade edildiği belirlenmiştir.

Tablo 2: RMA Temelli Kodlar × Firma Çapraz-Matrisi

TEMATİK KOD	ASELSAN	TUSAŞ	ROKETSAN	ASFAT	MKE
Yapay zekânın konumlandırılması	✓	✓	✓	X	X
Otonomi, karar destek ve verimlilik	✓	✓	✓	X	X
Stratejik özerklik ve millî teknoloji söylemi	✓	✓	✓	✓	✓
Yerlilik, ambargo direnci ve bağımsızlık	✓	✓	✓	✓	✓
İhracat ve küresel rekabet dili	✓	✓	✓	X	X

✓: güçlü/tekrarlanan vurgu X = sınırlı vurgu.

Türk savunma sektöründe RMA’nın kavramsal çerçevesine uygun biçimde bir dönüşüm eğilimi bulunduğunu göstermektedir. Firmalar, yapay zekâ ve otonom teknolojileri yalnızca operasyonel etkinliği artıran araçlar olarak değil, aynı zamanda millî egemenliğin, teknolojik özerkliğin ve stratejik meşruiyetin sembolleri olarak kullanmaktadır. Özellikle ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN, ihracat ve küresel rekabet söylemlerini yapay zekâ ile ilişkilendirerek teknolojik yetkinliği uluslararası güç göstergesi haline getirmiştir. ASFAT ve MKE’de ise vurgu, daha çok savunma üretim kapasitesinin yerli kaynaklarla sürdürülmesine yönelmiştir. Bu durum, RMA’nın yalnızca doktrinel değil, örgütsel ve söylemsel düzeyde de içselleştirildiğini; teknolojik dönüşümün aynı zamanda bir kimlik ve özerklik inşası süreci olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

6.3 Güvenlik, Meşruiyet ve Kurumsal İletişim Literatürü Çerçevesinde Bulgular

Güvenlik ve meşruiyet literatürü, kurumların yalnızca güç ve kapasite göstergeleriyle değil, aynı zamanda toplumsal rıza üretimi, etik meşruiyet ve iletişim stratejileriyle varlıklarını sürdürdüklerini öne

sürer (Buzan, 1991, s. 118). Nye'in (2004, s. 106) meşruiyet ve çekicilik temelli güç tartışmaları, özellikle savunma kurumlarının meşruiyetini artıran araçların yalnızca askerî başarılar değil; şeffaflık, etik duyarlılık ve paydaş iletişimi olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Türk savunma sektöründe yer alan beş firmanın (ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN, ASFAT, MKE) kamuya açık belgelerinde güvenlik, etik sorumluluk, şeffaflık ve paydaş temsiliyeti temalarının nasıl inşa edildiği incelenmiştir.

Analiz bulguları, firmaların kamu güveni, şeffaflık ve sosyal sorumluluk söylemlerini giderek daha fazla stratejik konumlandırmaya dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu eğilim, teknoloji ve yenilik söylemleriyle paralel ilerlemekte; firmalar hem ulusal savunma kapasitesini hem de etik meşruiyet çerçevesini vurgulayarak iki düzlemde güvenlik inşası yapmaktadır.

Tablo 3: Güvenlik, Meşruiyet ve Kurumsal İletişim Temelli Kodlar × Firma Çapraz-Matrisi

TEMATİK KOD	ASELSAN	TUSAŞ	ROKETSAN	ASFAT	MKE
Kamuoyu, şeffaflık ve güvenlik söylemi	✓	✓	✓	✓	X
Paydaş iletişimi ve toplumsal sorumluluk	✓	✓	✓	X	X
Etik değerler ve kurumsal meşruiyet	✓	✓	✓	✓	✓
Ulusal savunma söylemi ve toplumsal rıza	✓	✓	✓	✓	✓
Kurumsal iletişimde kriz yönetimi vurgusu	✓	✓	X	X	X

✓: güçlü/tekrarlanan vurgu X = sınırlı vurgu.

Türk savunma sektöründe faaliyet gösteren firmalarının güvenlik söylemini yalnızca askerî kapasite veya millî teknoloji üretimiyle değil, aynı zamanda etik değerler ve kamu güveni temelinde kurduklarını göstermektedir. Kamuoyu, şeffaflık ve güvenlik söylemi kodu ASELSAN, TUSAŞ, ROKETSAN ve ASFAT tarafından yoğun biçimde vurgulanmıştır. Bu firmalar, faaliyet raporlarında “hesap verebilirlik”, “şeffaf yönetim” ve “paydaş bilgilendirme” gibi ifadeleri doğrudan kurumsal stratejinin bir bileşeni olarak sunmaktadır.

Paydaş iletişimi ve toplumsal sorumluluk teması, ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN'ın sürdürülebilirlik raporlarında belirgin biçimde yer almaktadır. Bu temada teknoloji geliştirme, yalnız ekonomik bir hedef değil, toplum yararına katkı sağlayan bir araç olarak tanımlanmaktadır. Etik değerler ve kurumsal meşruiyet kodu ise tüm firmalarda gözlemlenmiş; özellikle “ahlaki sorumluluk”, “etik ilkeler” ve “güven temelli yönetim” kavramlarıyla desteklenmiştir.

Ulusal savunma söylemi ve toplumsal rıza kodu, güvenlik söyleminin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Firmalar, ulusal savunma projelerine katkılarını yalnız ekonomik değil, toplumsal bir sorumluluk olarak çerçevelemekte; böylece meşruiyet üretimini ulusal kimlik anlatısıyla bütünleştirmektedir. Kriz yönetimi ve iletişim kodu ise ASELSAN ve TUSAŞ'ta öne çıkmakta; bu firmalar, kamu iletişiminde proaktif bilgilendirme, kriz anında hızlı açıklama ve risk yönetimi odaklı yaklaşımlarıyla dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, güvenlik ve meşruiyet ekseninde savunma sektörü firmalarının söylemleri, etik ve toplumsal sorumluluk temelli bir yönetsel dönüşüm sergilemektedir. Bu dönüşüm, RMA ve Burke-

Litwin eksenlerinde tanımlanan teknolojik ve örgütsel yenilik süreçlerini tamamlayarak, güvenlik kavramının yalnız teknik değil, normatif ve iletişimsel bir alan olarak yeniden üretildiğini göstermektedir.

7. TARTIŞMA

Literatürde yenilik yönetimi ve örgütsel dönüşümün çoğu zaman üretim verimliliği ve süreç iyileştirmesiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Armenakis ve Bedeian (1999, s. 295) değişimin örgütsel kimlik dönüşümünü de içerdiğini vurgularken, bu çalışmada incelenen Türk savunma firmalarının söylemleri, teknolojik yeniliği aynı zamanda ulusal kimlik ve stratejik özerklik inşasıyla ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, yeniliği yalnızca içsel bir yönetim pratiği olarak değil, güvenlik temelli bir meşruiyet stratejisi olarak ele almasıyla literatürdeki klasik dönüşüm modellerini genişletmektedir. Weick ve Quinn'in (1999, s. 369) değişimi öğrenmeye dayalı, geri beslemeli bir süreç olarak ele alan yaklaşımıyla uyumlu biçimde, Türk savunma sektörü örneğinde firmaların raporlarında kurumsal öğrenme, AR-GE ekosistemi ve yetkinlik geliştirme vurguları sistematik biçimde yer almaktadır. Bu paralellik, yeniliğin doğrusal bir proje olmaktan ziyade sürekli öğrenmeye dayalı bir örgütsel kapasite olarak kavramsallaştırıldığını göstermektedir.

Burke ve Litwin'in (1992, s. 530) dönüşüm modelinde, liderlik ve kültür gibi dönüştürücü değişkenlerin stratejik yönü belirleyici rol oynamaktadır. Çalışmanın bulguları, bu teorik önermeyi desteklemekte; ASELSAN, TUSAŞ ve ROKETSAN gibi firmaların liderlik söylemlerinde dijital dönüşümün kültürel kabuller ve örgütsel değerlerle bütünleştirildiği görülmektedir. Özellikle “millî teknoloji hamlesi” ve “stratejik özerklik” ifadeleri, liderliğin yönetsel değil, sembolik bir etki alanı kurduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, Burke–Litwin'in dönüştürücü değişkenler hiyerarşisiyle doğrudan örtüşmektedir.

Metz ve Kievit'in (1995, s. 11) RMA çerçevesi, teknolojik devrimlerin yalnızca savaş yöntemlerini değil, örgütsel yapıları ve karar süreçlerini de yeniden biçimlendirdiğini savunur. Bulgular, bu teorik çerçevenin Türk savunma sektörü bağlamında da geçerli olduğunu göstermektedir. Firmalar, yapay zekâyı operasyonel etkinliğin ötesinde stratejik egemenlik ve bağımsızlık sembolü olarak konumlandırmakta; böylece teknolojiyi araçsal değil, kurumsal kimlik ve güç anlatısının bir parçası haline getirmektedir. Bu yönüyle çalışma, O'Hanlon'un (2000, s. 28) teknolojinin yönetsel doktrinle eşzamanlı evrim geçirdiği yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir.

Buzan'ın (1991, s. 118) güvenliğin söylesel inşa süreçleriyle şekillendiğine ilişkin yaklaşımı, çalışmanın güvenlik-meşruiyet bulgularında açık biçimde gözlemlenmiştir. Firmaların güvenlik söylemleri, fiziksel kapasiteden ziyade kamuoyu, etik ilkeler ve şeffaflık kavramları üzerinden kurgulanmış; bu durum, güvenliğin yalnızca maddi güç unsurlarıyla değil, algı ve meşruiyet boyutlarıyla da ilişkilendirildiğine işaret etmektedir. Bulgular, teknolojik özerklik vurgusunun aynı zamanda paydaş temelli meşruiyet üretimi işlevi gördüğünü ortaya koymuştur. Bu durum, literatürde genellikle ayrı

incelenen “teknolojik yenilik” ve “kurumsal iletişim” alanlarının güvenlik temelli bir söylemde birleştiğini göstermektedir.

Türkçe literatürdeki çalışmalarla karşılaştırıldığında, bu araştırma üç noktada farklılaşmaktadır. Birincisi, Sarnıç ve Özutku'nun (2025, s. 545) Endüstri 4.0 kapsamında yönetsel işlevlerin dönüşümüne ilişkin tespitleriyle benzer biçimde, çalışmada savunma firmalarının işlevsel değil stratejik yeniden yapılanma eğiliminde olduğu saptanmıştır. İkincisi, Kuşat'ın (2012, s. 118) sürdürülebilirlik ve kültür ilişkisine yaptığı vurgu bu çalışmada örgütsel kültürün yenilik söylemleriyle bütünleştiği bulgusuyla desteklenmiştir. Üçüncüsü, Kılıç ve Kuzey'in (2019, s. 228) şeffaflık ve raporlama pratiklerinin kurumsal itibarı güçlendirdiğini belirten bulgularıyla paralel biçimde, çalışmada etik, şeffaflık ve kamu güveni temalarının savunma firmalarının meşruiyet stratejilerinde merkezî konuma geldiği görülmüştür.

Bu tartışma, yenilik yönetimi, örgütsel dönüşüm ve güvenlik çalışmaları arasında kurulan teorik köprünün, Türk savunma sektöründe teknoloji, özerklik ve meşruiyet ekseninde yeniden üretildiğini göstermektedir. Çalışma, literatürdeki dönüşüm modellerini genişleterek, yapay zekâ söylemlerinin yalnızca teknik bir inovasyon alanı değil, aynı zamanda kurumsal kimlik, kamu güveni ve stratejik meşruiyet üretim aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

8.SONUÇ

Bu araştırma, savunma sektöründe faaliyet gösteren Türk firmalarının yenilik yönetimi, yapay zekâ ve örgütsel dönüşüm söylemlerini inceleyerek, yönetim ve organizasyon literatürü ile güvenlik çalışmalarının kesiştiği noktada özgün bir analiz sunmuştur. Bulgular, teknolojik yenilik söylemlerinin yalnızca verimlilik ve üretkenlik hedefleriyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda örgütsel kimlik, stratejik özerklik ve kurumsal meşruiyetin yeniden inşasında belirleyici rol oynadığını göstermektedir.

Çalışmanın sonucunda, yenilik yönetiminin savunma sektöründe “teknolojik kabiliyetin yönetimi”nden çok daha geniş bir anlam taşıdığı ortaya konmuştur. Burke–Litwin modelinin öngördüğü dönüştürücü değişkenler (liderlik, strateji, kültür) Türk savunma sektörü örneğinde somut olarak gözlemlenmiş; bu değişkenlerin yalnızca içsel performansla değil, ulusal kimlik ve güvenlik söylemleriyle bütünleştiği saptanmıştır. Yapay zekâ teknolojileri bu bütünleşmenin merkezinde yer almakta, hem üretim süreçlerinde karar desteği sağlayan bir araç, hem de “millî egemenlik” söyleminin temel bileşeni olarak temsil edilmektedir.

RMA (Revolution in Military Affairs) perspektifi, teknolojik ilerlemenin kurumsal dönüşüm üzerindeki etkilerini açıklamakta güçlü bir kavramsal zemin sunmuştur. Türk firmalarında yapay zekâ ve otonom sistemlerin, yalnızca teknik kabiliyet değil, “stratejik özerklik” ve “ulusal bağımsızlık” idealiyle özdeşleştirildiği görülmüştür. Bu yönüyle çalışma, teknolojik yeniliğin aynı zamanda bir güvenlik stratejisi ve kurumsal meşruiyet mekanizması olarak işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

Araştırmanın bir diğer önemli sonucu, güvenlik söyleminin giderek etik değerler, paydaş iletişimi ve şeffaflık ekseninde yeniden biçimlendiğini göstermesidir. Savunma sektörü firmalarının kurumsal

raporlarında kamu güveni, toplumsal rıza ve etik sorumluluk temalarının artan biçimde vurgulanması, güvenliğin artık yalnız askerî kapasiteyle değil, toplumsal kabul ve etik yönetimle birlikte tanımlandığını göstermektedir. Bu bulgu, Buzan(1991)'ın güvenliğin söylemsel inşa süreçlerine, Nye (2004)'ın ise yumuşak güç kavramsallaştırmasına dayalı teorik yaklaşımlarla doğrudan örtüşmektedir.

Bu sonuçlar, yönetim ve organizasyon literatürü açısından iki önemli katkı sunmaktadır. Birincisi, teknolojik dönüşümün örgütsel performans boyutundan ziyade kültürel, sembolik ve yönetsel düzlemlerini görünür kılmaktadır. İkincisi, güvenlik sektöründe yenilik yönetiminin yalnızca teknik verimlilik değil, aynı zamanda kurumsal güven, etik meşruiyet ve toplumsal dayanıklılık üretim süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda savunma sektörü, dönüşüm kuramlarının sınındığı ve yeniden tanımlandığı bir laboratuvar işlevi görmektedir.

Diğer taraftan bu çalışma, güvenlik çalışmalarına da üç yönlü bir kuramsal katkı sunmaktadır. İlk olarak, güvenliği yalnızca askerî kapasite ve tehdit yönetimiyle sınırlayan geleneksel anlayışın ötesine geçerek, örgütsel dönüşüm ve yenilik yönetimi perspektifini güvenlik analizine dâhil etmektedir. Bu yaklaşım, güvenliği teknolojik ve kurumsal dönüşümün kesişiminde ele alarak, savunma kurumlarının meşruiyet üretiminde yenilik söylemlerinin belirleyici rolünü görünür kılmaktadır. İkinci olarak, çalışma güvenliğin yalnızca “sert güç” (hard power) göstergeleriyle değil; etik sorumluluk, paydaş iletişimi ve toplumsal rıza gibi yumuşak güç unsurlarıyla birlikte ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Buzan'ın (1991) güvenliğin söylemsel inşa süreçleriyle şekillendiğine ilişkin yaklaşımıyla örtüşmekte; güvenliğin meşruiyet ve algı boyutlarının analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede, güç kullanımının meşruiyet temelli boyutlarını vurgulayan literatürle de sınırlı bir kavramsal yakınlık taşımaktadır. Üçüncü olarak, araştırma, savunma sektörü güvenlik üretiminde örgütsel ve kültürel faktörlerin önemini vurgulayarak, güvenlik çalışmalarında çoğu kez ihmal edilen yönetsel boyutu analitik düzleme taşımaktadır. Böylece çalışma, güvenlik alanına, teknolojik ilerlemenin yalnız operasyonel değil, aynı zamanda kurumsal, kültürel ve normatif bir yeniden yapılanma süreci olarak kavramsallaştırılabileceğini gösteren özgün bir bakış kazandırmaktadır.

Çalışmanın metodolojik açıdan katkısı ise, nitel söylem analizinin teorik çerçevelerle bütünleştirilmesidir. Burke–Litwin ve RMA temelli kodlama yapısı, örgütsel dönüşümün hem içsel (kültürel, yapısal) hem de dışsal (jeopolitik, stratejik) dinamiklerini eşzamanlı analiz etmeyi mümkün kılmıştır. Bu yöntemsel bütünlük, gelecekteki çalışmalara disiplinler arası bir model önerisi sunmaktadır. Yenilik yönetimi ve yapay zekâ söylemleri, Türk savunma sektöründe örgütsel dönüşümün stratejik, kültürel ve normatif boyutlarını yeniden tanımlamaktadır. Teknoloji, artık yalnızca üretim gücü değil, aynı zamanda ulusal kimlik, etik sorumluluk ve kamu güveni üreten bir yönetim aracıdır. Bu bütüncül yaklaşım, geleceğin savunma kurumlarında hem yönetsel hem de toplumsal meşruiyetin temel belirleyicisi olacaktır.

Bundan sonra bu alanda çalışacak araştırmacılara, üç yönlü bir yaklaşım önerilmektedir:

- (1) Teknolojik yenilik söylemlerinin örgütsel kimlik, liderlik ve kültür üzerindeki etkilerini çok katmanlı analizlerle incelemek;
- (2) Güvenlik ve meşruiyet arasındaki dilsel ve sembolik ilişkileri daha derin nitel veri kaynakları (örneğin mülakat, strateji oturumu kayıtları) üzerinden değerlendirmek;
- (3) Savunma dışındaki kamu kurumlarında benzer dönüşüm süreçlerini karşılaştırmalı olarak ele alarak, yönetim literatürünün güvenlik boyutunu disiplinler arası bir biçimde geliştirmek.

Bu yönelim, hem yönetim ve organizasyon kuramlarının güvenlik bağlamında yeniden yorumlanmasına hem de savunma kurumlarında etik, meşruiyet ve yenilik ekseninde sürdürülebilir bir dönüşüm anlayışının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Adamsky, D. (2010). *The culture of military innovation: The impact of cultural factors on the revolution in military affairs in Russia, the US, and Israel*. Stanford University Press.
- Alberts, D. S., Garstka, J. J., & Stein, F. P. (1999). *Network centric warfare: Developing and leveraging information superiority*. CCRP Publication.
- Allen, G., & Chan, T. (2017). *Artificial intelligence and national security*. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.
- Anderson, D., & Anderson, L. A. (2010). *Beyond change management: How to achieve breakthrough results through conscious change leadership*. Pfeiffer.
- Argyris, C., & Schön, D. A. (1978). *Organizational learning: A theory of action perspective*. Addison-Wesley.
- Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (1997). *In Athena's camp: Preparing for conflict in the information age*. RAND Corporation.
- Armenakis, A. A., & Bedeian, A. G. (1999). Organizational change: A review of theory and research in the 1990s. *Journal of Management*, 25(3), 293–315.
- Aysal, S. (2022). *Yapay zekâ uluslararası ilişkilerde askerî alanda devrim midir? ABD ve Çin rekabeti üzerinden bir değerlendirme* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayar, M. (2019). *Yerleşme ve savunma sektörü: Türkiye deneyimi*. SETA Yayınları.
- Biddle, S. (1998). The past as prologue: Assessing theories of future warfare. *Security Studies*, 8(1), 1–74.
- Bilgin, P. (2020). Technology, nationalism and the security imaginary in Turkey. *Critical Studies on Security*, 8(1), 10–22.
- Bitzinger, R. A. (2018). *Emerging critical technologies and their impact on the defense industry*. Routledge.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Burke, W. W. (2018). *Organization change: Theory and practice* (5th ed.). Sage Publications.

- Burke, W. W., & Litwin, G. H. (1992). A causal model of organizational performance and change. *Journal of Management*, 18(3), 523–545.
- Burnes, B. (2004). Kurt Lewin and the planned approach to change: A re-appraisal. *Journal of Management Studies*, 41(6), 977–1002.
- Buzan, B. (1991). *People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-Cold War era*. Lynne Rienner.
- By, R. T. (2005). Organizational change management: A critical review. *Journal of Change Management*, 5(4), 369–380.
- Cebrowski, A. K., & Garstka, J. J. (1998). Network-centric warfare: Its origin and future. *Proceedings Magazine*, 124(1), 1–8.
- Chandler, A. D. (1962). *Strategy and structure: Chapters in the history of the American industrial enterprise*. MIT Press.
- Cohen, E. (1996). A revolution in warfare. *Foreign Affairs*, 75(2), 37–54.
- Coker, C. (2013). *War in the age of intelligent machines*. Polity Press.
- De Spiegeleire, S., Maas, M., & Sweijts, T. (2017). *AI and the future of defense: Strategic implications for the United States*. Hague Centre for Strategic Studies.
- Demir, İ. (2021). Defence industry and strategic autonomy in Turkey. *Insight Turkey*, 23(2), 45–60.
- Erdoğan, M., & Tüfekçi, H. (2022). Technology dependence and strategic autonomy: Limits of defense industrialization. *Uluslararası Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 20–34.
- Erman, E., & Furendal, M. (2024). Artificial intelligence and the political legitimacy of global AI governance. *Political Studies*, 72(2), 421–441.
- European Defence Agency. (2023). *Annual report 2022*. European Defence Agency.
- European Defence Agency. (2023). *AI capabilities in European defence*. European Defence Agency.
- Fiott, D. (2018, November 30). Strategic autonomy: Towards ‘European sovereignty’ in defence? *EU Institute for Security Studies (EUISS) Brief*, 12/2018.
- Freedman, L. (1998). *The revolution in strategic affairs* (Adelphi Paper 318). International Institute for Strategic Studies.
- Gray, C. S. (2006). *Strategy and history: Essays on theory and practice*. Routledge.
- Gürcan, M. (2019). Türkiye’nin askerî dönüşümü ve RMA perspektifi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 18(2), 29–42.
- Horowitz, M. C. (2018). Algorithms and the changing character of warfare. *Security Studies*, 27(1), 44–65.
- Horowitz, M. C. (2019). The promise and peril of military applications of artificial intelligence. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 75(3), 96–101.
- Howorth, J. (2019). Strategic autonomy and EU defence in the 21st century. *Journal of Common Market Studies*, 57(1), 10–27.
- İletişim Başkanlığı. (2020). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Amacımız, ülkemizi Millî Teknoloji Hamlesi hedefimiz doğrultusunda dördüncü sanayi devrimi ürün ve teknolojilerinin üssü haline getirmektir*. İletişim Başkanlığı. (Er.T.:12.12.2025).

- Johnson, M. (2021). *AI and the RMA: The cognitive revolution*. Center for a New American Security.
- Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389–399.
- Kotter, J. P. (1996). *Leading change*. Harvard Business School Press.
- Krepinevich, A. F. (1992). *The military-technical revolution: A preliminary assessment*. Center for Strategic and Budgetary Assessments.
- Krepinevich, A. F. (1994). Cavalry to computer: The pattern of military revolutions. *The National Interest*, 37, 30–42.
- Kuşat, N. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve işletmeler açısından önemi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 111–126.
- Mariani, M. M., & Dwivedi, Y. K. (2024). Generative artificial intelligence in innovation management: A preview of future research developments. *Journal of Business Research*, 175, 114542.
- Metz, S., & Kievit, J. (1995). *Strategy and the revolution in military affairs: From theory to policy*. Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
- Murray, W., & Knox, M. (2001). *The dynamics of military revolution, 1300–2050*. Cambridge University Press.
- NATO. (2024, July 10). NATO releases revised Artificial Intelligence (AI) strategy. North Atlantic Treaty Organization. <https://www.nato.int>
- NATO Parliamentary Assembly. (2024). *NATO and AI (058 STC)*. NATO PA.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- O’Hanlon, M. E. (2000). *Technological change and the future of warfare*. Brookings Institution Press.
- Ogarkov, N. V. (1982). *Always in readiness to defend the Fatherland*. Voenizdat.
- Ökten, T. (2020). Askerî alanda devrim: Ateş gücü–manevra dengesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 125–162. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrjtj.719975>
- Payne, K. (2021). *I, warbot: The dawn of artificially intelligent conflict*. Oxford University Press.
- Rattray, G. J. (2001). *Strategic warfare in the cyber age*. MIT Press.
- Reuters. (2024, June 18). NATO targets AI, robots and space tech in €1.1 billion fund. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/technology/artificial-intelligence/>
- Sarnıç, A., & Özutku, H. (2025). Endüstri 4.0 sürecinde insan kaynakları yönetimi işlevlerinde yaşanan değişimler üzerine nitel bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 23(55), 535–566.
- Scharre, P. (2018). *Army of none: Autonomous weapons and the future of war*. W. W. Norton & Company.
- Schmidt, J. R., & Goehring, P. (2020). Artificial intelligence and the future of warfare: Implications for strategic stability. Geneva Centre for Security Policy.
- Senge, P. M. (1990). *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization*. Doubleday.
- Singer, P. W. (2009). *Wired for war: The robotics revolution and conflict in the 21st century*. Penguin Press.
- Sönmez, M. (2020). Yerli ve millî teknoloji söylemi bağlamında savunma sektöründe stratejik özerklik. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(66), 15–33.

- Stacey, R. D. (1995). The science of complexity: An alternative perspective for strategic change processes. *Strategic Management Journal*, 16(6), 477–495.
- Weick, K. E., & Quinn, R. E. (1999). Organizational change and development. *Annual Review of Psychology*, 50, 361–386.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Hava Harekâtının Dönüşümü: İnsansız Sistemler ve Ağ Merkezli Harp Çerçevesinde Modern Hava Gücünün Evrimi

The Transformation of Air Operations in the Russia–Ukraine War: The Evolution of Modern Air Power through Unmanned Systems and Network-Centric Warfare

Erdal KORKMAZ ^{1,*} Deniz KURT ²

¹Doç. Dr, Milli Savunma Üniversitesi, Hava Harp Enstitüsü, 34330 Beşiktaş/İstanbul

²Dr, Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 06420 Çankaya/ANKARA

Özet

2022 yılında başlayan ve halen devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, modern savaşın karakterinin yeniden şekillendiği önemli bir çatışma olarak dikkat çekmektedir. Özellikle hava harekâtlarının icrası bakımından insansız sistemlerin yoğun kullanımı, ağ merkezli harp uygulamaları ve çok katmanlı hava savunma sistemlerinin etkinliği, modern hava gücünün kullanım biçiminde önemli değişimlere işaret etmektedir. Bu çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında hava harekâtlarının dönüşümünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada akademik literatür, askerî raporlar ve güncel stratejik analizler incelenmiş; tarafların kullandıkları hava platformları, insansız hava araçları, ağ merkezli harp unsurları ve hava savunma sistemleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışmada, Rusya'nın konvansiyonel hava gücüne dayalı operasyonel yaklaşımı ile Ukrayna'nın insansız sistemler, dağıtık harekât anlayışı ve uluslararası destekle güçlenen savunma stratejisi arasındaki farklılıklar analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın hava harekâtları bakımından yeni bir paradigma değişimine işaret ettiğini göstermektedir. İnsansız sistemler, ağ merkezli harp yetenekleri ve entegre hava savunma yapılarının modern hava gücünün kullanımını önemli ölçüde dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, mevcut savaşın hava harekâtı boyutunun anlaşılmasına katkı sağlamayı ve gelecekteki hava gücü doktrinlerinin gelişimine ilişkin değerlendirmeler sunmayı amaçlamaktadır.

Makale Bilgisi

Araştırma makalesi
Başvuru: 10.03.2026
Düzeltilme: 23.03.2026
Kabul: 27.03.2026

Keywords

Russia Federation,
Ukraine,
Air Operations,
Network-Centric
Warfare,
Unmanned Systems.

Anahtar Kelimeler

Rusya Federasyonu,
Ukrayna,
Hava Harekâtı,
Ağ Merkezli Harp,
İnsansız Sistemler.

Abstract

The Russia-Ukraine War, which began in 2022 and is still ongoing, stands out as a significant conflict in which the character of modern warfare is being reshaped. Particularly in terms of the conduct of air operations, the intensive use of unmanned systems, the implementation of network-centric warfare practices, and the effectiveness of multilayered air defense systems indicate substantial changes in the employment of modern air power. This study aims to analyze the transformation of air operations within the context of the Russia–Ukraine War. The research is based on a comprehensive review of academic literature, military reports, and recent strategic analyses. The air platforms, unmanned aerial vehicles, network-centric warfare elements, and air defense systems used by both sides are examined through a comparative approach. The study analyzes the differences between Russia's operational approach based on conventional air power and Ukraine's defense strategy, which relies on unmanned systems, a distributed operational concept, and strengthened capabilities through international support. The findings suggest that the Russia–Ukraine War signals a new paradigm shift in the conduct of air operations. In particular, unmanned systems, network-centric warfare capabilities, and integrated air defense structures have significantly transformed the employment of modern air power. In this respect, the study aims both to contribute to a better understanding of the air operations dimension of the ongoing conflict and to provide insights into the future development of air power doctrines.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle birlikte uluslararası güvenlik ortamında meydana gelen değişim ve dönüşüm, savaşın doğasında da önemli değişikleri ortaya çıkarmıştır. Bilhassa bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, hassas güdümlü mühimmatların yaygınlaşması, insansız sistemlerin hızla gelişmesi ve ağ merkezli harp konseptlerinin uygulanabilir hâle gelmesi, modern savaşın icra biçimini köklü biçimde etkilemiştir. Bu dönüşüm sürecinde hava gücü, klasik anlamda hava hakimiyeti ve hava üstünlüğü sağlamaya yönelik bir unsur olmaktan çıkmıştır. İstihbarat, gözetleme, keşif, elektronik harp ve hassas vuruş kabiliyetlerini içeren çok boyutlu bir güç çarpanı hâline gelmiştir. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik başlattığı geniş kapsamlı askerî müdahalesiyle başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, modern savaşın bu dönüşümünü gözlemlemek açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir (Sezer, 2024, ss.158-160). Savaşın ilk aşamalarında Rusya'nın üstün konvansiyonel kapasitesi ve geniş askerî imkânları karşısında Ukrayna'nın daha sınırlı askerî kaynaklara sahip olması, çatışmanın kısa sürede sonuçlanabileceği yönünde çeşitli değerlendirmelerin yapılmasına neden olmuştur. Savaşın beklenenden daha uzun süre devam etmesi ve tarafların farklı stratejik yaklaşımlar geliştirmesi, çatışmanın özellikle hava harekâtı boyutunda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir (Zabrodskyi, Watling, Danylyuk, Reynolds, 2022, ss.44-62).

Savaşın ilerleyen safhalarında hava gücünün kullanımında ortaya çıkan gelişmeler, klasik hava üstünlüğü anlayışının yeniden değerlendirilmesini gerektiren bir tablo ortaya koymuştur. Rusya'nın uzun menzilli füze sistemleri, stratejik bombardıman platformları ve entegre hava savunma ağları ile Ukrayna'nın mobil hava savunma sistemleri, dağıtılmış üslenme modeli ve Batı destekli teknolojik kapasitesi arasındaki mücadele, modern savaş alanında hava sahasının mutlak kontrolünün giderek daha zor hâle geldiğini göstermiştir. İnsansız hava araçlarının yoğun kullanımı, elektronik harp faaliyetleri ve veri temelli hedefleme sistemleri, savaşın hava boyutunun geleneksel insanlı hava harekâtı anlayışının ötesine geçtiğini ortaya koymuştur. Bu çerçevede Rusya-Ukrayna Savaşı, modern savaş doktrinlerinde yaşanan dönüşümü gözlemlemeye imkân sağlayan önemli bir çağdaş çatışma örneği niteliği taşımaktadır. Savaş boyunca Rusya ve Ukrayna tarafından yoğun şekilde kullanılan insansız hava sistemleri, düşük maliyetli fakat yüksek etkili harekât kabiliyetleri olarak savaşın seyrini doğrudan etkileyen unsurlar hâline gelmiştir. Diğer taraftan sensörler, uydu sistemleri, elektronik istihbarat ağları ve veri paylaşım mekanizmalarının birlikte kullanılmasıyla şekillenen ağ merkezli harp anlayışı, modern hava gücünün etkinliğini belirleyen temel faktörlerden biri olarak öne çıkmıştır.

Bu çalışma, modern hava gücünün dönüşümünü açıklamak amacıyla ağ merkezli harp yaklaşımı ve askerî dönüşüm literatürü çerçevesinde ele alınmaktadır. Ağ merkezli harp teorisi, sensörler, karar vericiler ve ateş unsurları arasında kurulan bilgi ağlarının savaş alanındaki etkinliği artırdığını savunmaktadır. Bu çerçevede modern hava harekâtlarının platform üstünlüğünün yanında bilgi üstünlüğüne de dayandığını ileri sürmektedir. Buna ek olarak askerî dönüşüm yaklaşımı, teknolojik gelişmelerin savaşın doğasını ve icra biçimini değiştirdiğini vurgulamaktadır. İnsansız sistemler, hassas

vuruş kabiliyetleri ve veri temelli komuta-kontrol yapıları, bu dönüşümün temel bileşenleri olarak değerlendirilmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı, söz konusu teorik yaklaşımların sahadaki yansımalarını gözlemlemek açısından önemli bir örnek sunmaktadır (Mankof, 2022, ss.1-12).

Bu çalışmanın amacı, Rusya-Ukrayna Savaşı'nı hava harekâtı perspektifinden ele alarak modern hava gücünde ortaya çıkan dönüşümü incelemektir. Çalışmada, savaşın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan jeopolitik gelişmeler, tarafların savaş öncesi hava gücü kapasiteleri ve savaş sürecinde uygulanan hava harekâtı stratejileri analiz edilmiştir. Bunun yanı sıra insansız hava sistemlerinin artan rolü, ağ merkezli harp uygulamaları ve bu unsurların modern hava gücü anlayışı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın güncel bir çatışma örneği olmasının yanında 21. yüzyıl savaşlarının karakterini anlamaya katkı sağlayan önemli bir vaka olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Rusya-Ukrayna Savaşı, modern hava gücünün platform merkezli bir yapıdan insansız sistemler, sensör ağları ve ağ merkezli komuta-kontrol mimarileri ile desteklenen yeni bir harekât paradigmasına doğru dönüşmesini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniğine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında akademik literatür, uluslararası düşünce kuruluşlarının raporları ve açık kaynaklı askerî analizler sistematik olarak incelenmiştir. Elde edilen veriler karşılaştırmalı analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Rusya ve Ukrayna'nın hava harekâtı yaklaşımları, insansız sistem kullanımı ve hava savunma stratejileri üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada kavramsal analiz yöntemi kullanılarak modern hava gücünün dönüşümünü açıklayan temel dinamikler ortaya konulmuştur. Bu çerçevede çalışma, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yalnızca iki ülke arasındaki bir çatışma olmadığını, modern hava gücünün platform merkezli bir yapıdan, insansız sistemler, sensör ağları ve ağ merkezli komuta-kontrol mimarileri ile şekillenen yeni bir harekât paradigmasına doğru evrildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NA GİDEN JEOPOLİTİK SÜREÇ

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Ukrayna bağımsızlığını ilan etmiş ancak bu bağımsızlık, Rusya ile ilişkilerde kalıcı gerilimlere yol açmıştır. Ukrayna'nın Batı ile daha yakın bağlar kurma çabaları Moskova tarafından tehdit olarak algılanmış ve iki ülke arasındaki siyasi çekişmeyi derinleştirmiştir. (Dönmez, 2023, ss.114-120). Bu süreç, Rusya'nın “yakın çevre” doktrini ile Ukrayna'nın Batı'ya entegrasyon stratejisinin doğrudan çatıştığı bir güvenlik ikilemi ortaya çıkarmıştır. Moskova yönetimi, eski Sovyet coğrafyasını kendi güvenlik alanı olarak değerlendirmiş ve bu bölgede Batı'nın askeri ve siyasi nüfuzunun artmasını ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olarak görmeye başlamıştır (Onyshkiv, 2007, ss.33-49).

2004'teki Turuncu Devrim, Ukrayna'nın Batı yanlısı hükümetler kurma eğiliminin bir yansıması olmuştur. Viktor Yanukoviç'in seçim zaferine karşı halkın Batı yanlısı Viktor Yuşçenko'yu

desteklemesi, Rusya'nın bölgedeki nüfuzunu zayıflatmış ve Ukrayna ile Rusya arasındaki ideolojik ayrışmayı derinleştirmiştir. Bu gelişme, Ukrayna'nın NATO ve Avrupa Birliği ile yakınlaşma sürecini hızlandırmıştır (Passig, 2011, ss.7-15). Bu süreç, Ukrayna'nın Batı ile entegrasyon eğiliminin güçlenmesine karşılık Rusya'nın güvenlik algısında tehdit algoritmasını artırmış ve iki ülke arasındaki stratejik gerilimi derinleştirmiştir. 2013 yılında Ukrayna Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile ilişki kurmak yerine Rusya ile bağları güçlendirme kararı, Euromaidan protestolarını başlatmış ve ülke genelinde büyük bir siyasi dönüşüme yol açmıştır. Bu süreç sonucunda Yanukoviç görevden uzaklaştırılmış ve Batı yanlısı bir yönetim iş başına gelmiştir. Rusya, Ukrayna'nın Batı ile ilişkilerinin derinleşmesini engellemek amacıyla askerî müdahalede bulunmuş ve Kırım'a "Küçük Yeşil Adamlar" olarak adlandırılan unsurları sevk etmiştir. Bölgedeki kontrolün sağlanmasının ardından Kırım, gerçekleştirilen referandum sonrası Rusya tarafından ilhak edilmiştir (QHA, 2014).

2014 yılında Kırım'ın ilhakı ve Donbas bölgesinde başlayan çatışmalar, Rusya'nın hibrit savaş yöntemlerini, insansız sistem kullanımını ve entegre hava-savunma konseptlerini sahada test ettiği bir ara dönem olarak değerlendirilmelidir. Bu süreç, 2022 yılında gerçekleştirilecek geniş çaplı askerî harekâtın operasyonel ve teknolojik altyapısını hazırlamıştır (Buyar & Şener, 2023, s.284-301). Kırım'ın ilhakının ardından Donbas bölgesinde Rusya yanlısı ayrılıkçı hareketler güç kazanmış ve bölgede yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Rusya'nın bölgeye sağladığı askerî ve lojistik destek, çatışmaların derinleşmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler sonrasında Minsk Anlaşmaları imzalanmış olmasına rağmen sahadaki çatışmalar tam anlamıyla sona ermemiş ve düşük yoğunluklu şekilde devam etmiştir. Bu süreçte tarafların özellikle hava savunma sistemleri, insansız platformlar ve elektronik harp kabiliyetlerini geliştirdikleri görülmektedir. Bu gelişmelerin ardından Rusya, 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askerî müdahalede bulunarak daha önce sınırlı ölçekte uyguladığı harekât konseptlerini geniş ölçekli bir operasyona dönüştürmüştür.

3. BÖLGENİN COĞRAFİ ETÜDÜ VE TARAFLARIN ASKERİ KAPASİTELERİ

Ukrayna-Rus Savaşı, coğrafî ve stratejik faktörlerin belirgin şekilde etkili olduğu bir çatışma olarak dikkat çekmektedir. Ukrayna'nın doğusundan Karadeniz kıyılarına kadar uzanan geniş coğrafya, bu savaşın kapsamını ve dinamiklerini şekillendirmiştir. Harekât alanı, farklı iklimsel koşullar, arazi yapıları ve stratejik geçiş noktaları ile savaşın seyri üzerinde belirleyici olmuştur. Modern savaş çalışmalarında coğrafya, fiziki arazi koşullarını, lojistik hatları, ulaşım ağlarını ve stratejik geçiş noktalarını kapsayan çok boyutlu bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı bu açıdan incelendiğinde, coğrafî faktörlerin kara, deniz ve hava harekâtlarının planlanmasında belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

3.1 Harekât Bölgesinin Coğrafi Etüdü

Ukrayna, Doğu Avrupa’da yer alan ve Karadeniz ile Azak Denizi’ne kıyısı olan bir ülkedir. Toplam yüzölçümü yaklaşık 600.000 kilometrekare olan Ukrayna, Avrupa’nın en büyük ülkelerinden biridir. Bu geniş topraklar, tarıma elverişli düzlükler, ormanlar ve nehirlerle kaplıdır. Özellikle Dinyeper Nehri, ülkenin doğu ve batı bölgelerini doğal bir sınır gibi ayırmakta ve stratejik bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dinyeper Nehri boyunca yer alan köprüler, tarafların harekâtlarını yönlendiren stratejik noktalar arasında yer almaktadır. Rus kuvvetlerinin bu köprüleri hedef alması, Ukrayna’nın savunma kapasitesini zayıflatmayı amaçlamıştır. Bu yüzden Dinyeper Nehri, savaş boyunca doğal bir engel, kritik bir arazi arızası ve harekât hatlarının şekillenmesinde belirleyici bir operasyonel sınır niteliği kazanmıştır. Savaşın yoğunlaştığı doğu bölgeleri, endüstriyel altyapısı ve yeraltı kaynakları ile bilinen Donetsk ve Luhansk bölgelerini kapsamaktadır. Donbass olarak adlandırılan bu bölge, Ukrayna’nın ekonomik ve stratejik açıdan en önemli bölgelerinden biridir. Stratejik ve ekonomik olarak büyük önem taşıyan bu bölge, Rusya’nın gerçekleştirdiği hava harekâtlarında öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Özellikle Ukrayna’nın doğusundaki arazinin mevsim geçişlerinde ve kış aylarında bataklık bir konum alması, harp harekâtı zorlaştırmıştır. İlgili durum, taarruz konumundaki Rus kuvvetlerinin hareketlerini zorlaştırırken, savunma konumundaki Ukrayna birliklerine önemli bir avantaj sağlamıştır. Rus askeri literatüründe “*Rasputitsa*” olarak adlandırılan bu çamur dönemi, Doğu Avrupa savaşlarında tarihsel olarak önemli bir faktör olmuş ve özellikle zırhlı birliklerin harekât kabiliyetini ciddi ölçüde sınırlandırmıştır.

Buna karşılık Ukrayna’nın batısındaki ormanlık bölgeleri ve dağlık alanları, hava saldırılarından kaçan veya savunma hatlarını daha etkili kurmaya çalışan güçler için doğal korunaklar yaratmıştır. Bu durum ise Rusya’nın hava saldırılarının hedeflerini sınırlamış ve operasyonların verimliliğini düşürmüştür. Ayrıca Ukrayna’nın batısında yer alan Polonya sınırı, lojistik destek ve silah tedariki için kritik bir geçiş hattı olarak ön plana çıkmıştır. Bu kapsamda, Batılı müttefiklerden gelen yardımların büyük bir kısmı, Polonya-Ukrayna sınırından ülkeye girmiştir. Bu lojistik hat, savaş boyunca Ukrayna’nın stratejik dayanıklılığının en önemli unsurlarından biri hâline gelmiş ve Batı’dan gelen askeri yardımların güvenli şekilde cephe hatlarına ulaştırılmasını sağlamıştır (Mearsheimer, 2001, ss.37-46). Ukrayna’nın düz arazilerinin yoğunluğu ve şehirlerin sık yerleşimi, Rusya için bu bölgelerin kara harekâtları için elverişli hale gelmesine neden olmuştur. Ancak şehir savaşları ve yoğun nüfus, çatışmaların daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur. Kiev, Harkov ve Mariupol gibi şehirlerdeki yoğun çatışmalar, tarafları şehir savaşlarının karmaşıklığı ile yüzleştirmiştir. Dar sokaklar, binaların yoğunluğu ve sivil nüfusun varlığı, hem saldırı hem de savunma açısından büyük zorluklar yaratmıştır.

Karadeniz kıyıları ve liman şehirleri de savaşın önemli noktalarından olmuştur. Özellikle Odessa ve Mariupol gibi şehirler, hem ticari hem de askeri anlamda stratejik değer taşımaktadır. Rusya’nın Karadeniz Filosu aracılığıyla denizden uyguladığı abluka, bu bölgelerin askeri ve ekonomik değerini

daha da artırmıştır. Karadeniz'deki deniz hakimiyeti m¼cadelesi, savaşın yalnızca kara boyutuyla sınırlı olmadığını göstermiştir. Deniz kontrol¼, ticaret yolları ve enerji hatlarının güvenliği açısından stratejik bir unsur h¼line gelmiştir (Hattabi Araştırma Merkezi, 2022, s.7).

Rusya-Ukrayna savaşında kara, deniz ve hava harek¼tlarının coğrafi unsurlarla olan etkileşimi, her iki tarafın askeri stratejilerini şekillendirmiştir. Ukrayna'nın d¼z arazileri Rusya'nın kara hareketleri için olanak sağlasa da ¼zellikle dağlık ve ormanlık b¼lgeler, Rusya'nın hava g¼c¼n¼n etkinliğini sınırlarken, Ukrayna'nın savunma stratejilerini de g¼c¼lendirmiřtir (D¼nmez. 2023, s.114-124). Hava savunma sistemlerinin yerleştirilmesi, savunma hatlarının coğrafi olarak şekillendirilmesi ve hava harek¼tlarının stratejik planları, savaşın seyrini etkileyen anahtar unsurlar olmuştur (Kuşçu & Kapan. 2022, s.439-454). Bu y¼zden harek¼t b¼lgesinin coğrafi ¼zellikleri, savaşın kara ve hava boyutunda harek¼t planlamasını doğrudan etkileyen temel fakt¼rlerden biri olarak değerlendirilmelidir.

3.2 Tarafların Kuvvet, Hazırlık ve Planları

Rusya-Ukrayna Savaşı, her iki tarafın askeri hazırlıkları ve stratejik planlamalarının modern savaşın dinamiklerini nasıl biçimlendirdiğini açıkça göstermektedir. Rusya ve Ukrayna, mevcut askeri kapasitelerini ve kaynaklarını etkin bir şekilde sahaya yansıtırken, teknolojik yenilikler ile hibrit ve asimetrik savaş stratejileri, çatışmanın gidişatında belirleyici rol oynamıştır. Bu s¼re, savaşın gelişiminde ve b¼lgedeki g¼c¼ dengesinin oluşumunda kritik bir fakt¼r haline gelmiş, askeri doktrin ve strateji değişikliklerini tetiklemiştir. Tarafların askeri hazırlıkları, sadece savaşın sonucunu etkilemekle kalmamış, aynı zamanda çatışmanın yapısal ve stratejik y¼nlerini de şekillendirmiştir (Ulu, 2019, s.12-45).

3.2.1 Rusya'nın Kuvvet Hazırlık ve Planları

Rusya, stratejik ve politik hedeflerine ulaşmak amacıyla Ukrayna'ya askeri bir m¼dahalenin kaçınılmaz hale geldiğini değerlendirmiş ve bu kapsamda s¼reci kademeli olarak s¼rd¼rmek istemiştir. Bu kapsamda Rusya, 2014 yılındaki Donbas olayları ve akabinde Kırım'ın ilhakından sonra Ukrayna'yı çevreleme politikası ekseninde asker sevkiyatına başlamıştır. Doğu ve g¼neydoęusunda yer alan askeri ¼slerdeki birliklerinden oluşan 150.000-190.000 arası askeri personeli, şubat 2022 d¼nemine kadar Ukrayna sınırına konuşlandırmıştır (Sapmaz, 2022, ss.419-454). Bu kuvvet yığınağı, kara birlikleri, hava ve f¼ze unsurları ile desteklenen çok katmanlı bir asker¼ hazırlık s¼recini içermiştir. Rusya, Belarus, Kırım ve Rusya'nın batı askeri b¼lgesinde konuşlandırdığı birliklerle Ukrayna'yı ¼ farklı y¼nden çevreleyerek çok eksenli bir harek¼t planı geliştirmiştir. Bu yaklaşım, Rus askeri doktrininde ¼nemli bir yer tutan hızlı taarruz ve çok etkisi yaratma stratejisinin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.

Aynı d¼nemde envanterinde yer alan T-72, T-90 ve sınırlı sayıda T-14 Armata ana muharebe tankları ile bu birliklerini desteklemek istemiştir. Ancak Rusya'nın en modern tankı olan T-14 Armata,

maliyetleri nedeniyle sayısal olarak sınırlı bir şekilde kullanılmıştır. T-72 ve T-90 modelleri, özellikle zırlı savaş alanlarında Rus kara birliklerinin envanterinin temelini oluşturmuş, kara harekâtlarının etkinliğini artırmıştır. Ayrıca Rusya'nın kara harekâtlarında kullandığı İskender ve Kalibr seyir füzeleri, büyük tahribat gücüne sahip füzeler olarak Ukrayna'nın askeri altyapısını hedef almak için kullanılmıştır. İskender balistik füzeleri, kısa menzilli hedeflere karşı yüksek hassasiyetli saldırılar yaparken, Kalibr seyir füzeleri ise daha uzun menzilli stratejik hedeflere yönelik saldırılarda kullanılmıştır. Rusya'nın savaşın ilk aşamasında uyguladığı stratejinin önemli unsurlarından biri de Ukrayna'nın komuta-kontrol yapısını, hava savunma sistemlerini ve lojistik altyapısını uzun menzilli hassas vuruş sistemleri ile zayıflatmak olmuştur. Bu kapsamda balistik ve seyir füzeleri ile gerçekleştirilen saldırılar, savaşın başlangıcında Ukrayna'nın askeri altyapısını felç etmeyi hedeflemiştir (Savunmasanayiist, 2024).

Rusya, savaşın başından itibaren hava üstünlüğünü sağlamak ve Ukrayna'nın hava savunmasını zayıflatmak amacıyla geniş bir uçak filosu kullanmıştır. Su-30 ve Su-35 gibi modern savaş uçakları, Rusya'nın yüksek manevra kabiliyetine sahip hava saldırıları düzenlemesine olanak sağlamıştır. Bu uçaklar, özellikle hava hakimiyetini elde etmek ve Ukrayna'nın hava savunmasını aşmak için stratejik olarak kullanılmıştır. Su-34 ve Su-24 uçakları, hedefe yönelik yoğun bombardıman görevlerinde kullanılmış, özellikle Ukrayna'nın altyapısına ve askeri üslerine yönelik saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bu uçaklar, Rusya'nın hava saldırılarındaki temel unsur olmuştur. Hava Üstünlüğünü sağlamanın yanında kara harekâtlarına doğrudan destek sağlamak amacıyla kullanılan Ka-52, Mi-28 ve Mi-24 gibi taarruz helikopterleri zırlı araçlar ve hedeflere karşı yoğun hava desteği sağlamış, Rus kara birliklerinin ilerlemesini hızlandırmıştır. Rusya'nın hava gücü kullanımı, klasik hava üstünlüğü elde etme stratejisinin yanı sıra kara birlikleri ile koordineli olarak yürütölen müşterek harekâat yaklaşımına dayanmaktadır. Ancak Ukrayna'nın yoğun hava savunma ağı ve taşınabilir hava savunma sistemleri, Rus hava unsurlarının harekâat etkinliğini önemli ölçüde sınırlamıştır.

Orlan-10 ve özellikle Shahed-136 gibi kamikaze insansız hava aracı, keşif, hedef tespiti ve stratejik saldırılar için kullanılmıştır. Özellikle Shahed-136 kamikaze insansız hava aracı olarak Ukrayna'nın enerji altyapısına yönelik saldırılarda kullanılmış ve bu alanda önemli bir stratejik araç olmuştur. Bu İHA'lar, Rusya'nın havadan yüksek hassasiyetle saldırılar düzenlemesine olanak sağlamıştır. İHA'ların yoğun kullanımı, Rusya-Ukrayna Savaşı'nı modern hava harekâtları açısından dikkat çekici bir örnek haline getirmiştir. Keşif İHA'ları, hedef tespit ve topçu ateşi düzeltme görevlerinde kullanılırken, kamikaze İHA'lar ise özellikle enerji altyapısı ve kritik tesislere yönelik saldırılarda önemli bir rol oynamıştır. Rusya, Ukrayna'nın hava saldırılarına karşı S-400 ve S-300 hava savunma sistemleri ile uzun menzilli hava savunma sağlayarak Rus hava unsurlarının güvenliğini sağlamaya yönelik bir strateji izlemiştir. Ayrıca, Pantsir-S1 gibi kısa menzilli hava savunma sistemleri de özellikle uçaklar ve helikopterler için güvenlik sağlamada etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bu sistemler, Rus hava unsurlarının Ukrayna tarafından hedef alınmasını engellemeye yönelik kritik bir rol oynamıştır (Zampronha & Albuquerque,

2024, ss.40-59). Bu çok katmanlı hava savunma yapısı, Rus kuvvetlerinin cephe hattında ve işgal edilen bölgelerde hava savunma kalkını oluşturmasına imkân sağlamıştır.

Rusya'nın savaşı başlatırken ortaya koyduğu temel stratejik amaçların başında, Ukrayna'nın NATO ve AB ile yakınlışan ilişkilerini kesmek, bölgeyi Batı'nın etki alanından uzak tutmak ve bölgesel güç dengelerini kendi lehine çevirmek gelmiştir. Bu kapsamda, Doğu Ukrayna'da ayrılıkçı unsurların desteklenmesi ve bu bölgelerin fiilî kontrol altına alınması ile Kırım'ın tam entegrasyonu önemli stratejik hedefler olarak öne çıkmıştır. Ek olarak, Ukrayna ekonomisi ve sosyal yapısı üzerinde yıpratma stratejileri uygulayarak, Kiev yönetiminin uzun vadeli direnç kapasitesini kırmak, Rusya'nın savaşı planlama sürecindeki bir diğer önemli unsur olmuştur. Operatif seviyede, Rusya'nın savaşın ilk aşamasında hızlı sonuç elde etmeye yönelik bir yaklaşım benimsemiş olduğu görölmektedir. Kiev gibi stratejik şehirlerin hızlı bir şekilde ele geçirilmesi, Ukrayna liderliğinin etkisiz hale getirilmesi ve Ukrayna ordusunun koordinasyon kapasitesinin zayıflatılması, bu hedefin temel unsurlarını oluşturmuştur. Bu bağlamda, çoklu cephelerden ilerleme, çok ve baskı stratejileri ile hava üstünlüğü sağlama gibi taktikler devreye sokulmuştur. Özellikle, hava sıkıştırması ve uzun menzilli füzelerle altyapı hedeflerinin vurulması, Ukrayna'nın lojistik ve iletişim kabiliyetlerini kırmayı amaçlamıştır (Alım, 2022, ss.133-147). Ancak savaşın ilk aylarında beklenen hızlı sonuç elde edilememiş ve Ukrayna'nın direnişi ile Batılı ölkelerden gelen askeri destek, çatışmanın uzun süreli bir yıpratma savaşına dönüşmesine yol açmıştır.

3.2.2 Ukrayna'nın Kuvvet, Hazırlık ve Planları

Ukrayna, sahip olduğu askeri gücü ve savunma kapasitesini Batı'dan aldığı askeri yardımlarla artırmıştır. Hava savunma sistemleri, insansız hava araçları ve milis güçlerinin etkin kullanımı, Ukrayna'nın direnç gösterme ve Rusya'nın ilerleyişini engelleme yeteneğini güçlendirmiştir. 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ve Donbas çatışmalarının başlaması, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri için önemli bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu süreçte Ukrayna ordusu harekât kabiliyetini ve savaş doktrinini yeniden düzenlemeye yönelmiştir. Batılı ölkelerle askeri iş birliğini artırarak modernizasyon çalışmalarına hız vermiştir. Kara kuvvetleri envanterinde yer alan Sovyet yapımı T-64, T-72 ve T-80 tankları, Ukrayna'nın savunma hattında kritik bir rol oynamış ve özellikle doğu ve güney cephelerinde Rus zırhlı birliklerine karşı etkili olmuştur. Ayrıca, Ukrayna'nın roket ve füze sistemlerinden Tochka-U ve Scud füzeleri, Rusya'nın lojistik hatlarına ve askeri altyapısına yönelik başarılı saldırılarda kullanılmıştır (AA, 2022). Mi-8 ve Mi-24 helikopterleri, Ukrayna'nın kara kuvvetlerine hava desteği sağlamış, doğrudan saldırılar ve taşımacılık gibi görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Mi-24 helikopterleri, özellikle zırhlı Rus birliklerine karşı etkili bir hava saldırısı aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Mi-8 helikopterleri, lojistik destek, tıbbi tahliye ve keşif görevlerinde de etkin bir şekilde görev almıştır.

Ukrayna'nın savaş uçakları da savunmada kritik bir rol oynamıştır. MiG-29 ve Su-27 gibi Sovyetler Birliği yapımı uçaklar, Batı'dan alınan modern mühimmat ve uçak bakım desteğiyle, Rusya'nın hava saldırılarına karşı etkin bir karşı savunma yapmıştır. Bu uçaklar, Ukrayna'nın hava üstünlüğünü elde etmek ve Rus hava saldırılarını engellemek için kullanılmıştır. İnsansız hava araçları, Ukrayna'nın askeri stratejisinde önemli bir yer tutmuştur. Bayraktar TB2 İHA'ları, Ukrayna'nın en bilinen İHA'larından biri olarak, Rus zırlı birliklerine karşı başarılı saldırılar gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Ukrayna'nın çeşitli İHA'ları, keşif, istihbarat toplama ve hedef tespiti gibi kritik görevlerde de kullanılmıştır (Peigné, 2023, ss.1-15). Ukrayna Hava Kuvvetleri sayısal olarak Rusya'ya kıyasla daha sınırlı bir kapasiteye sahip olmasına rağmen dağınık konuşlanma ve mobil hava üsleri kullanarak hayatta kalma stratejisi uygulamıştır. Bu yaklaşım, Rusya'nın savaşın ilk aşamasında Ukrayna hava gücünü tamamen etkisiz hale getirme hedefinin başarısız olmasında önemli rol oynamıştır. İHA'ların yoğun kullanımı, savaşın ilk aşamalarında Ukrayna'nın asimetrik savaş stratejisinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Özellikle TB2 İHA'larının Rus zırlı konvoylarına yönelik saldırıları, modern savaş alanında insansız sistemlerin etkisini gösteren çarpıcı örnekler arasında yer almıştır.

Hava savunma alanında, Ukrayna, S-300 ve Buk hava savunma sistemlerini kullanarak Rusya'nın hava üstünlüğüne karşı koymuştur. Bu sistemler, Ukrayna'nın hava sahasında etkin bir savunma hattı oluşturmuş ve Rus uçaklarına karşı ciddi bir engel oluşturmuştur. Batı'dan sağlanan Patriot ve NASAMS hava savunma sistemleri ise, Ukrayna'nın hava savunma kapasitesini önemli ölçüde artırmış, özellikle uzun menzilli tehditlere karşı etkili olmuştur (Gürsu, 2023, ss.357-383). Bu sistemlerin Ukrayna'ya konuşlandırılması, savaşın ilerleyen aşamalarında Rusya'nın balistik ve seyir füzeleri ile gerçekleştirdiği saldırıların etkisini sınırlayan önemli bir unsur olmuştur. Ukrayna'nın savaş öncesi dönemde geliştirdiği savunma planlamasının önemli unsurlarından biri de dağıtık savunma ve esnek harekât anlayışı olmuştur. 2014 yılında başlayan Donbas çatışmalarından elde edilen tecrübeler doğrultusunda Ukrayna Silahlı Kuvvetleri, sabit üslenme yerine mobil birlik yapısı, dağınık konuşlanma ve hızlı yer değiştirme kabiliyetlerine dayalı bir savunma modeli geliştirmiştir. Bu kapsamda düzenli ordu birliklerinin yanı sıra yerel savunma birlikleri ve gönüllü unsurların da harekâta dâhil edilmesi, Ukrayna'nın savunma planlarının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Ayrıca Batılı lkelerle geliştirilen askerî iş birliği çerçevesinde istihbarat paylaşımı, uydu verileri ve modern komuta-kontrol sistemlerinin kullanımı Ukrayna'nın operasyonel farkındalığını artırarak savunma planlamasına önemli katkı sağlamıştır.

Bunun yanında ABD tarafından Ukrayna'ya verilen HIMARS sistemi, Rus kuvvetlerinin ilerleyişini önlemiş ve savunma stratejilerinin artışında önemli bir üstünlük sağlamıştır (AA, 2022). HIMARS sistemleri, özellikle Rusya'nın lojistik merkezleri, mühimmat depoları ve komuta noktalarına karşı yüksek hassasiyetli saldırılar gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Bu durum, cephe gerisindeki Rus lojistik ağının ciddi şekilde zarar görmesine neden olmuştur. Diğer taraftan Ukrayna, batılı devletlerden temin ettiği F-16 uçakları ile Rus hava unsurlarına karşı bir denge sağlamayı amaçlamıştır (Defenceturk,

t.y.). F-16 uçaklarının Ukrayna Hava Kuvvetlerine katılması, savaşın hava boyutunda yeni bir denge unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu uçakların gelişmiş radar sistemleri ve modern mühimmat kapasitesi, Ukrayna'nın hava savunma ve taarruz yeteneklerini önemli ölçüde artırma potansiyeline sahiptir.

Radar sistemleri de bu bağlamda kritik bir rol oynamaktadır. Ukrayna, Rus hava saldırılarını tespit etme ve hedefleme kapasitesini geliştiren radar sistemleriyle hem yerel savunmayı hem de hava savunma sistemlerini desteklemiştir. Bu radar ağları, hava savunma sistemleri ile entegre edilerek aę merkezli bir savunma yapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Özellikle, Ukrayna'nın hava savunma ağları, gelişmiş radar teknolojileriyle donatılmış olup, Rus hava araçlarının tespit edilmesini hızlandırarak, savunma sistemlerinin etkinliğini artırmıştır. Ayrıca portatif hava savunma sistemleri olan MANPADS (Man-Portable Air Defense Systems) ile de önemli bir avantaj elde etmiştir. Bu sistemler, Ukrayna'nın yerel savunma gücünü artırmış ve Rus hava araçlarına karşı düşük irtifada etkili bir savunma imkânı sunmuştur. Strela ve Igla gibi MANPADS sistemleri, dūřman uçaklarına yönelik kısa menzilli saldırılar gerçekleştirilmesinde kullanılmıştır (Kasapoęlu, 2022, ss.1-5). Batılı ülkeler tarafından sağlanan Stinger ve benzeri taşınabilir hava savunma sistemleri de Ukrayna birliklerinin düşük irtifada uçan Rus helikopterleri ve saldırı uçaklarına karşı etkili bir savunma oluşturmasına katkı sağlamıştır. Ukrayna'nın stratejik hedeflerinin başında, ülkenin bağımsızlığını korumak, Rusya'nın işgalini geri pūskürtmek ve Batı'nın askeri, ekonomik ve diplomatik desteğini sürdürmek yer almıştır. Ukrayna, NATO ile yakın ilişkilerini geliştirmeyi ve Batı'dan gelen destekle kendi savunma kapasitesini artırmayı amaçlamıştır. Stratejik hedeflerden biri, sadece askeri gücün kullanımı değil, aynı zamanda uluslararası arenada savaşın meşruiyetini pekiştirmek ve dünya kamuoyunun Ukrayna'nın yanında yer almasını sağlamaktır.

Operatif seviyede, Ukrayna'nın savaşın ilk aşamalarında Rusya'nın hızlı ilerleyişine karşı koymak için savunma hattı kurma stratejisi benimsenmiştir. Kiev ve diğer büyük şehirlerin korunması, Rusya'nın lojistik hatlarının kesilmesi ve Rus güçlerinin cephe hattında sıkıştırılması, Ukrayna'nın operasyonel hedeflerinin temel unsurlarını oluşturmuştur. Ukrayna, yerel halkın direnişi ve gerilla taktikleri ile Rus kuvvetlerine karşı savaşı sürdürmüş, aynı zamanda yerel askeri kapasitesini güçlendirmek için Batı'dan alınan modern silah sistemlerini etkin bir şekilde kullanmıştır (Göksun, 2022, ss.1-9). Ukrayna'nın stratejisi, Rusya'nın ilerleyişini durdurmak ve savaşın uzun süreli bir çatışmaya dönüşmesini sağlamak için zaman kazanmayı amaçlamıştır. Bu kapsamda, lojistik ve tedarik hatlarının korunması, Rusya'nın operasyonel hatalarından yararlanmak ve sahada esnek taktiklerle karşılık vermek, Ukrayna'nın odaklandığı temel alanlar arasında yer almıştır. Aynı zamanda, Ukrayna'nın hava savunma sistemleri ve füze savunma yetenekleri, Rusya'nın hava üstünlüğünü kırma amacı taşıyan önemli bir stratejik faktör haline gelmiştir.

Savaşın ilerleyen aşamalarında, Ukrayna'nın stratejik hedeflerinden biri de topraklarını geri almak ve Rusya'nın denetimindeki bölgelere karşı sürekli baskı kurmak olarak şekillenmiştir. Ukrayna,

operasyonel alanda dzenli ordusu, milis kuvvetleri ve Batı'nın sağladığı askeri yardımlar ile başarılı bir direniş sergilemiştir. Rusya'nın stratejik ve operasyonel hatalarını kullanarak, Ukrayna hem kendi topraklarında hem de uluslararası düzeyde savaşın seyrini değiştirme fırsatı bulmuştur. Bu çerçevede Ukrayna'nın savunma stratejisi, konvansiyonel askerî güç ile asimetrik savaş yöntemlerinin birlikte kullanıldığı hibrit bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

4. RUSYA-UKRAYNA SAVAŞINDA HAVA HAREKÂTININ DÖNÜŞÜMÜ

Rusya-Ukrayna savaşı, modern hava harekâtlarının operasyonel dinamiklerinin yeniden değerlendirildiği önemli bir çatışma olarak öne çıkmıştır. Sayısal ve teknolojik üstünlüğe sahip olan Rusya Federasyonu Hava ve Uzay Kuvvetleri, savaşın ilk aşamasında Ukrayna üzerinde hızlı bir hava üstünlüğü kurmayı hedeflemiş; ancak mobil hava savunma sistemleri, taşınabilir hava savunma sistemleri ve dağınık konuşlandırılmış hava unsurları nedeniyle bu hedefe tam anlamıyla ulaşamamıştır. Bu durum, modern savaş ortamında hava gücünün etkinliğinin yalnızca platform sayısı ve teknolojik kapasite ile değil, entegre hava savunma mimarileri ve ağ merkezli komuta-kontrol yapıları ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

4.1 Modern Hava Harekâtının Operasyonel Dinamikleri

Ukrayna'ya karşı askeri müdahalenin eşiğinde olan Rusya, 2022 Şubat verileri itibariyle yaklaşık 850.000 aktif personel, 12.000'den fazla tank, 30.000 zırhlı araç ve 1.500'den fazla savaş uçağıyla modernize edilmiş bir orduya sahipken; Ukrayna, yaklaşık 250.000 aktif personel, 2.500 tank, 12.000 zırhlı araç ve 100 civarında savaş uçağıyla daha sınırlı bir askeri kapasitesi bulunuyordu. Rusya'nın yaklaşık 62 milyar dolarlık savunma bütçesine karşılık Ukrayna'nın yalnızca 5,9 milyar dolarlık bir savunma bütçesine sahip olması taraflar arasındaki denge farklılıklarını tüm gerçekçiliği ile ortaya koymuştur (Euronews, 2022). 2014 yılı itibariyle askeri Ukrayna sınırına yığınaklama sürecinde olan Rusya 24 Şubat 2022 tarihinde Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ukrayna'nın silahtan arındırılması amacıyla özel bir askeri operasyon başlatıldığını duyurmasıyla askeri müdahalesini fiilen başlatmıştır (Alanur, 2023, s.519-550).

Harekatın başlangıcında Rusya askeri birlikleri, Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk bölgelerinden Ukrayna kontrolündeki bölgelere, aynı anda Rusya sınırında yer alan Harkiv, Sumi ve Çernigiv bölgelerine, Belarus üzerinden ise Çernobil bölgesine giriş yapmıştır (Koşar, 2024, ss.15-34). Ukrayna genelindeki önemli askeri hedefler, 100'ün üzerinde füze ve roketle hedef alınmış olsa da bu saldırılar sınırlı bir ölçekte gerçekleştirilmiştir (Sapmaz, 2022, ss.419-454). Rusyanın saldırıları ile artan sivil ve asker kayıplarının ardından Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy, ülke çapında genel seferberlik ilan edilen kararnameyi imzalamış, Kiev'in isteyen her vatandaşa silah vereceğini ve gereken askeri eğitim desteğinin sağlanacağını belirten açıklamalarda bulunmuştur (Euronews, 2022). Savaşın ilk günlerinde Rusya, Kiev'in hızlı bir şekilde ele geçirilmesini hedeflemiş ve bu amaçla Antonov

Havalimanı ve Vasilkiv Hava Üssüne saldırıda bulunmuştur. Antonov Havalimanı'ndaki çatışmalar sırasında, dünyanın en büyük operasyonel uçağı olan Antonov An-225 Mriya, hangarında imha edilmiştir (Günaydın & Gölcük & Arıkan, 2024, ss.17-38).

Rusya Kiev yakınlarına kadar ilerleme kaydetse de şehir ele geçirilememiştir. Ancak Donbas bölgesinin tamamı, Mariupol ve Novazevski şehirleri işgal edilerek Donbas ve Kırım karadan birleştirilerek Ukrayna'nın Azak denizi ile ilişkisi kesilmiştir. Öncelikli hedeflerinden biri de hava üstünlüğünü elinde tutmak isteyen Rusya çeşitli hava saldırıları gerçekteleşirse de hedeflerine tam anlamıyla ulaşamamıştır. Ukrayna, zaman içinde hava savunma sistemlerini güçlendirerek, Rusya'nın hava harekâtlarına karşı direnç göstermiş, hava üstünlüğü sağlama çabalarını engellemiştir. Rusya'nın hava üstünlüğünü tam anlamıyla kazanamaması, kara harekâtlarında da belirleyici bir faktör olmuştur. Hava saldırılarının, kara harekâtlarına entegre edilmemesi, Rusya'nın stratejik planlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ukrayna'nın hava savunma sistemlerinin etkili kullanımı, bu dengeyi değiştirmiş ve Rusya'nın hava kuvvetlerinin stratejik gücünü zayıflatmıştır. Bu durum, modern savaş ortamında klasik anlamda hava üstünlüğünün yalnızca savaş uçaklarının sayısal ve teknolojik üstünlüğü ile sağlanamayacağını ortaya koymuştur. Rusya-Ukrayna savaşı, entegre hava savunma sistemleri, mobil sensör ağları, insansız sistemler ve ağ merkezli komuta-kontrol mimarilerinin hava harekâtının başarısını belirleyen temel unsurlar hâline geldiğini göstermiştir.

Batılı ülkeler, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği üyeleri, Ukrayna'ya hava savunma sistemleri, savaş uçakları, insansız hava araçları (İHA) ve mühimmat gibi askeri yardımlar sunarak, ülkenin savunma kapasitesini güçlendirmiştir. Bu yardımlar, Ukrayna'nın hava savunmasını güçlendirirken, Rusya'nın hava üstünlüğü kurma çabalarını önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Özellikle ABD'nin askeri ve ekonomik destek paketi içerisinde yer alan HIMARS ortam menzilli güdümlü roket sistemi ve NASAMS sistemleri gibi hava savunma füzeleri, Rus ordusunu önemli ölçüde yıpratmış ve ilerleyişini yavaşlatmıştır ("HIMARS Desteği", 2022). Ukrayna tarafından Donetsk bölgesinde Makiiyka yerleşim birimi yakınlarında Rusya Silahlı Kuvvetleri'nin geçici konuşlandığı noktalardan birine HIMARS füzeleri ile saldırmıştır. Rusya Savunma Bakanlığı tarafından saldırıda 6 HIMARS füzesinin kullanıldığı ve 63 askerin öldürüldüğü bilgisi doğrulanmıştır (Yeni şafak, 2022). Batılı devletlerin Ukrayna'ya F-16 uçakları desteği ve pilot eğitimine yönelik oluşturdukları koalisyonlar ile taraflar arasındaki hava gücü dengesi yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır (Savunma TR, 2025).

Ukrayna tarafından kullanılan Türk yapımı Bayraktar TB2 insansız hava araçları savaşın önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Bayraktar TB2 İHA'ları Rus zırhlı birlikleri ve lojistik hatlarına yönelik gerçekteleştirdikleri hassas saldırılarla savaşın ilk aşamalarında önemli bir kuvvet çarpanı oluşturmuştur. İHA'ların bu ölçekte ve yoğunlukta kullanılması, modern hava harekâtının dönüşümünde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Özellikle düşük maliyetli İHA sistemlerinin keşif, hedef tespiti ve hassas taarruz görevlerinde kullanılması, hava gücünün platform merkezli yapısından sensör-ateş

zinciri temelli ağ merkezli bir yapıya doğru evrildiğini göstermektedir. Savaşın devam eden seyri sırasında Rusya Karadeniz Filosunun amiral gemisi olan Moskva güdümlü füze kruvazörü Ukrayna Silahlı Kuvvetlerinin R-360 Neptün gemisavar füzesi ile vurularak batırılmıştır. Bu gelişme Rusya'nın Karadeniz'deki deniz ve hava harekâtlarının koordinasyonunu önemli ölçüde etkilemiştir (Savunmasanayist.com, 2024). Rusya tarafında ise savaşın stratejik boyutunu değiştiren önemli unsurlardan biri hipersonik füzelerin kullanımı olmuştur. Rusya, Kinjal hipersonik füzeleri ile Ukrayna'nın kritik altyapı tesislerini hedef almıştır. Hipersonik silahların kullanımı, hava savunma mimarilerinin gelecekte karşılaşacağı tehditlerin niteliğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir gelişme olmuştur (BBC, 2024).

Rusya'nın İnan'dan temin ettiği Shahed-136 kamikaze İHA'ları ise savaşın teknolojik boyutunu daha da derinleştirmiştir. Shahed-136 sistemleri düşük maliyetli olmalarına rağmen yüksek tahrip gücü sayesinde özellikle Ukrayna'nın enerji altyapısına yönelik saldırılarda yoğun biçimde kullanılmıştır. Dolanan mühimmat olarak da tanımlanan bu sistemlerin yoğun kullanımı, modern savaş ortamında düşük maliyetli insansız sistemlerin stratejik seviyede etkili olabileceğini ortaya koymuştur (Albright & Burkhard, 2023, ss. 1-4). Savaşın ilerleyen dönemlerinde Kuzey Kore'nin Rusya'ya topçu mühimmatı ve çeşitli askerî destek sağlaması savaşın uluslararası boyutunu genişletmiştir. Bu destek Rusya'nın özellikle uzun süreli yıpratma savaşında lojistik kapasitesini sürdürmesine katkı sağlamıştır. Bu sırada, Wagner Grubu'nun savaşta kullanımı ise Rusya'nın vekâlet savaşı stratejisinin önemli bir parçası olarak öne çıkmıştır. Wagner birlikleri özellikle Donbas bölgesinde yürütölen operasyonlarda aktif rol oynamış ve Bahmut Muharebesi gibi kritik çatışmalarda Rus ordusuna destek sağlamıştır (Öztopal, 2023, ss.54-73). Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde Rusya-Ukrayna savaşı, modern hava harekâtının dönüşümünü ortaya koyan önemli bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. İnsansız sistemlerin yaygın kullanımı, ağ merkezli komuta-kontrol yapıları, mobil hava savunma sistemleri ve düşük maliyetli hassas vuruş sistemleri savaşın hava boyutunu köklü biçimde değerirmiştir.

Bu gelişmeler, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda hava gücünün yalnızca klasik hava üstünlüğü mücadelesi çerçevesinde değerlendirilmesinin modern savaşın dinamiklerini açıklamak açısından yetersiz kaldığını göstermiştir. Savaşın ilerleyen safhalarında İHA/SİHA'ların yoğun kullanımı, dolanan mühimmat sistemlerinin yaygınlaşması ve sensör-ağ temelli komuta-kontrol mimarilerinin devreye girmesi, hava harekâtlarının karakterinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Düşük maliyetli insansız sistemlerin keşif, hedef tespiti ve hassas taarruz görevlerinde etkin biçimde kullanılması, modern hava gücünün platform merkezli bir yapıdan sensör, veri ve ağ temelli harekât mimarilerine doğru dönüştüğünü göstermektedir.

Bu çerçevede Rusya-Ukrayna Savaşı, modern hava gücünün dönüşümünü gözlemlemeye imkân sağlayan önemli bir çatışma örneği olarak değerlendirilebilir. İnsansız hava araçlarının yaygın kullanımı, dolanan mühimmat sistemlerinin artan rolü ve sensör-ateş zinciri temelli ağ merkezli harekât

anlayışının gelişmesi, 21. yüzyıl savaşlarında hava gücünün kullanım biçiminin yeniden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

4.2 Hava Gücünün Dönüşümü: İnsansız Sistemler ve Ağ Merkezli Harp

Modern savaş literatüründe hava gücünün dönüşümü, platform merkezli kuvvet yapılarından sensör ağları, insansız sistemler ve veri temelli komuta-kontrol mimarileri ile desteklenen çok katmanlı bir harekât anlayışına geçiş süreci olarak tanımlanmaktadır. Rusya-Ukrayna savaşı ise bu dönüşümün sahadaki yansımalarını gözlemek açısından dikkat çekici bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Özellikle İHA'ların yaygın biçimde kullanılması, dolanan mühimmat sistemlerinin savaş alanına girmesi ve sensör-ağ temelli komuta kontrol mimarilerinin geliştirilmesi, hava harekâtlarının icra biçimini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu süreçte hava gücü yalnızca savaş uçakları ve bombardıman platformlarına dayanan klasik bir yapıdan uzaklaşarak, sensörler, insansız sistemler ve hassas vuruş kabiliyetlerinin entegre edildiği ağ merkezli ve çok katmanlı bir harekât mimarisine doğru evrilmiştir.

Rusya-Ukrayna savaşında insansız hava araçlarının savaş alanındaki rolü özellikle dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. Ukrayna tarafından kullanılan Bayraktar TB2 insansız hava araçları savaşın ilk aşamalarında Rus zırhlı birlikleri, hava savunma sistemleri ve lojistik konvoylarına yönelik gerçekleştirdikleri hassas saldırılar ile önemli bir etki yaratmıştır (Pettyjohn, 2024, ss.1-64). TB2 sistemleri yalnızca taarruz görevlerinde değil, aynı zamanda keşif, gözetleme ve hedef tespiti görevlerinde de etkin bir şekilde kullanılarak Ukrayna birliklerinin operasyonel farkındalığını artırmıştır. Bu durum, insansız sistemlerin modern savaş alanında kuvvet çarpanı olarak kullanılabileceğini açık biçimde göstermiştir. Savaşın ilerleyen safhalarında ise insansız sistemlerin kullanımında yeni bir aşamaya geçilmiştir. Özellikle dolanan mühimmat olarak tanımlanan kamikaze İHA'ların yoğun şekilde kullanılması, hava harekâtlarının maliyet yapısını ve operasyonel mantığını değiştiren önemli bir gelişme olmuştur (FPRI, 2022). Rusya'nın İran'dan temin ettiği Shahed-136 kamikaze insansız hava araçları, düşük maliyetli olmalarına rağmen yüksek tahrip gücü sayesinde Ukrayna'nın enerji altyapısına ve kritik tesislerine yönelik saldırılarda geniş ölçekte kullanılmıştır (RUSI, 2023). Bu tür sistemlerin düşük maliyetli olmaları ve seri üretime uygun yapıları, savaşın ekonomik boyutunu da doğrudan etkilemiştir.

Dolanan mühimmatların yanı sıra her iki tarafın da keşif ve hedef tespit amaçlı çok sayıda küçük insansız hava aracını yoğun biçimde kullandığı görülmüştür. Bu sistemler özellikle topçu ve füze sistemleri için hedef tespitinde önemli bir rol oynamış ve sensör-ateş zincirinin hızlanmasına katkı sağlamıştır (Watling & Reynolds, 2022, ss.1-25). Böylece savaş alanında hedef tespitinden vuruşa kadar geçen süre önemli ölçüde kısalmış ve operasyonel etkinlik artmıştır. Rusya-Ukrayna savaşının ortaya koyduğu en önemli gelişmelerden biri de ağ merkezli harp anlayışının giderek daha belirgin hale gelmesidir. Sensörler, insansız sistemler, uydu görüntüleri ve istihbarat kaynaklarından elde edilen verilerin hızlı bir şekilde analiz edilerek ateş destek unsurlarına aktarılması, modern savaş alanında karar alma ve hedefleme

süreçlerini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bu çerçevede sensör-ateş zinciri olarak tanımlanan “*sensor-to-shooter chain*” mekanizması savaşın hava boyutunda belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Ukrayna’nın Batılı ülkelerden aldığı istihbarat desteği, uydu görüntüleri ve çeşitli sensör verileri bu ağ merkezli yapının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede Ukrayna kuvvetleri Rus birliklerinin hareketlerini daha yakından takip edebilmiş ve özellikle topçu ve füze sistemleri ile yüksek hassasiyetli saldırılar gerçekleştirebilmiştir. HIMARS sistemlerinin sahada yarattığı etkinin önemli ölçüde bu sensör-ağ temelli hedefleme mimarisi ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir (Fisher Connectors, 2022). Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde Rusya-Ukrayna savaşı, modern hava gücünün yalnızca savaş uçaklarına dayanan bir yapıdan uzaklaştığını ve insansız sistemler, sensör ağları ve hassas vuruş sistemlerinin entegre edildiği yeni bir harekât paradigmasının ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda savaş, hava gücünün gelecekteki kullanım biçimlerini anlamak açısından önemli dersler içermektedir.

4.2.1 Dolanan Mühimmat ve FPV İHA Kullanımının Hava Harekâtına Etkisi

Rusya-Ukrayna savaşında dikkat çeken en önemli teknolojik gelişmelerden biri dolanan mühimmat ve birinci şahıs görüşlü (First Person View-FPV) insansız hava araçlarının yoğun biçimde kullanılması olmuştur. Dolanan mühimmat sistemleri, klasik insansız hava araçlarından farklı olarak hedef bölge üzerinde belirli bir süre dolaşabilen ve hedef tespit edildiğinde doğrudan hedefe yönelerek imha görevi gerçekleştiren platformlar olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemler, yüksek hassasiyetli vuruş kabiliyeti ve operatör riskini azaltmaları nedeniyle modern savaş alanında giderek daha fazla tercih edilen sistemler hâline gelmiştir. Görece düşük maliyetli olmaları ve seri üretime uygun yapıları sayesinde dolanan mühimmat sistemleri, modern savaş literatüründe “*hava gücünün demokratikleşmesi*” olarak tanımlanan yeni bir eğilimin ortaya çıkmasına da katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda hava gücü yalnızca büyük devletlerin yüksek maliyetli hava platformlarına dayanan bir kapasite olmaktan çıkarak, daha geniş aktörler tarafından kullanılabilen çok katmanlı bir savaş aracına dönüşmektedir.

Rusya-Ukrayna savaşında her iki tarafın da dolanan mühimmat sistemlerini geniş ölçekte kullandığı görülmektedir. Rusya Federasyonu özellikle Lancet ve Shahed-136 sistemlerini kullanarak Ukrayna’nın enerji altyapısı, askeri tesisleri ve lojistik hatlarına yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Bu sistemler düşük maliyetli olmaları ve seri üretime uygun yapıları sayesinde yoğun şekilde kullanılabilmiş ve stratejik hedeflere karşı etkili bir araç haline gelmiştir. Buna karşılık Ukrayna da Switchblade, Phoenix Ghost ve Warmate gibi dolanan mühimmat sistemlerini kullanarak Rus zırhlı araçları, topçu sistemleri ve hava savunma unsurlarına karşı operasyonlar gerçekleştirmiştir (Millî İstihbarat Akademisi, 2025, ss.1-63).

Savaşın ilerleyen safhalarında FPV insansız hava araçlarının kullanımı da dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştır. FPV sistemleri, operatörün drone üzerindeki kamera görüntüsünü gerçek zamanlı olarak izleyerek aracı doğrudan hedefe yönlendirmesine imkân tanımaktadır. Bu sayede düşük maliyetli ticari

drone platformları dahi yüksek hassasiyetli saldırı araçlarına dönüştürülebilmektedir. FPV drone sistemlerinin özellikle zırlı araçlara, siper hatlarına ve küçük taktik hedeflere karşı yoğun biçimde kullanıldığı görülmüştür.

FPV drone sistemlerinin en önemli özelliklerinden biri düşük maliyetli olmalarıdır. Geleneksel hassas güdümlü mühimmatlara kıyasla oldukça düşük maliyetlerle üretilebilen bu sistemler, savaş alanında yüksek sayılarda kullanılabilmekte ve düşman unsurları üzerinde sürekli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu durum modern savaş ortamında maliyet-etkin savaş teknolojilerinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Dolanan mühimmat ve FPV drone kullanımının bir diğer önemli sonucu da hava savunma sistemleri üzerinde yarattığı baskı olmuştur. Geleneksel hava savunma sistemleri genellikle yüksek irtifada uçan uçak ve füze tehditlerine karşı tasarlanmışken, düşük irtifada uçan küçük insansız sistemler bu savunma mimarisinde yeni zorluklar yaratmıştır. Bu nedenle savaş sürecinde her iki tarafın da düşük maliyetli hava savunma çözümlerine yöneldiği görülmüştür (Understanding War, 2025). Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde Rusya-Ukrayna savaşı, dolanan mühimmat ve FPV insansız hava araçlarının modern hava harekâtının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Bu sistemlerin sağladığı düşük maliyetli ve yüksek hassasiyetli vuruş kabiliyeti, gelecekteki savaşlarda insansız sistemlerin rolünün daha da artacağını göstermektedir (Fried, 2025, ss.1-13).

5. SONUÇ

Rusya-Ukrayna Savaşı, 21. yüzyıl savaşlarının karakterinde meydana gelen dönüşümü gözlemek açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. 2022 yılında başlayan bu çatışma, iki devlet arasındaki konvansiyonel bir askeri mücadele olmasının ötesinde modern savaş teknolojilerinin, ağ merkezli harekât anlayışının ve insansız sistemlerin savaş alanındaki etkisini ortaya koyan kapsamlı bir çatışma olarak değerlendirilmektedir. Hava harekâtı bağlamında ortaya çıkan gelişmeler, klasik hava gücü anlayışının önemli ölçüde dönüşüm geçirdiğini ve yeni bir harekât paradigmasının şekillenmeye başladığı göstermektedir. Bu yönüyle Rusya-Ukrayna Savaşı, modern hava gücünün operasyonel kullanımına ilişkin önemli çıkarımlar sunan güncel bir çatışma örneği özelliği taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında söz konusu dönüşüm, teknolojik gelişmeler ve harekâtın icra biçimi, kuvvet yapısı ve karar alma süreçleri üzerindeki etkileriyle birlikte değerlendirilmiş ve modern hava gücünde yapısal bir paradigma değerimine işaret ettiği ortaya konulmuştur.

Savaşın başlangıcında Rusya Federasyonu, sahip olduğu geniş askeri kapasite, modern savaş uçakları ve yüksek savunma bütçesi sayesinde hava üstünlüğünü kısa sürede sağlayabileceği varsayımıyla harekâta başlamıştır. Çatışmaların ilerleyen safhalarında Ukrayna'nın mevcut mobil hava savunma sistemleri, batılı ülkelerden aldığı askerî destek ve insansız sistemleri etkin biçimde kullanması, Rusya'nın hava hakimiyeti ve hava üstünlüğü kurmasını engellemiştir. Bu durum, modern savaş ortamında hava hakimiyetinin veya üstünlüğünün savaş uçaklarının sayısal veya teknolojik üstünlüğüne dayandırılmayacağını açık biçimde ortaya koymuştur. Bu bulgu, klasik hava gücü teorilerinde yer alan

platform merkezli üstünlük anlayışının günümüz savaş ortamında tek başına belirleyici olmadığını ve hava gücünün etkinliğinin ancak çok katmanlı ve entegre sistemler üzerinden sağlanabileceğini göstermektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda hava harekâtının dönüşümünü belirleyen en önemli unsurlardan biri insansız sistemlerin geniş ölçekte kullanılması olmuştur. Bayraktar TB2 gibi SİHA'ların savaşın ilk aşamalarında Rus zırhlı birlikleri ve lojistik hatlarına yönelik gerçekleştirdiği etkili saldırılar, bu sistemlerin modern savaş alanında önemli bir kuvvet çarpanı haline geldiğini göstermiştir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde dolanan mühimmat sistemleri ve FPV insansız hava araçlarının yoğun biçimde kullanılması ise hava gücünün karakterinde daha derin bir dönüşümün yaşandığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, görece düşük maliyetli insansız sistemlerin yüksek maliyetli platformlara karşı önemli bir denge unsuru oluşturabildiğini göstermesi bakımından dikkat çekici olmuştur. Bu bağlamda, insansız sistemlerin savaş alanındaki etkisi teknolojik kabiliyetlerin ötesinde düşük maliyetle kitlesel ölçekte üretilebilmeleri ve savaş alanının tamamına yayılabilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, hava gücünün sınırlı ve seçkin platformlara dayalı yapısından, yaygın ve süreklilik arz eden bir etki alanına dönüşmesine neden olmuştur.

Savaşta öne çıkan bir diğer önemli unsur ise ağ merkezli harp anlayışının giderek daha belirgin hale gelmesi olmuştur. Sensörler, insansız sistemler, uydu verileri ve farklı istihbarat kaynaklarından elde edilen bilgilerin entegre edilerek hızla ateş destek unsurlarına aktarılması, hedef tespitinden imhaya kadar geçen sürenin önemli ölçüde kısalmasını sağlamıştır. Sensör-ateş zinciri olarak tanımlanan bu yapı, hava harekâtlarının etkinliğini artırarak operasyonel seviyede önemli avantajlar yaratmıştır. Ukrayna'nın batılı ülkelerden aldığı istihbarat desteği ve gelişen ağ merkezli komuta-kontrol yapısı, bu dönüşümün sahadaki en belirgin örneklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu süreç, savaş alanında "kill chain" olarak tanımlanan hedef tespitinden imhaya kadar geçen sürenin dramatik biçimde kısalmasına yol açmış; bu durum özellikle taarruz eden birliklerin yüksek kayıp riski ile karşı karşıya kalmasına neden olarak manevra kabiliyetini sınırlamıştır. Bu nedenle savaş alanında hareketlilik yerine daha statik ve savunma ağırlıklı bir yapı ortaya çıkmıştır.

Rusya tarafından kullanılan hipersonik füzeler ve kamikaze insansız hava araçları da modern hava harekâtının dönüşümünü yansıtan önemli gelişmeler arasında yer almıştır. Özellikle Shahed-136 dolanan mühimmat sistemlerinin yoğun biçimde kullanılması, düşük maliyetli insansız sistemlerin stratejik hedeflere karşı etkili şekilde kullanılabileceğini göstermiştir. Bu durum, modern savaş ortamında maliyet etkin teknolojilerin giderek daha fazla önem kazandığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu gelişmeler, hava savunma sistemlerinin karşı karşıya kaldığı tehdit çeşitliliğinin arttığını ve geleneksel hava savunma mimarilerinin düşük maliyetli, yüksek sayıda hedefe karşı yeniden yapılandırılmasını zorunlu kıldığını göstermektedir.

Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde Rusya-Ukrayna Savaşı, modern hava gücünün platform merkezli bir yapıdan sensör, ağ ve insansız sistemlerin entegre edildiği çok katmanlı bir harekât mimarisine doğru evrildiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, hava gücünün gelecekteki kullanım biçimlerinin savaş uçaklarının yanında insansız sistemler, mobil hava savunma ağları ve ağ merkezli komuta-kontrol yapıları üzerinden şekilleneceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle söz konusu dönüşüm, bir teknoloji değişimi ile askerî organizasyon, kuvvet kullanımı ve harekât doktrini açısından bütüncül bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Sonuç olarak Rusya-Ukrayna savaşı, modern hava harekâtının karakterinde önemli bir dönüşüm yaşandığını açık biçimde göstermektedir. İnsansız sistemlerin yaygınlaşması, sensör-ağ temelli hedefleme süreçlerinin hızlanması ve düşük maliyetli hassas vuruş kabiliyetleri, geleceğin savaşlarında hava gücünün icra biçimini belirleyecek temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda söz konusu savaş, modern hava gücünün yalnızca platform üstünlüğüne dayanan klasik anlayıştan uzaklaşarak insanlı ve insansız sistemlerin birlikte görev yaptığı ağ merkezli bir harekât paradigmasına doğru dönüştüğünü ortaya koyan önemli bir eşik olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, söz konusu dönüşümün geçici bir adaptasyon değil, modern savaşın doğasına ilişkin kalıcı bir değişimi yansıttığını ortaya koymaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan elde edilen tecrübeler, çatışmaya taraf olan ülkelerden başka modern hava gücünü geliştirmeyi hedefleyen tüm devletler açısından önemli dersler içermektedir. Özellikle hava gücünün insanlı platformlara dayalı klasik yapısının giderek insansız sistemler ile desteklenen hibrit bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. İnsansız hava araçları, dolanan mühimmat sistemleri ve sensör ağlarının entegre kullanımı, hava harekâtlarının planlanması ve icrasında yeni bir doktrinel yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede geleceğin hava kuvvetlerinin, insanlı ve insansız sistemlerin birlikte görev yaptığı, çok katmanlı sensör ve komuta-kontrol ağlarıyla desteklenen bütünleşik bir yapı üzerinden şekilleneceği değerlendirilmektedir. Benzer şekilde modern hava harekâtlarının başarısında platform üstünlüğünün haricinde, ağ merkezli harp anlayışının, hızlı karar alma süreçlerinin ve entegre hava savunma mimarisinin belirleyici hale geldiği görülmektedir. Rusya-Ukrayna savaşının ortaya koyduğu tecrübeler, insansız sistemlerin yaygın kullanımı, sensör-ateş zincirinin hızlanması ve düşük maliyetli hassas vuruş sistemlerinin sahadaki etkisi bakımından geleceğin savaş ortamına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu nedenle söz konusu savaşın ortaya koyduğu askeri tecrübelerin, modern hava gücü doktrinlerinin yeniden değerlendirilmesi ve geleceğin hava harekât konseptlerinin geliştirilmesi açısından önemli bir referans noktası oluşturduğu söylenebilir. Bu çerçevede çalışma, modern hava gücünün dönüşümünü yalnızca kullanılan platformlar üzerinden değil; bu platformların savaş alanında nasıl entegre edildiği, nasıl ölçeklendirildiği ve nasıl bir operasyonel etki yarattığı üzerinden analiz ederek literatüre kavramsal ve analitik düzeyde katkı sunmaktadır.

KAYNAKLAR

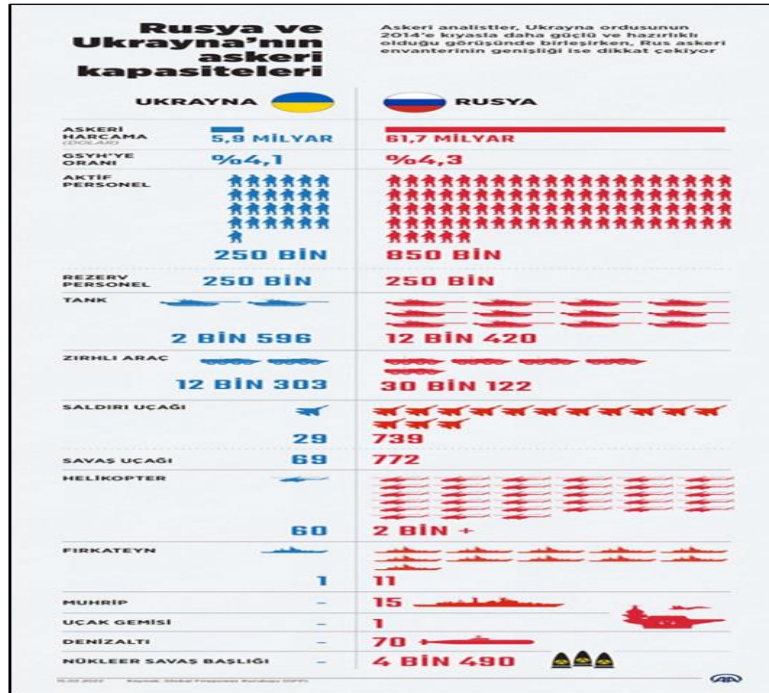
- Alanur, N. D. (2023). Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik silahlı saldırıları için ileri sürdüğü gerekçelerin uluslararası hukuk bağlamında değerlendirmesi. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(11), 519-550. Erişim Adresi: <https://www.jurix.com.tr/article/35868?u=0&c=0>
- Albright, D., & Burkhard, S. (2023). *Electronics in the Shahed-136 kamikaze drone* (Institute for Science and International Security Report, ss. 1-4). Erişim Adresi: <https://isis-online.org/isis-reports/electronics-in-the-shahed-136-kamikaze-drone>
- Alım, E. (2022). *Ukrayna krizinde Rusya*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı. (2024). ABD, Rus ordusunu yıpratmak için Ukrayna'ya HIMARS sistemi veriyor. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-rus-ordusunu-yipratmak-icin-ukrayna-ya-himars-sistemi-veriyor/2603751> Erişim tarihi: 22 Kasım 2024.
- Anadolu Ajansı. (2022, 30 Kasım). Rusya: Ukrayna önemli ölçüde Toçka-U füzesi cephanesine sahip. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ukrayna-onemli-olcude-tocka-u-fuzesi-cephanesine-sahip/2559072> Erişim tarihi: 30 Kasım 2024.
- Anadolu Ajansı. (2023a, 7 Ocak). Batının askeri desteği Ukrayna'nın Rusya'ya karşı savunmasında kritik öneme sahip. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/batinin-askeri-destegi-ukraynanin-rusyaya-karsi-savunmasinda-kritik-oneme-sahip/2784333> Erişim tarihi: 7 Ocak 2025.
- Anadolu Ajansı. (2023b, 8 Ocak). Pentagon: ABD'nin verdiği ilk 4 HIMARS sistemi Ukrayna'da. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pentagon-abdnin-verdigi-ilk-4-himars-sistemi-ukraynada-/2621984> Erişim tarihi: 8 Ocak 2025.
- BBC News Türkçe. (2024, 30 Kasım). Rusya, Ukrayna'yı hipersonik füzelerle vurdu. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn4744eml81o> Erişim tarihi: 30 Kasım 2024.
- Buyar, C., & Şener, U. (2023). Tarihin dönüşü: Rusya-Ukrayna savaşı, siyasi ve ekonomik tesirleri. *Journal of Academic Value Studies*, 9(4), 284-301.
- Defence Turk. (t.y.). F-16 savaş uçakları Ukrayna'da. Erişim Adresi: <https://www.defenceturk.net/f-16-savas-ucaklari-ukraynada> Erişim tarihi: 8 Ocak 2025.
- Dönmez, H. (2023). Rusya-Ukrayna savaşına giden süreç: "Avrasyacılık" anlayışı çerçevesinden bir inceleme. *International Journal of Politics and Security*, 5(1), 114-144. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijps/article/1208030>
- Euronews. (2022a, 24 Şubat). Savaşın eşiğine gelen Rusya ile Ukrayna ordularının güçleri ne kadar? Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2022/02/24/savas-n-esigine-gelen-rusya-ile-ukrayna-ordular-n-n-gucleri-ne-kadar> Erişim tarihi: 9 Ocak 2025.
- Euronews. (2022b, 24 Şubat). Ukrayna lideri Zelenski: İsteyen herkese silah vereceğiz, ülkeyi korumaya hazır olun. Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2022/02/24/ukrayna-lideri-zelenski-isteyen-herkese-silah-verecegiz-ulkeyi-korumaya-haz-r-olun> Erişim tarihi: 9 Ocak 2025.
- Fischer Connectors. (2022). *Defense tech insights: The connectivity challenge - First lessons from Ukraine*. Erişim Adresi: https://fischerconnectors.com/app/uploads/fischer_connectors_defense_tech_insights_the_connectivity_challenge_first_lessons_from_ukraine_september_2022.pdf Erişim tarihi: 15 Şubat 2026.
- Fried, T. (2025). *The impact of drones on the battlefield: Lessons of the Russia-Ukraine war from a French perspective*. Hudson Institute. Erişim Adresi: <https://www.hudson.org/missile-defense/impact-drones-battlefield-lessons-russian-ukraine-war-french-perspective-tsiporah-fried> Erişim tarihi: 18 Şubat 2026.
- Göksun, Y. (2022). *Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, bilgi üretimi ve karşıt anlatılar* (Perspektif No. 667). Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. <https://www.setav.org/perspektif-rusyanin-ukraynayı-ısgali-bilgi-uretimi-ve-karsit-anlatilar>

- Günaydın, A., Gölçük, E., & Arıkan, H. (2024). *Rusya'nın Ukrayna'da başlattığı özel operasyonun iki yıllık özeti*. Moskova Büyükelçiliği İç İşleri Müşavirliği.
- Gürsu, M. (2023). Ukrayna-Rusya savaşından alınan hava savunma dersleri. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 43(2), 357-383. <https://dergipark.org.tr/pub/khosbd/article/1323714>
- Hattabi Araştırma Merkezi. (2024). *Rusya-Ukrayna savaş seyrinin askeri boyutları (24 Şubat-20 Haziran 2024) raporu*. İstanbul.
- Institute for the Study of War. (2025, 4 Aralık). *Russian offensive campaign assessment, December 4, 2025*. Erişim Adresi: <https://understandingwar.org/research/russia-ukrayna/russian-offensive-campaign-assessment-december-4-2025/> Erişim tarihi: 26 Mart 2026.
- Kasapoğlu, C. (2022). Ukrayna-Rusya savaşı dersleri. *Kriter Dergisi*, 6(67), 1-5. Erişim Adresi: <https://kriterdergi.com/dosya-ukrayna-krizi/ukrayna-rusya-savasi-dersleri>
- Koşar, Y. (2024). *Rusya'nın Ukrayna politikalarının jeopolitik teoriler çerçevesinde incelenmesi: Vladimir Putin dönemi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Lee, R., & Kofman, M. (2022). *Not built for purpose: The Russian military's ill-fated force design*. Foreign Policy Research Institute. Erişim Adresi: <https://www.fpri.org/article/2022/06/not-built-for-purpose-the-russian-militarys-ill-fated-force-design/> Erişim tarihi: 15 Şubat 2026.
- Mankoff, J. (2022). *Russia's war in Ukraine: Identity, history, and conflict*. Erişim Adresi: https://csis-websiteprod.s3.amazonaws.com/s3fspublic/publication/220422_Mankoff_RussiaWar_Ukraine.pdf Erişim tarihi: 26 Mart 2026.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. W. W. Norton & Company.
- Millî İstihbarat Akademisi. (2025). *Rusya-Ukrayna savaşı'nda İHA kullanımı: Modern savaşın yeni oyuncularını ve geleceğin teknolojik dönüşümü*. https://mia.edu.tr/uploads/f/28042025_1.pdf Erişim tarihi: 1 Şubat 2026.
- Onyshkiv, Y. (2007). *A constructivist approach to the explanation of the emergence of Russia's "near abroad"* (Master's thesis). Central European University.
- Öztopal, M. K. (2023). Özel güvenliğin uluslararası sorunlar üzerindeki etkisi: Rusya Ukrayna savaşında Wagner Grubu örneği. *Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi*, 66, 54-73. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3497733>
- Peigné, L. P. (2023). *TB2 Bayraktar: Big strategy for a little drone* (Briefings de l'Ifri). Security Studies Center. <https://www.ifri.org/en/memos/tb2-bayraktar-big-strategy-little-drone>
- Pettyjohn, S. L. (2024). *Evolution, not revolution: Drone warfare in Russia's 2022 invasion of Ukraine*. War on the Rocks. Erişim Adresi: <https://s3.us-east-1.amazonaws.com/files.cnas.org/documents/CNAS-Report-Defense-Ukraine-Drones-Final.pdf>
- QHA. (2014, 30 Kasım). Yeşil adamlar: Kırım'ı işgal eden Rus birlikleri belirlendi. Erişim Adresi: <https://www.qha.com.tr/gundem/yesil-adamlar-kirim-i-iskal-eden-rus-birlikleri-belirlendi-149324> Erişim tarihi: 30 Kasım 2024.
- Rubin, U. (2023). Russia's Iranian-made UAVs: A technical profile. Royal United Services Institute. Erişim Adresi: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russias-iranian-made-uavs-technical-profile> Erişim tarihi: 15 Şubat 2026.
- Sapmaz, A. (2022). Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya yönelik askeri harekâtının ilk safhasının harp prensipleri açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 419-454.
- Savunma Sanayist. (2024, 4 Mart). En modern Rus tankı T-14 Armata cephe hattına veda etti. Erişim Adresi: <https://www.savunmasanayist.com/en-modern-rus-tanki-t-14-armata-cephe-hattina-veda-etti/> Erişim tarihi: 22 Kasım 2024.

- Savunma TR. (2025). Ukrayna için F-16 uçakları ne anlama geliyor? Erişim Adresi: <https://www.savunmatr.com/ukrayna-icin-f-16-ucaklari-ne-anlama-geliyor/> Erişim tarihi: 9 Ocak 2026.
- Sezer, S. (2024). Rusya-Ukrayna savaşının jeopolitik sonuçları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 158-180.
- Stent, A. (2019). *Putin's world: Russia against the West and with the rest*. Twelve.
- Ulu, H. (2019). *Doktrinden pratiğe Rusya'nın hibrit savaşı: Ukrayna ve Suriye örnekleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Watling, J., & Reynolds, N. (2022). *Operation Z: The death throes of an imperial delusion*. Royal United Services Institute. Erişim Adresi: <https://static.rusi.org/special-report-202204-operation-z-web.pdf>
- Yeni Şafak. (2022, 9 Ocak). Ukrayna Rus askeri tesisine füze yağdırdı: 63 asker hayatını kaybetti. Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/dunya/ukrayna-rus-askeri-tesisine-fuze-yagdirdi-63-asker-hayatini-kaybetti-3899192> Erişim tarihi: 9 Ocak 2025.
- Zabrodskiy, M., Watling, J., Danylyuk, O. V., & Reynolds, N. (2022). *Preliminary lessons in conventional warfighting from Russia's invasion of Ukraine: February–July 2022*. Royal United Services Institute. Erişim Adresi: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf> Erişim tarihi: 26 Mart 2026.
- Zampronha, D., & Albuquerque, A. (2024). Cheaper precision weapons: An exploratory study about the HESA Shahed 136. *Advances in Aerospace Science and Technology*, 9, 40-59. Erişim Adresi: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=131823>

EKLER

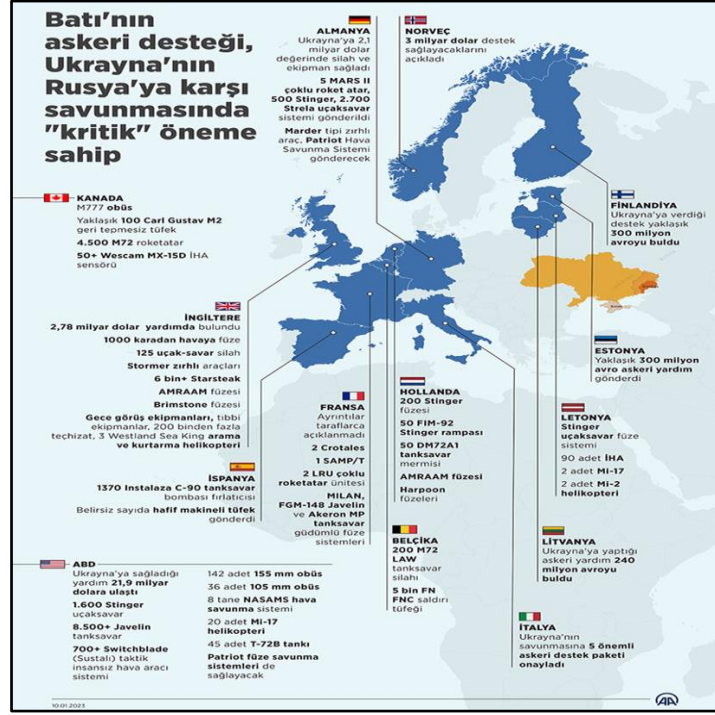
Ek-1

Rusya-Ukrayna Karşılařtırılmalđ Askeri Kapasiteleri

(<https://tr.euronews.com/2022/02/24/savas-n-esigine-gelen-rusya-ile-ukrayna-ordular-n-n-gucleri-ne-kadar>)
Erişim Tarihi: 09.01.2025).

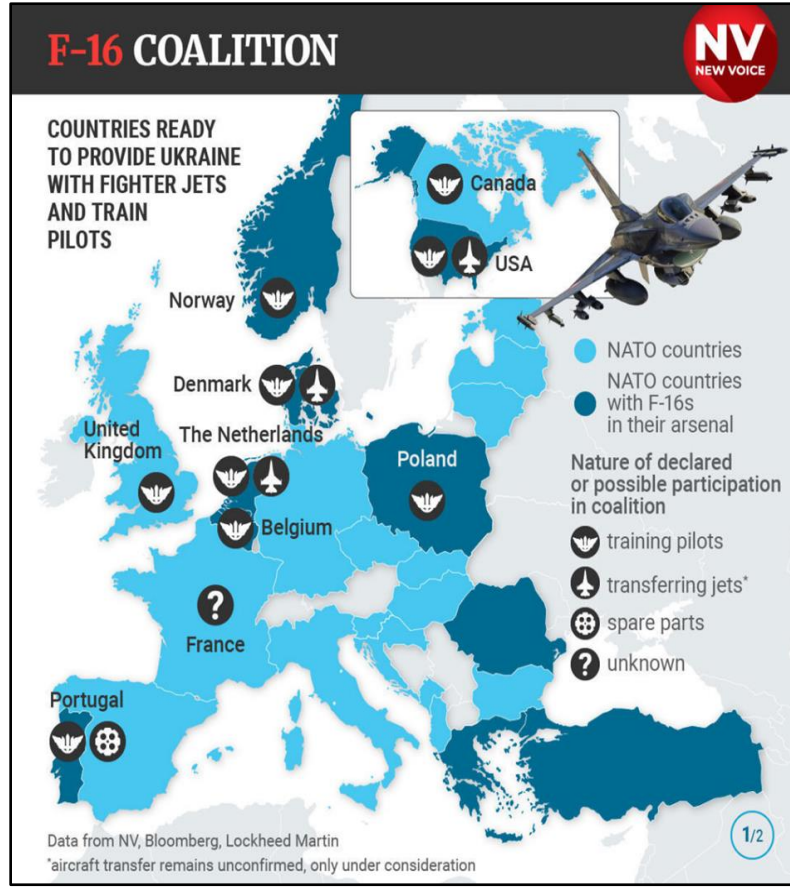
Ek-2

Ukrayna'ya Ekonomik ve Askeri Destek

(<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/batinin-askeri-destegi-ukraynanin-rusyaya-karsi-savunmasinda-kritik-oneme-sahip/2784333>, Erişim Tarihi: 07.01.2025).

Ek-3

Ukrayna'ya F-16 Destek Koalisyonu

(<https://www.savunmatr.com/ukrayna-icin-f-16-ucaklari-ne-anlama-geliyor/> Erişim Tarihi: 09.01.2026)

Ek-4

ABD'nin Ukrayna'ya Verdiği HIMARS Sistemi ve Özellikleri
(<https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/28463> Erişim Tarihi: 08.01.2025).

İntihal Taraması

Dergimizin yayın ilkeleri gereğince başvuru sırasında DergiPark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>) üzerinden makaleye ilişkin benzerlik (intihal) raporu gönderilmesi gerekmektedir. Dergimize yüklenen makalelerin iThenticate programıyla benzerlik oranı belirlenmektedir. iThenticate ile ulusal ve uluslararası veri tabanından karşılaştırma yaparak bir Benzerlik raporu oluşturulur. Bu raporda tırnak içinde yazılan metinler hesaba katılmadan yazılı metin içeriğinin var olan metinlerle aynı veya çok yakın benzerlik gösterdiği yüzde oranla verilmektedir. Yüklenecek raporun taşınması gereken özellikler aşağıdaki gibidir:

- Makalenin değerlendirmeye alınabilmesi için rapordaki benzerlik oranının %15'i aşmaması gerekmektedir.
- Benzerlik raporu, iThenticate programındaki filtreleme seçenekleri aşağıdaki şekilde ayarlanarak alınmalıdır:
- Kaynakça hariç (Bibliography excluded)
- Alıntılar hariç (Quotes excluded)
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words)
- Program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez.
- Rapor ".pdf" uzantılı olarak kaydedilmelidir.

iThenticate Programının Kullanımı iThenticate tarafından yayınlanmış olan "iThenticate Quick Start Guide" aşağıdaki erişim adresinde yer almaktadır: https://www.ithenticate.com/hs-fs/hub/92785/file-1384442410-pdf/iTh_documentation/ithenticate_qs_guide.pdf Benzerlik oranı % 15'den fazla olan makaleler reddedilir. Bu gibi durumlarda yazar/lar'dan makalenin tekrar revize edilerek yüklenmesi istenir. Yukarıda söz edilen kuralları Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisine makale yükleyen bütün yazarlar kabul etmiş sayılır.

Yazım Kuralları

1. Genel İlkeler

Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü tarafından hazırlanan Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi, Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır. Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisinin amacı, Savunma Yönetimi, Güvenlik Araştırmaları, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm, Deniz Hukuku ve Güvenliği, İstihbarat Çalışmaları, Askerî Eğitim Yönetimi, Askerî Tarih bilimleri alanlarındaki bilimsel gelişmeleri takip etmek ve bu alanlardaki bilimsel araştırma ve uygulamalara yer vererek alana katkı sağlamaktır. Ayrıca araştırmacılar ve uygulamacılar arasındaki etkileşimi kurup destekleyerek savunma ve güvenlik bilimlerinin gelişmesine hizmet etmektedir. Dergi; Savunma Yönetimi, Güvenlik Araştırmaları, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm, Deniz Hukuku ve Güvenliği, İstihbarat Çalışmaları, Askerî Eğitim Yönetimi, Askerî Tarih bilimleri alanlarındaki nitelikli araştırmaları Türkçe ve İngilizce olarak yayımlamaktadır. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler makale sahiplerine aittir; Millî Savunma Üniversitesi ile Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Dergiye gönderilen makalelerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması ve herhangi bir yerde yayımlanması için değerlendirme sürecine girmemiş olması gerekir. Başka bir yerde yayımlanması amacıyla başvuru yapıldığının, aynısının ya da benzerinin başka bir dergide yayımlanmış olduğunun tespiti halinde makale değerlendirme sürecinden çıkarılır. Dergiye gönderilen çalışmalar Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Genel Kurulunun 10 Kasım 2016 tarihli ve 2016.23.497 sayılı Yüksek Öğretim Kurumları Bilimsel Araştırma Yayın Etiği Yönergesi, Millî Savunma Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Esasları çerçevesinde ve COPE (Committee on Publication Ethics) (<https://publicationethics.org/resources/resources-and-furtherreading/international-standards-editors-and-authors>) standartlarında hazırlanmalıdır. Dergiye gönderilen etik kurul izni gerektiren araştırmalar (anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırma; insan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanıldığı araştırmalar; insanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar; hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar ve Kişisel Verilerin Korunması Kanunu gereğince retrospektif çalışmalar) için etik kurul onayı alınmış olmalıdır. Bu izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin ilk sayfasında dipnot verilerek belirtilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir. Fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulması ve uyulduğunun makalede belirtilmesi gerekmektedir. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğraf ve benzerinin kullanımı için sahiplerinden izin alınmalı ve makalede belirtilmelidir.

Dergiye başvuru, değerlendirme, yayın süreci ve bilgilendirmeler DergiPark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>) üzerinden yapılır. Başvuruda sisteme yüklenecek makale, derginin Makale Yayım İlkeleri ve Yazım Kuralları'nda (Yazar Rehberi) belirtilen ilkelere, şekil şartlarına, atıf usullerine ve yazıldığı dilin yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş ve telif hakkı devri formu doldurularak tüm yazarlar tarafından imzalanmış olmalıdır. Derginin intihal politikası gereğince IThenticate programından alınmış benzerlik

raporu da başvuru aşamasında sisteme yüklenmelidir. Dergiye başvuru ücretsizdir. Başvuru, değerlendirme, yayın aşamalarında veya sonrasında herhangi bir ücret alınmaz. Yazar ve hakemlerle iletişim DergiPark üzerinden gerçekleştirildiğinden yazarlar ve hakemler iletişim adresi olarak belirttikleri e-posta adresini kontrol etmelidirler. Yazarlar birden fazla makale için başvuru yapabilirler. Yazarın birden fazla makalesinin kabul alması durumunda, bir ciltte yazara ait yalnızca bir makale yayımlanabilir. Yazarın kabul almış diğer makalesinin basımı ancak bir sonraki ciltte yapılabilir. Dergiye gönderilen makaleler ilk değerlendirme aşamasında, DergiPark üzerinden gönderilmesi gerekli bilgilerin, makale dosyasının, telif hakkı devri formunun ve benzerlik raporunun bulunup bulunmadığı ve Derginin Makale Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları'na uygun olup olmadığı kontrol edilerek uygun bulunmayan başvurular reddedilir. Uygun bulunan başvurular ise ön değerlendirme aşamasında, editörler ve yayın kurulu tarafından kapsamı, dergi politikası, yazım kuralları, alana özgün katkısı, bilimsel anlatımı, yönünden incelenir. Çalışmalar, ön değerlendirme ölçütlerini karşılamaları halinde iki hakeme gönderilir. İki hakemin birbirine zıt görüş bildirmesi halinde üçüncü bir hakeme başvurulabilir. Hakemlerin ve yazarın kimlikleri bu süreçte çift taraflı kör hakemlik politikası gereğince gizli tutulur. Hakemler için verilen değerlendirme süresi, hakemin değerlendirmeyi kabul ettiği tarihten itibaren 30 gündür. Hakem değerlendirmesi tamamlanan makalelerin yazarlarına hakem raporları sistem üzerinden e-posta ile gönderilir. Düzeltme istenmesi halinde hakem raporlarının yazara gönderildiği tarihten itibaren 15 gün içinde düzeltilmiş makale ve düzeltme raporunun sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Hakem raporları doğrultusunda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına, editörler ve yayın kurulu karar verir. Basımı uygun görülen makaleler dizgi aşamasına alınır, basımı uygun görülmeyen makaleler ise reddedilir. Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisinde yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup hiçbir kurum ve kuruluş ile Millî Savunma Üniversitesi ve Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsünün resmi görüşü niteliğini taşımaz. Dergideki makalelerin bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Çalışmanın içinde olabilecek hatalı, eksik atıflardan veya çarpıtmalardan yazar sorumludur. Yayımlanan her araştırmaya ait verilerin 5 yıl süre ile yazar tarafından saklanması zorunludur. Dergiye gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Derginin açık erişim politikası gereğince makalelerin tam metinleri dâhil olmak üzere dergi içeriği tüm kullanıcılara ücretsiz olarak sunulmaktadır. Yayımlanmış eserlerden kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir. Dergiye değerlendirilmek üzere makale gönderen yazarlar derginin “Makale Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları”nı ve belirtilen telif koşullarını kabul etmiş sayılırlar. Söz konusu kural ve ilkelere uymayan makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir. Dergi Yayın Komisyonu'nun ilgili kural ve ilkelere uymayan makaleleri “değerlendirme sürecinde veya sonrasında” “reddetme” hakkı bulunmaktadır.

2. Makalelerin Gönderilmesi

Makaleler, “MS Word” formatında kayıtlı olmalı ve DergiPark (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/saga>) üzerinden gönderilmelidir. E postaya makale dosyası ile birlikte tefif hakkı devri formu ve benzerlik raporu da eklenmelidir. Editör kurulunca belirlenen benzerlik oranı üst sınırı yüzde 15’dir. Benzerlik raporu, “iThenticate: Plagiarism Detection Software” kullanılarak alınmış ve “.pdf” olarak kaydedilmiş olmalıdır. Rapor kaydedilmeden önce programdaki filtreleme seçenekleri şu şekilde ayarlanmalıdır: -Kaynakça hariç (Bibliography excluded) -Alıntılar hariç (Quotes excluded) -5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) -Program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez. Yazar bilgileri eksiksiz olarak girilmeli, birden fazla yazar olması durumunda yazar sıralamasına dikkat edilerek tüm yazarlar eklenmeli ve iletişim yazarı belirtilmelidir. Etik ilkeler gereğince, makale başvurusu sonrasında yazar ekleme, çıkarma ve/veya yazar sıralaması değişikliği yapılamaz. Yazar bilgilerine uluslararası geçerliliği bulunan <https://orcid.org/> adresinden alınacak ORCID (Open Researcher and Contributor ID) numarası da girilmelidir. Makale eposta yoluya gönderilirken epostaya “Editöre Not” şeklinde aşağıdaki bilgiler yazılmalıdır (varsa yazarların editöre iletmek istedikleri notlar da bu alana yazılabilir): Makalenin yazar sıralamasına dikkat ederek, yazar adı ve soyadı (soyadı büyük harflerle), unvanı, adresi (üniversite, fakülte, bölüm adı bulunmalıdır), ORCID numarası, e posta adresi; varsa teşekkür notu; makale daha önce bildiri, tez vb. olarak herhangi bir yerde sunulmuşsa ya da proje/araştırma desteğinden yararlanılarak hazırlanmışsa bu durumu açıklayan Türkçe ve İngilizce not; makalenin türü (araştırma makalesi, derleme, olgu sunumu vb.); “UAK Doçentlik Sınavına Başvuru Şartları” “temel alan” tablolarından makalenin konu alanına uygun “bilim alanı” ve “kodu”. Basım formatı ise kabul edilen makalelerin dergi **makale şablonuna** göre düzenlenecektir. Değerlendirilmek üzere gönderilen makale dosyası hakemlerle paylaşılan değerlendirme sürümü olduğundan kör hakemlik politikası gereğince bu dosyada yazar isimlerine yer verilmemeli, ayrıca dosya özelliklerine girilerek yazar bilgileri silinmelidir.

3. Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

Aşağıda sıralanan ayarlar makale şablonunda ayarlıdır.

Makaleler, MS Word programında “Times New Roman” karakteriyle “11 Punto”, 1,5 satır aralıklı ve iki yana yaslanmış olarak yazılır. Sayfa yapısı A4 olmalı; sağ “2,5 cm”, sol “2,5 cm”, üst “2,5 cm” ve alt kenarlardan “2 cm” boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başlarındaki girinti “0 cm” ve paragraf aralarındaki boşluk önce “0 nk” sonra “6 nk” olmalıdır.

Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisine gönderilen yayınlar Türkçe veya İngilizce olarak hazırlanabilir. Türkçe makalelerin yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

Dergiye gönderilen çalışmalar, 5.000-9.000 kelime alt-üst sınırları arasında olacak şekilde hazırlanmalıdır.

Makalenin genel kurgusu sırasıyla şöyledir: Makalenin yazıldığı dildeki başlığı, İngilizce başlığı, yazarların adı-soyadı ve orcid bilgileri, yazarların ilişkili olduğu kurumları, makalenin özeti, abstract, makale bilgileri, anahtar kelimeleri, keywords, tam metin, teşekkür, kaynakça (references) ve –varsa ekler.

Makalenin Türkçe Başlığı “Times New Roman” karakteriyle “16 Punto”, “kalın” ve her sözcüğü büyük harfle başlayacak şekilde yazılmalıdır. Makalenin İngilizce Başlığı “Times New Roman” karakteriyle “14 Punto”, “italik” ve her sözcüğü büyük harfle başlayacak şekilde yazılmalıdır “Özet”, “Abstract”, “Anahtar Kelimeler” (Keywords) başlıkları kalın olmak üzere bu başlıklar ve öz metni “Times New Roman” karakteriyle “9 Punto” ve italik yazılmalıdır. Özet ve Abstract 200-250 kelimedenden oluşmalıdır. Özette çalışmanın amacı ve kapsamı, özgün yönü ve incelediği alana getirdiği katkı, yöntemi ve başlıca vurguları, değerlendirmeler ve öneriler kısaca belirtilmelidir. Anahtar kelimeler en az dört, en çok altı tane olmalıdır. Anahtar kelimelerin ilk harfi büyük yazılmalı, anahtar kelimelere numara verilmemelidir.

E posta ile gönderilecek ve değerlendirilmek üzere hakemlere sunulacak makale dosyasında kör hakemlik politikası gereğince yazar kimliğine ilişkin ifadelerin bulunmaması gerekmektedir. Dolayısıyla sisteme yüklenen makale dosyasının ilk sayfasında yalnızca, makalenin yazıldığı dildeki başlığı, özü ve anahtar kelimeleri, ikinci dildeki (makale Türkçe ise İngilizce, makale İngilizce ise Türkçe) başlığı, özü ve anahtar kelimeleri yer almalıdır.

Makalenin ana metni özet ve abstract sayfasından sonra “GİRİŞ”(INTRODUCTION) başlığı ile başlamalıdır. Metindeki ana başlıklar, sola dayalı, büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar sola dayalı, koyu ve kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıkları da sola dayalı ve koyu ancak sadece ilk kelimelerinin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklar Word şablonunda gösterildiği gibi numaralandırılmalıdır.

Makalede, Etik Kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasının gerekip gerekmediği belirtilmeli, izin alınması gerektiriyorsa alınmış olan izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makalenin ilk sayfasında dipnot verilerek belirtilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir. Fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulması ve uyulduğunun makalede belirtilmesi gerekmektedir. Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğraf ve benzerinin kullanımı için sahiplerinden izin alınmalı ve makalede belirtilmelidir.

Tablo ve şekil başlıkları numaralandırılarak paragraf girintisiyle tablo ve şekillerin üzerinde “Times New Roman” karakteriyle “11 Punto” yazılmalıdır. Tablo, Şekil, Grafik kelimeleri ve numaraları koyu yazılmalıdır. Tablo ve şekil adlarında her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı, koyu yazılmamalıdır Örneğin; Tablo 1: Tablo Başlığı. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman ve 8 Punto” olmalıdır.

Kaynak Gösterimi ve Metin İçi Atıflar

Dergide metin içinde kaynak gösterme, APA (6. sürüm) atıf yöntemine uygun olarak parantez içinde yazar soy ismi ve yayın yılı şeklinde yapılır.

Doğrudan alıntılarda sayfa numarası kullanılması gereklidir. Sayfa numaraları yayın yılından sonra virgül kullanılarak Türkçe yazılmış makalelerde s. ve ss. İngilizce yazılmış makalelerde p. ve pp. kısaltması kullanılarak yazılır. Örneğin; (Saaty, 1999, p.90). Kaynak gösterilen çalışma iki yazarlıysa iki yazarın soy isimleri gösterilir. Örneğin; (Arslan & Yener, 2016, s. 22).

Metinde dipnot uygulaması ilgili sayfanın altında, metnin bütünlüğünü bozmayacak şekilde yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır ve “Times New Roman 10 Punto” karakteriyle verilmelidir.

Kaynak, şekil ve tablonun altında ise paragraf girintisiyle başlanarak “Times New Roman 10 Punto” ile kaynakçada olduğu gibi yazılmalı ve sayfa numarası belirtilmelidir.

Metin içi atıflarda ve kaynakçada kullanılan kısaltmalar, referans verilen kaynağın dili gözetilmeksizin, makalenin yazım diline uygun yazılmalıdır. Örneğin; Türkçe makalede “ve”, “vd.”, “Der./Ed.”, İngilizce makalede “and”, “et al.”, “Ed./Eds.” gibi.

Makalede ek verilmesi halinde her bir ek ayrı sayfada olacak şekilde kaynakçadan sonra verilmeli, “EK” başlığı büyük harflerle, koyu ve sola dayalı olarak yazılmalı, ayrıca numaralandırılmalıdır. Ek başlığındaki her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Örneğin; EK 1: Ek Başlığı.

Metin içerisinde atıf yapılan her kaynak kaynakçada yer almalı, kaynakçada yer alan her kaynağa da metin içerisinde mutlaka gönderme yapılmış olmalıdır. Atıftaki yazar adı ve tarih bilgisi kaynakçadaki yazar adı ve tarih bilgisi ile birebir aynı olmalıdır Yararlanılan kaynaklar, makalenin sonunda ayrı bir sayfada “Kaynakça” (References) başlığı altında alfabetik olarak soy isim sırasıyla gösterilmelidir. Her kaynak paragraf girintisiyle başlanarak yazılmalıdır.

Metin İçi Atıflar

Dergide metin içinde kaynak gösterme, APA (6.sürüm) atıf yöntemine uygun olarak parantez içinde yazar soy ismi ve basım/yayın yılı şeklinde yapılır. **Doğrudan alıntılarda** sayfa numarası/numaraları yayın yılından sonra virgül kullanılarak Türkçe yazılmış makalelerde s. ve ss.; İngilizce yazılmış makalelerde p. ve pp. kısaltması kullanılarak yazılır:

[Metin içi atıf: (Özlu, 2023), Doğrudan atıflarda (Dalby, 1991, s. 263) veya (Saaty, 1999, p. 90)]

Kaynak gösterilen çalışma iki yazarlıysa iki yazarın soy isimleri gösterilir:

[Metin içi atıf: (Arslan ve Yener, 2016)]

Üç, dört ve beş yazarlı çalışmalara gönderme yapılırken sadece metin içindeki ilk göndermede tüm yazarların soyadları verilir. Diğer göndermeler için ilk yazarın soyadının yanına vd. ifadesi eklenmelidir. İngilizce yazılan makalelerde üç, dört ya da beş yazarlı yayınlara gönderme yapılırken ve diğerleri yerine et al. ifadesi kullanılmalıdır.

Örnek

İlk atıf

[Metin içi atıf: (Uçak, Kurbanoğlu, Şencan ve Doğan, 2011)]

İkinci ve sonraki atıflar

[Metin içi atıf: (Uçak vd., 2011)]

Altı ve daha fazla yazarı olan çalışmalara gönderme yapılırken sadece ilk yazarın soyadı belirtilir ve ardından “vd.” ifadesi yazılır.

[Metin içi atıf: (Dougherty vd., 2010)]

Metin içinde aynı konuya birden fazla kaynak gösterilmişse ya da yer verilmişse, yazarların soy isimleri alfabetik sıralamayla aralarına noktalı virgül işareti konularak gösterilmelidir:

[Metin içi atıf: (Ahmet, 2009; Can ve Yılmaz, 2001; Uysal vd., 2006)]

Aynı yazarın aynı yıla ait farklı çalışmaları, yayın yılı sonuna konulacak “a, b, c, ...” harfleriyle gösterilmelidir.

Çalışmaya ait yayın yılı yok veya belirtilmemiş ise Türkçe yazılmış makalelerde “t.y-a, ty-b, ...”; İngilizce yazılmış makalelerde “n.d-a, n.d-b, ...” olarak gösterilmelidir.

[Metin içi atıf: (Yılmaz, 2008a, 2008b) veya (Arat, t.y-a, t.y-b)]

Yazarı Olmayan Yayınlar ve Kurum Yayınları

Yazar olarak bir grup/tüzel kişi (dernekler, şirketler, devlet kurumları ve diğer çalışma grupları gibi) ifade ediliyorsa bu gruba ilişkin ad bilgisi metin içindeki atıfta oldukça açık ve anlaşılır biçimde verilmelidir. Grup adı bazı durumlarda kısaltılabilir. Eğer grup adı uzunsa, kısaltma herkesçe anlaşılır oluyorsa veya ada yönelik zaten bilinen bir kısaltma var ise ilk kullanımda hem açık hali hem kısaltma hali kullanılıp, sonraki kullanımlarda ise sadece kısaltma kullanılabilir. Eğer grup adı kısa ise veya kısaltması herkesçe anlaşılır olmuyorsa tüm atıflarda adın açık hali yazılır.

İlk kullanım;

[Metin içi atıf: (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK], 2013)]

İkinci ve sonraki kullanımlar;

[Metin içi atıf: (TÜBİTAK, 2013)]

Atıf cümle içerisinde yapılıyorsa

İlk kullanım:

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK, 2013)

İkinci ve sonraki kullanımlar:

TÜBİTAK (2013)

Eğer bir çalışmanın yazarı belli değilse metin içerisinde gönderme yapılırken yazar alanında

geçen ilk birkaç kelime (genelde başlıktan) ve yıl kullanılır. Metin içi göndermelerde makale başlığı, bölüm başlığı ya da bir web sayfasının adı çift tırnak içinde; dergi, kitap, broşür ya da rapor başlığı ise italik olarak yazılır.

Web Sayfası, Makale Başlığı, Bölüm Başlığı

Künye

Hacettepe Üniversitesi Bilgi Okuryazarlığı Programı. (2010). Erişim adresi: <http://hubo.hacettepe.edu.tr/>

[Metin içi atıf: (“Hacettepe Üniversitesi Bilgi”, 2010)]

Dergi, kitap, broşür ya da rapor başlığı

Künye

Kütüphaneciliğimiz üzerine görüşler 1987. (1987). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

[Metin içi atıf: (Kütüphaneciliğimiz üzerine, 1987)]

Yasa Tasarıları, Bakanlar Kurulu ve Anayasa Mahkemesi Kararları

Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sunulmak üzere hazırlanan veya sunulan yasa tasarıları, henüz tasarı halinde olduklarından, hazırlayan kişi ya da kurum adıyla; Bakanlar Kurulu ve Anayasa Mahkemesi Kararları da ilgili kurumun adıyla birlikte verilir. Buradaki kurum adları yazar adı gibi işlem görür ve dipnotlarda aşağıdaki örneklerde olduğu gibi gösterilir.

[Metin içi atıf: (Başbakanlık, “Millî Eğitim Temel Kanun Tasarısı” (1/754, D: 3 T: 4, No: 125, Sayı: 71– 1532/22153; Tarih 4 Aralık 1972), 3.)]

Yasalar ve Anayasa

Yasa ya da Anayasa’nın kaynak gösterilmesi durumunda sırasıyla yasanın adı, numarası, tarihi ve gerekli ise ilgili maddesi belirtilir. Ancak, gerek görüldüğünde yasanın ilk yayınlandığı yer olan “Resmî Gazete” ya da daha sonradan söz konusu yasa ile ilgili olarak yayınlanan kitaplar kaynak tanıtıcı bilgiler arasında verilir.

[Metin içi atıf: (“Millî Eğitim Temel Kanunu (1739 S.K.)”, Resmî Gazete, 14574 (Haziran 1973), 5-9)]

[Metin içi atıf: (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, Md. 11.)]

Meclis Tutanakları

TBMM’deki konuşmalar, Anayasa gereği, Tutanak Dergisi’nde tam olarak yayınlanır. Kaynak gösteriminde Tutanak Dergisi esas alınır. Tanıtıcı bilgiler olarak, konuşmayı yapanın adı, konuşulan konu, metin içinde; dergiyi tanıtıcı bilgiler ise dipnot ve kaynakçada verilir.

[Metin içi atıf: (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Toplantı 2, c. 12 Mayıs 1998), 12)]

[Metin içi atıf: (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre I, İçtima Senesi 1, c. 4, 16 Mayıs-11 Haziran 1325 [1909], 51)]

Resmî Gazete:

Resmî Gazete'den yapılan alıntılar yukarıda açıklanan *Yazarı Belli Olmayan Çalışmalar* gibi gösterilir.

[Metin içi atf: (Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Tedbirler, Resmi Gazete, 14 Haziran 2017)]

Başka Bir Araştırma Aracılığıyla Kaynak Gösterme

İkincil kaynaklar ancak orijinal kaynağın baskıdan kaldırıldığı, orijinal kaynağa bilinen kaynaklardan erişilemediği ve birincil kaynağın orijinal dilinin Türkçe ya da İngilizce olmadığı gibi istisnai durumlarda kullanılabilir. Eğer ikincil kaynak kullanıldıysa, bu kaynağın künye bilgisinin kaynakçada verilmesi gerekmektedir. İkincil kaynağa yapılacak göndermeler aşağıdaki örnekte gösterildiği biçimde olmalıdır. Bu örnekte ikincil kaynak (Şencan, 2010)'dur.

[Metin içi atf: Doğan'ın çalışmasında (aktaran Şencan, 2010)]

Klasik Eserler

Yayın yılı tam olarak bilinmeyen klasik eserler için yayın yılı kısmında çev. kısaltması ile birlikte çeviri yılı ya da sür. kısaltması ile birlikte kullanılan sürümün (versiyonun) yılı verilir.

[Metin içi atf: (Aristotle, çev. 1931)]

Klasik eserin orijinal tarihi biliniyorsa o da gönderme içinde kullanılır.

[Metin içi atf: (Balzac, 1836, çev. 1941)]

Kişisel İletişim

Özel mektuplar, günlükler, e-postalar, arşivlenmeyen tartışma listeleri mesajları gibi elektronik iletişime; kişisel röportajlara; telefon görüşmeleri gibi kişisel iletişime gönderme yapılır ancak başkaları tarafından elde edilebilir olmadıkları için kaynakçada yer verilmez. Kişisel iletişime yapılan metin içi göndermeler aşağıdaki örnekten de görüleceği gibi yapı olarak biraz daha farklıdır.

Örnek

[Metin içi atf: (J. Smith, kişisel iletişim, 18 Nisan 2014)]

Arşiv Dokümanları Ve Koleksiyonlar

Arşiv kaynakları bir yazarın kişisel mülkiyetinde olan, kurumsal bir koleksiyonun parçası olan ya da Cumhuriyet Arşivi, Osmanlı Arşivi, Türk Kızılayı Arşivi, Atatürk Kitaplığı gibi bir arşivde depolanan mektupları, yayımlanmamış metinleri, az sayıda basılmış broşürleri ve el ilanlarını, kurumsal ya da tüzel yazarlı dokümanları, kupürleri ve diğer dokümanları, aynı zamanda fotoğraf ve ekipman gibi metin dışı materyalleri içermektedir. Arşiv kaynaklarına metin içi atf yaparken arşiv kaynağının fon, klasör adı dahil tam künyesi belge numarası ile verilmelidir.

İlk kullanım;

[Metin içi atıf: (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A.-HUS, 132/45, leff 3. 3 R 1310 (25/10/1892))]

İkinci ve sonraki kullanımlar;

[Metin içi atıf: (BOA, Y.A.-HUS, 132/45, leff 3. 3 R 1310 (25/10/1892))]

Doğrudan Alıntı:

Bir kaynaktan doğrudan alınan kelime sayısı kırk kelimenin altında ise alıntı yapılacak ifadeler tırnak içerisine alınarak ve yazar soyadı, yıl, sayfa numarası verilerek metin içerisinde yazılmaktadır. Örnek;

“Türkiye savunma sanayii, ... “ (Özlu, 2023, s. 72).

Bir kaynaktan doğrudan alınan kelime sayısı kırk kelimenin üzerinde ise bu alıntıya ayrı bir blokta yer verilmektedir. Alıntı yapılacak cümle satır başında ve girinti olarak yazılır; tırnak içine alınmaz. Yeni satır başına geçilerek sayfanın sol kenarından yeni paragraf girintisi oluşturulur; sağ kenardan 1 cm. içeriye girinti yapılır. Paragraf sonunda ilgili kaynağa atıf yaparken parantez içerisinde yazar(lar) soy isim bilgisi, yıl, sayfa numarası bilgileri verilir, parantez kapatılarak nokta konulur. Yazı boyutu 10 puntoya düşürülmeli, alıntı yapılan metin tek satır aralığı ile yazılmalıdır Örnek:

Hava savunma yapısının amacı düşmanın, hava sahasını kullanarak gerçekleştirdiği her türlü hava aracını (uçak, füze, İHA) önlemek olduğu kadar kuvvetlerin hava savunmasını gerçekleştirmektir. Hava savunma yapısı, çeşitli tehditleri karşılamak üzere kuvvetleri ve yetenekleri düzenleyecek şekilde esnek, düşmandan daha hızlı tepki vermek ve birden fazla bölgede hava tehdidini caydırma, savunma ve imha etme yetenekleri birleştirmek için çevik, birden fazla sistemin tek bir sistem olarak çalışmasını sağlamak ve sınırlı kaynaklarla yetenekleri optimize etmek için bütünleşik özellikte olmalıdır. Yapı; düşmanın, ülkenin bir bölgesinde veya hava sahasının tamamında (Gürsü, 2023, s. 375).

Kaynakça

Kaynakça hazırlarken veya metin içi göndermelerde kullanılacak kısaltmalar şu şekildedir:

Basım:	bs.
Gözden geçirilmiş basım:	Göz. geç. bs.
Editör(ler):	Ed.
Yayına hazırlayan(lar):	Yay. haz.
Çeviren(ler):	Çev.
Tarih yok:	t.y.
Sayfa(lar):	s

APA’da kaynakça, kaynakların ilk yazarlarının soyadına göre alfabetik olmaktadır. Alfabetik sıralama yalnızca soyadın ilk harfine göre yapılmaz, aynı ilk harfe sahip künyelerin de kendi içerisinde harfe göre alfabetik olmaları gerekir.

Aynı yazara ait tek yazarlı yayınlar için yayın yılına göre geçmişten güncele doğru sıralama yapılır.

Aynı ilk yazarın yer aldığı kaynaklardan tek yazarlı olan eser, yayının tarihi daha güncel olsa bile üst sırada yer alır.

Örnek

Alleyne, R. L. (2001).

Alleyne, R. L. ve Evans, A. J. (1999).

Aynı yazar sırasına sahip kaynaklar yayının yılına göre geçmişten güncele doğru sıralanır.

Örnek

Cabading, J. R. ve Wright, K. (2000).

Cabading, J. R. ve Wright, K. (2001).

Yazarı, yazar sayısı birden fazla ise yazarları ve bu yazarların sırası ile yayının yılı aynı olan çalışmalar başlıklarına göre alfabetik olarak sıralanırlar. Metin içi atıf yaparken bu kaynakların ayırımının yapılabilmesi için tarihin yanına küçük harfler (a, b, c, ...) eklenir.

Örnek

Baheti, J. R. (2001a). Control...

Baheti, J. R. (2001b). Roles of...

Bir çalışmanın yazarı kuruluş, kurum, dernek gibi bir grup olabilir ya da çalışmanın herhangi bir yazarı olmayabilir. Bu tür çalışmalar için yazar kısmına kuruluş/kurum/dernek adı yazılır. Kuruluş/kurum/dernek adının kısaltması değil açık adı kullanılmalıdır.

Örnek

Türk Kütüphaneciler Derneği. (2014).

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010).

Yazarı olmayan bir esere kaynakçada yer verirken, başlık yazar konumunda yayının tarihinden önce yer alır. Başlıktan sonra nokta konur.

Örnek 1

Kütüphaneler yanarsa insanlık yanar!. (2015). Türk Kütüphaneciler Derneği. Erişim adresi:
<http://www.kutuphaneci.org.tr/haber/kutuphaneler-yanarsa-insanlik-yanar>

Örnek 2

First Lady visits youth court. (2006, Kasım/Aralık). OJJDP News @ a Glance. Erişim adresi:
https://www.ncjrs.gov/html/ojjdp/news_at_glance/216684/sf_2.html

Kitap:

Yıldız, G. (2021). *Osmanlı Devletinde askeri istihbarat (1864-1914)* (2.basım). Yeditepe

Editörlü Kitap:

Oğultürk, M. C. ve Şahin, G. (Ed.). (2020). *Jeopolitik düşünce büyük güçler ve Türkiye*. Yeditepe.

Başka Dilde Yazılmış Kitap:

O'Tuathail, G. (1996). *Critical geopolitics*. Routledge.

Ceviri Kitap:

Collins, Alan. (Ed.). (2017). *Çağdaş güvenlik çalışmaları* (N. Uslu, Çev.), Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi. (Orijinal eserin yayım tarihi 2013)

Kitap Bölümü:

Muecke, M. A. (1994). On the evaluation of ethnographies. J. M. Morse (Ed.), *Critical issues in qualitative research* içinde (ss. 187–209). Sage.

Makale:

Altundaş, A., Kurtay, K. G., ve Erol, S. (2022). Sınır güvenliği ve müdahale görevi yapan İHA'ların ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 42, 155–185.

E-Makale:

Mearsheimer, J. J. (1994). The false promise of international institutions. *International Security*, 19(3), 5–49. doi:10.2307/2539078

Tez:

Çullu, F. (2022). *Uluslararası çatışma hukukuna göre önleyici meşru müdafaa doktrininin gelişimi ve örnek olay incelemesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Milli Savunma Üniversitesi.

Sempozyum ve kongre bildirileri:

Fistek, A., Jester, E., & Sonnenberg, K. (2017, 12–15 Temmuz). *Everybody's got a little music in them: Using music therapy to connect, engage, and motivate* [Konferans oturumu]. Autism Society National Conference

İnternet Kaynakları:

Canlı, Z. (2022, 9 Kasım). Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı 37. yaşını kutladı. Anadolu Ajansı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaskanligi-savunma-sanayii-baskanligi-37-yasinikutladi/2733500>

Tarih bilgisi yoksa tarih kısmına parantez içerisinde tarih yok anlamındaki t.y. kısaltması yazılır.

Boddy, J., Neumann, T., Jennings, S., Morrow, V., Alderson, P., Rees, R., & Gibson, W. (t.y.). Ethics principles. The Research Ethics Guidebook: A Resource for Social Scientists. Erişim adresi: <http://www.ethicsguidebook.ac.uk/EthicsPrinciples>

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları. (2015, Ocak). *Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni*, 18616. Erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18616>

Raporlar:

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası. (1995). *Yıllık Rapor*. Erişim Adresi: www.tcmb.gov.tr

National Cancer Institute. (2018). *Facing forward: Life after cancer treatment* (NIH Publication No.18-2424).

U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. Erişim Adresi: <https://www.cancer.gov/publications/patient-education/life-aftertreatment.Pdf>

Arşiv Dokümanları Ve Koleksiyonlar:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A.-HUS, 132/45, leff 3. 3 R 1310 (25/10/1892)

Meclis Tutanakları:

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Toplantı 2, c. 12 Mayıs 1998, 12

Gazete Yazısı:

Hubbard, B ve Samaan, M. (2015, 25 Haziran). ISIS attacks two towns in northern Syria. *The New York Times*, s. A6.

Çevrimiçi Gazete Yazısı:

Tamer, M. (2015, 26 Haziran). E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/>

Ansiklopedi Maddesi:

Ansiklopedi maddelerinin gösterilmesinde de yukarıdaki gösterimlere benzer sıra izlenir. Ancak burada maddenin ismi tırnak içerisinde verilir, cilt bilgisi eklenir fakat editör bilgisi yer almaz.

Aktepe, M. M. (1973). “Nevşehirli İbrahim Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, 3. bs. (İstanbul: MEB, 1973), 234-242.

Yazma Eserler:

Yazma eserler için kaynakça bilgileri, yazar ve eser adından sonra bulunduğu kütüphanenin adı ve yazmanın numarası ile birlikte verilir.

Şakir (t.y.). *Divan-ı Şakir*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi-TY1238, y. 75.

Resmî Gazete:

Resmî Gazete’de yayımlanan kanun, yönetmelik, kanun hükmünde kararname gibi resmi belgeler için genel atıf formatı aşağıdaki gibidir:

Başlık. (Yıl, Gün Ay). Resmî Gazete (Sayı: xxx). Erişim adresi: <http://xxxx>

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği. (2016, 20 Nisan). Resmî Gazete (Sayı: 29690).
Erişim adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160420-16.htm>